ROMAN

PAUL NIZAN

Aden, Arabistan

JEAN-PAUL SARTRE'IN ÖNSÖZÜYLE

KANAT

PAUL NIZAN, (1905-1940) Paris'teki lise öğrenciliği yıllarında Jean-Paul Sartre'la dostluk kurdu. École Normal Supérieure'de felsefe okuduktan sonra yirmi yaşındayken Fransa'dan ayrılarak Aden'e gitti. İki yıl orada kaldıktan sonra Fransız Komünist Partisine girdi. Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktının imzalanması üzerine 1939'da partiden ayrıldı. Aynı yıl Fransız ordusuna katıldı ve Dunkerque'teki çarpışmalarda öldü. Nizan edebi denemelerinde Marksist edebiyat anlayışını yansıttı. Bir otobiyografik roman niteliğinde olan *Antoine Bloyé* (1933) işçi kökenli bir küçük burjuvanın çelişkilerini, *Truva Atı* (1935) genç bir komünist militanı, en tanınmış yapıtlarından *Fesat* (1938) devrimci aydınların siyasetle ilişkilerini konu alır. *Aden, Arabistan* 1960'ta Sartre'ın önsözüyle yazıldığında ona yeni bir okur kitlesi kazandırdı.

ŞULE ÇİLTAŞ, 1995'te Ankara Üniversitesi DTCF Hint Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Daha önce *Gezegensel Ütopya Tarihi*'ni (Armand Mattelart) çevirdi. Halen kitap çevirileriyle meşgul.

Aden Arabistan

PAUL NIZAN

ROMAN

Çeviren

ŞULE ÇİLTAŞ

KANAT

Kanat Kitap 67
Edebiyat dizisi 40
ADEN ARABİSTAN
PAUL NİZAN
Roman
1. Baskı: Ocak 2008
ISBN 978-975-8859-68-9

Copyright© Editions FRANÇOIS MASPERO / Editions LA DECOUVERTE, Paris, 1960, 2002
Özgün adı: *Aden Arabie*
© Yayın hakları Pusula Yayıncılık Ltd. Şti., 2003
Kanat Kitap, bir Pusula Yayıncılık Ltd. kuruluşudur.

Fransızcadan çeviren: Şule Çiltaş
Yayına hazırlayan: Barış Yıldırım
Sayfa düzeni: Özgür Güder

Baskı: Şefik Matbaası, tlf. (0212) 472 15 00

Kanat Kitap
İnönü Cad. Emektar Sokak No. 18 Gümüşsuyu 34427 İstanbul
tlf. (0212) 252 42 80 pbx • faks: (0212) 293 15 44
e-posta: kanat@kanatkitap.com
www.kanatkitap.com

ÖNSÖZ

I

Paul Valéry sıkıldığı bir gün pencereye yanaşır ve camın saydamlığında yitip giden bakışlarla sorar: "Bir insan nasıl saklanır?" André Gide yanındadır; bu maksatlı vecize karşısında afallayıp susar. Oysa buna verilecek pek çok cevap vardı: Birçok yöntemi bulunur; açlık ve yoksulluktan tutun şatafatlı akşam yemeklerine, hapishaneden *Académie Française*'e kadar. Ama bu son derece meşhur iki burjuva, kendilerinden pek memnun insanlardı; her gün ikiz ruhlarını herkesin önünde makyajlıyor ve insanlara çıplak hakikati sergilediklerine inanıyorlardı; uzun zaman sonra, biri somurtkan diğeri mesut, ama her ikisi de her şeyden bihaber öldüklerinde, onların soyundan gelen bizler adına haykıran şu genç sese bir kez olsun kulak vermiş değillerdi: "İnsan nereye saklandı? Boğuluyoruz; çocukluktan itibaren bizi sakatlıyorlar: Hepimiz canavarız!"

Gerçek halimizi bu şekilde teşhir eden kişi için, sadece bedeni acıyla yüklüydü demek yetmez: Yaşarken, mahvolma tehlikesi olmadan bir saat bile geçirmedi; öldükten sonra, daha da kötü bir tehlikeyle karşılaştı: Uzgörüşlülüğünün bedelini ona ödettirmek amacıyla, bir grup zavallı onu dünyadan silmek için komplo kurdu.

On iki yıldır Fransız Komünist Partisi üyesiyken, 1939 Eylülünde ayrıldığını bildirdi. Bu affedilemez bir hataydı, çünkü Hı-

ristiyanların tanrısının lanetle cezalandırdığı umutsuzluk günahıydı. Ama komünistler cehenneme inanmaz, hiçliğe inanır. Nizan yoldaşın hiçliğe intikaline karar verildi. Bu arada çoktan ensesine bir domdom kurşunu yemişti gerçi, fakat bu likidasyon kimseyi tatmin etmedi: Ölmesi yetmiyordu, hiçbir zaman yaşamamış olması gerekliydi. Yaşamına tanıklık edenler onu aslında tanımadıklarına ikna edildiler: Bir hain, bir satılmıştı o; İçişleri Bakanlığına kayıtlı bir ajandı, onun imzasını taşıyan makbuzlar bulunmuştu. Bir yoldaş, onun ardında bıraktığı eserlerin eleştirmeni kesildi ve bu eserlerde ihanet etme obsesyonu keşfetti: Romanlarında muhbirleri anlatan bir yazar, diyordu bu filozof, bizzat kendisi muhbirlik yapmadıkça onların tavırlarını nereden bilebilir? Görüldüğü üzere pek derin bir argüman, ama bir o kadar da tehlikeli: Bir süre sonra bu eleştirmen de hain ilan edildi, dışlandı; kendi obsesyonlarını kurbanına mı yansıtmıştı acaba? Buna rağmen manevra başarılı olur, zanlı kitaplar ortadan kaldırılır, gözü korkutulan yayıncılar bu kitapları mahzenlerde çürümeye bırakır ve sindirilen okuyucular bunları istemeye cesaret edemez. Bu sessizlik tohumu filizlenecek ve on yıl içinde mutlak yadsımaya dönüşecekti: Bu ölü, tarihten silinecek, ismi yok olup gidecek ve doğumu hafızalardan sökülüp atılacaktı.

Komünistler mücadeleye avantajlı başladı: Korumasız bir mezara gece saldırmak çocuk oyuncağıdır; birinci raundu kaybettilerse bu bizi çok küçümsemelerindendi. Yaslar ve zaferlerle gözleri kamaşmış Parti entelektüelleri kendilerini bir şövalye tarikatı sayıyor, kendilerine "çağımızın daimi kahramanları" diyorlardı. Sanırım bu günlerdeydi, eski öğrencilerimden biri ince bir ironiyle karışık bana şöyle söyledi: "Biz komünist entelektüeller, gördüğünüz gibi büyüklük kompleksinden mustaripiz!" Kısacası, kendi düşkünlüğünün farkında olmayan düşkün insanlar. O kadar kibirliydiler ki, işi Nizan'ın en yakın dostlarına iftira atmaya dek vardırdılar: Bununla bizi sınadılar akıllarınca. Hadi bakalım kanıt gösterin dediğimizde, onlara itimat etmediğimizden ve hiç de kibar davranmadığımızdan dolayı bizi eleştirerek geri çekildiler.

İkinci raundu kaybeden biz olduk: Kafaları karıştırmak tek başına yeterli değildi; ikna etmek, avantajımızı artırmak, geri çekilen düşmanın önünü kesmek gerekliydi. Zaferimiz bizi ürkütmüştü: Aslında, bu adaletsiz Adalet savaşçılarını seviyorduk içten içe; birimiz, "üstlerine gitmeyelim, sonunda kızmaya başlayacaklar" dedi. Artık bu mevzunun kapandığını düşünmüştük, ama aslında kulaktan kulağa tüm Parti'ye yayılmıştı; Bergerac'ta, Mazamet'de, Parti'ye yeni katılanlar en küçük bir kuşku duymadan, kayıtsızca, Nizan adındaki birinin kadim suçlarını öğrendiler.

Şimdi dönüp düşündüğümde ihmalkârlığımız bana tuhaf görünüyor; saf saf, Nizan'ın masumiyetinin herkesçe kabul edildiğine inanmıştık, bunu teslim ediyorum. Peki ya eseri? Eserini unutulmuşluktan kurtarmak için hiçbir teşebbüste bulunmamamız nasıl kabul edilebilir? Tüm eseri, rahatsız etmek gayesiyle kaleme alınmıştı: Bu eserin en büyük erdemi budur; ve şimdi eminim ki, biz de rahatsız olmuştuk. Olaydan sonra kendimize temiz ve güzel vicdanlar edindiğimizi hatırlıyorum: Öylesine temiz ki, düşündükçe hâlâ yerin dibine geçiyorum. Yüce Ulus, hiçbir şeyi kaybetmek istemez; o yüzden, ne yapacağını bilmediği o doymak bilmez ve bomboş çukurları bize emanet etmeye karar verdi: Bastırılmış acılar, ölülerin yerine getirilmemiş istekleri, kısacası artık kurtarılması mümkün olmayan ne varsa. Şehitlerinin erdemlerini başımızdan aşağı boca etti ve daha ölmeden aziz mertebesine çıkarıldık. Fahri ölü ilan edildik kısacası: Herkes bizim Adiller olduğumuzu fısıldıyordu; biz de gülümseyerek, neşeyle, hüzünle, bu yüce beyhudeliği bir kusursuzluk hali olarak görüyor ve görülmedik yükselişimizi davranışlarımızın basitliği altında gizliyorduk. Erdem, viskiyle birlikte, başlıca oyalanma aracımız oldu. Herkesle dost! Düşman, bizi bölmek için sınıflar yalanını uydurmuştu: Oysa şimdi düşman yenilmiş ve sınıflar da onunla birlikte kaybolmuştu. İşçiler, burjuvalar, köylüler, kutsal Vatan aşkında birleşiyordu. Özverinin kişiye *cash* olarak geri döndüğüne, suçun para etmediğine, her tür kötü durumun bertaraf edilebileceğine ve ahlaki ilerlemenin teknik ilerlemenin

önünü açtığına inanılıyordu. Bizzat varlığımız ve kendini beğenmişliğimiz, kötülerin hep cezalandırılıp iyilerin hep ödüllendirildiğine bir kanıttı. Zaferle kuşanıp nihayet huzura kavuşan Sol, deva bulmaz sancılar çekiyordu ve on üç yıl sonra askeri marşlar eşliğinde mezara girecekti; oysa biz zavallı aptallar onun turp gibi sağlam olduğunu düşünüyorduk. İngiltere ve Cezayir'den sürgünden dönen asker ve politikacılar, Direniş'i eziyor ve gözlerimizin önünde Devrim'i çalıyorlardı, bizlerse gazetelerde, kitaplarımızda her şeyin çok iyi gittiğini yazıyorduk: Ruhlarımız, bu kökü kazınmış hareketlerin nadide özüne el koyup sahiplenmişti.*

Nizan tam bir oyun bozandı. Herkesi silah başına çağırıyordu; nefrete: Sınıfa karşı sınıf. Sabırlı ve öldürücü bir düşmanla uzlaşma olmaz. Ya öldürürsün ya ölürsün, ortası yok. Uyumak yok asla. Bütün yaşamı boyunca, o lütufkâr küstahlığıyla, tırnak uçlarına baka baka, Noel Baba'ya inanmayın, diye tekrarlamıştı. Nizan öldü, savaş bitti; bütün Fransız evlerindeki şöminelerde ayakkabı ve botlar asılıydı ve Noel Baba hepsini Amerikan konserveleriyle dolduruyordu. Eminim ki, o günlerde *Aden, Arabistan* ya da *Antoine Bloyé*'ye göz gezdirenler, hemen kitabı elinden bırakıp, burnu büyük bir acımayla, "Savaş öncesi edebiyatı işte; pek basit ve kesinlikle vakti geçmiş" diyordu. Troyalı Kassandra misali bir felaket tellalına ne ihtiyaç vardı? Emindik ki, Nizan yaşamış olsaydı, o da bizim yeni incelikli görüşlerimizi, başka bir deyişle tavizlerimizi paylaşırdı. O saldırgan saflığını nasıl korumuştu? Serseri bir kurşundu o, hepsi bu; övünecek bir şey sayılmazdı. Bu meşum ölü, oturduğu yerden sessizce dalgasını geçiyordu: Kitaplarında, kırkını aşmış burjuva, bir iskeletten ibarettir, diye yazıyordu. Birden ortadan kayboldu. Otuz beş yaşında. Onun okul arka-

* Fransa'da 1945'te Nazi kuvvetlerini püskürten Direniş hareketi ve başta komünistler, savaş sonrası çok büyük bir toplumsal destek kazandı; ancak yurtdışında sürgünde olan de Gaulle ve diğer burjuva siyasetçilerinin ülkeye gelmesi ve solun iktidarı almakta tereddüt etmesi sonucu, bu destek giderek azaldı, ülke uzun bir istikrarsız koalisyonlar dönemine girdi. En sonunda 1958'de de Gaulle fiilen darbe yaptı; çok daha antidemokratik olan mevcut anayasayı getirdi –ç.n.

daşları ve dostları olan bizler de, ruhumuz dediğimiz gazla karnımız iyice şişmiş bir halde, meydanlarda koşturup herkese boncuk dağıtıyor, herkesle barış yapıyorduk. Kırklı yaşlardaydık. Masumları korumak: İşte bizim işimiz. Biz Adildik, Adaleti biz dağıtacaktık. Ama *Aden, Arabistan*'ı komünistlerin eline terk ettik, çünkü saygınlığımıza dil uzatanlardan iğreniyorduk.

Yasaya göre bu davranışımız ceza gerektiriyor, çünkü tehlike altında bulunan bir insana yardımı reddetmek suçtur. Bu meslektaşımızı ahlaken ilkide etmediysek, elimizde imkân olmadığı içindi bu. İadei itibar tam bir fars oldu; cenaze töreni de öyle. "Konuş ha konuş, başka bir şey bildiğin yok."* Biz de konuşuyorduk: Bizim güzel ruhumuz başkalarının ölümünden doğmuştu; erdemlerimiz mutlak güçsüzlüğümüzden ileri geliyordu. Aslında, yazar Nizan'ı diriltmek gençlere düşüyordu, ama zamanın gençleri –şimdinin kırklık leşleri– bununla ilgilenmiyordu. Şiddetli bir epidemiden paçayı daha yeni kurtarmışlardı; onlar arasında sık görülen bu endemik hastalığı, yani burjuva usulü ölümü mü umursayacaklardı? Tam da kendi kendilerinden kurtulduklarını düşündükleri anda, Nizan onlardan yeniden kendilerine bakmalarını istiyordu. Eh, tabii ki, hepsi ölecekti, Sokrates ölümlüdür, "Madam ölmek üzere, Madam öldü:"** Onlara okulda meşhur parçalar ezberletilmişti, Lamartine'den *Göl*, Bousset'den can sıkıcı bir söylev. Ama her şeyin bir vakti vardı: Şimdi yaşama vaktiydi, çünkü savaşın sürdüğü beş yıl boyunca öleceklerini düşünmüşlerdi. Ülkelerinin yenilgisi, yeniyetmeleri serseme çevirmişti; artık hiçbir şeye saygı duyamadıklarından keder içindeydiler, ne babalarına ne de savaşmadan meydandan kaçan dünyanın en iyi ordusuna. Aralarından en diğerkâm olanlar, onlara her şeyi sağlayan –aile, manastır düzeni, dingin bir şovenizm, saygınlık– Parti'ye kendilerini adadı. Savaşın bitimiyle beraber, bu genç insanlar, gurur ve alçakgönüllülükten deliye döndü: İtaat etmekten haz almaya başladılar. Diyet olarak da bi-

* Raymond Queneau'nun *Zazie Metro*'da (1959) romanında papağanın ağzından düşmeyen ifade –ç.n.

** Bossuet'nin bir söylevinden parça –ç.n.

zim kuşağı küçümsediler. "Gelecek mutlu günler"i bir an evvel gelsin diye çimdikleye çimdikleye kanattılar; bu evcil kuşlar korosunun korkunç gürültüsünün, Nizan'm cılız ve tiz sesini nasıl bastırdığını pekâlâ tahayyül edebilirsiniz; yarını olmayan ses, ölümün ve ebediyetin sesi. Öteki yeniyetmelerse bodrum katı barlarda tatlı tatlı yorgunluk atıyor, dans ediyor, âşık oluyor, birbirlerini ziyaret ediyor ve dönüşümlü potlaç ayinlerinde anne babalarının eşyalarını camdan fırlatıyorlardı: Kısacası, genç bir adam ne yapabilirse onu yapıyorlardı. Aralarında okuyanlar bile vardı. Tabii ki umutsuzca. Hepsi umutsuzluk içindeydi, zira moda buydu. Hiçbir şeyden umutları kalmamıştı: Umutsuzluğa kapılmanın getirdiği yoğun zevk hariç. Bir de yaşamak hariç. Beş yılın ardından, geleceklerini örten buzlar çözülmeye başlamıştı. Projeleri vardı, bazı içten umutları vardı: Umutsuzluk temasıyla edebiyata yeni bir soluk katmak, dünyayı dolaşmanın bıkkınlığını doyasıya tatmak, para kazanmanın ya da kadınları cezbetmenin dayanılmaz sıkıntısını yaşamak, ya da sadece, –umutsuzluğa kapılmış– bir eczacı, bir dişçi olmak, ve uzun, çok uzun zaman, en genel anlamda insanlığın durumundan başka bir kaygı duymaksızın yaşamak. Nasıl da neşelilerdi! Nizan'ın onlara söyleyecek hiçbir sözü yoktu. O, insanın içinde yaşadığı koşullardan, çokça da toplumsal meselelerden ve yabancılaşmamızdan söz ediyordu; umutsuzluğun getirdiği tatlı rehavetten çok, dehşeti ve hıncı anlatıyordu; zaman geçirdiği genç burjuvalarda gördüğü umutsuzluğun yansısından hoşlanmıyordu, ve umutsuz olsun olmasın hepsini umut kırıcı buluyordu. Kitapları zor zamanlar için saklandı ve iyi oldu.

Derken Marshall Planı geldi: Soğuk Savaş, dansçılar ve uşaklardan menkul genç kuşağa ölümcül bir darbe indirdi. Biz yaşlılarsa, son birkaç tüyümüzü ve tüm erdemlerimizi yitirdik. "Suç para ediyor; suça para veriyorlar." Bu güzel özdeyişlerin geri dönüşüyle birlikte, güzel ruhlarımız çürüyüp öldü, çok şükür. Ama bizden küçükler herkes için bedel ödedi. Gece kulübü sıçanları, sersemlemiş yaşlı gençlere dönüştü. Kiminin saçlarına aklar düşmüş, kimin kafasında saç kalmamış, kiminin göbeğinde yedek

lastik... Üstlerindeki basınç kalktı, ama geride atıl bir boşluk bıraktı. Alçakgönüllü bir şekilde gerekeni yaparlar, ekmeklerini kazanırlar, güzel bir araba, bir yazlık ve çoluk çocuk sahibidirler. Fakat umut da umutsuzluk da onları aynı anda terk etmiştir. Bu çocuklar yaşamaya hazırlanıyorlardı, "yola koyulmuşlardı," ama trenleri yolda kaldı. Ne bir yere gittikleri var, ne bir şey yaptıkları. Zaman zaman, o eski çalkantılı günlerinden bulanık bir anı çıkagelir; kendi kendilerine "iyi de biz o zamanlar ne peşindeydik" diye sorarlar ve cevabı hatırlamazlar. Çağa başarıyla uyum sağlamış bu adamlar, aynı zamanda müzmin uyumsuzluktan mustariptir, ölümleri de bundan olacaktır: Zengin berduşlar; karınları tıka basa doludur ama hiçbir işe yaramazlar. Yirmi yaşlarındaki hallerini hatırlıyorum, nasıl da canlı, nasıl da neşeli, mücadele bayrağını devralmaya hazırdılar. Bugünse şaşkınlık kanserinin yüzlerini kemirdiğini görüyorum ve aslında bunu hak etmediklerini düşünüyorum. Sadık uşaklara gelince, içlerinden bazıları bağlılık sözleşmesini yenilemedi, ötekilerse köle seviyesine düştü. Hepsi de sersefil vaziyette: İlk grup her şeyini yitirmiş – kederle vızıldıyorlar, konmayı beceremeyen ağırlıksız sivrisinekler gibi yere yakın kanat çırpıyorlar. Öbürleri de, hareket organlarını feda edip kuma kök salmış; en küçük rüzgâr bile bu sebzeleri unufak edebilir. İster göçebe olsunlar, ister yerleşik aynı şaşkınlık birleştiriyor onları, hayatımız hangi noktada kaydı acaba, diye düşünüyorlar. Onlara Nizan yanıt verebilir. Umutsuzlara da, uşaklara da. Ama Nizan'ı okumayı isteyeceklerinden ya da bunu yapabileceklerinden şüpheliyim: Bu görkemli ölüm, bu kayıp ve aldatılmış kuşak için sonun yaklaştığını bildiriyor.

Şimdi bu kuşağın da yirmi yaşında çocukları var; gerek onların gerek bizim bozgunlarımızın bilançosunu çıkaran torunlarımız. Son zamanlara dek, dâhi çocuklar babalarına hadi ordan deyip sol'a geçerdi; asinin militana dönüşmesi âdettendi. İyi ama, ya babalar zaten solcuysa? O zaman ne yapılabilir? Bir delikanlı beni görmeye geldi, anne babasını seviyordu, ama sert bir dille, "ailem gerici!" dedi. Artık yaşlandım ve kafamdaki kelimeler de benimle birlikte yaşlandı; şaşırdım, hali vakti yerinde, az buçuk

dindar belki liberal –oyunu Antoine Pinay'e veren– bir aile olduğumu sandım. Oysa "babam Tours Kongresinden beri Komünist Parti üyesi" dedi. Sosyalist çocuğu olan bir diğeri, hem SFIO'yu* hem de Komünist Partiyi mahkûm etti: "Sosyalistler hain, komünistlerinse kafasını örümcek bağlamış." Peki ya babalar muhafazakâr olsa ve Bidault'yu destekleseydi? Bu durumda, sol dediğimiz, solucanların kemirdiği kadavra oğulları cezbedebilir miydi? Leş çürüyor; onun kokuşmasından askeri rejim, diktatörlük ve faşizm doğuyor veya doğacak; soldan yüz çevirmeyecek insanın midesi sağlam olmalı. Biz büyükbabalara gelirsek, bizi sol yarattı: Onunla, onun içinde yaşadık ve onunla öleceğiz. Ama artık gençlere söyleyecek hiçbir sözümüz yok: Geri kalmış bir ülkeye dönüşen Fransa'da geçirilen elli yıl, insanı alçaltıyor. Haykırdık, protesto ettik, uzlaştık, reddettik; alışkanlık icabı şöyle konuştuk: "...asla kabul edilemez" ya da "proletarya asla kabul etmeyecektir ki..." Ama sonunda her şeyi kabul ettik. Tanımadığımız bu gençlere bilgeliğimizi ve tecrübemizi aktarmak mı? Tavizden tavize koşarken, tek öğrendiğimiz mutlak güçsüzlüğümüz oldu. Bunu kabul ediyorum. Evet bu, Aklın başlangıç noktası, yaşam için mücadelenin başlangıcıdır. Ama artık kemiklerimiz yaşlandı; vasiyet yazma zamanımız geldiğinde, hiçbir şey yapmadığımızı keşfedeceğiz. Gençlere "Kübalı olun, Rus ya da Çinli olun, hangisini isterseniz, mesela Afrikalı olun" mu diyeceğiz? Bize uyruk değiştirmek için artık çok geç olduğunu söylerler. Kısacası, ister muhasebeci ister işsiz güçsüz olsunlar, ister serseri ister teknisyen, gençler boğulmaya karşı umutsuz ve yapayalnız mücadele ediyor. Aileyi ya da mesleği seçmiş olanların, yazgılarına boyun eğdiğini sanmayın: Onlar sadece şiddetlerini kendilerine yönelttiler ve kendilerini yıkıyorlar; babaları onları güçsüzlüğe mahkûm etti ve onlar da hınçla kendi kendilerini sakat bıraktı. Bazılarıysa her şeyi kırıp döktü, karşılarına kim çıksa ellerine geçen ilk şeyle, bıçakla, bisiklet zinciriyle vurdular: Hastalıklarını

* Section Française de L'Internationale Ouvrière: İkinci Enternasyonal Fransız Seksiyonu. Fransız sosyal demokrat örgütü, 1969'da bugünkü Sosyalist Partiye dönüştü –ç.n.

defetmek için her şeyi yok etmek istediler. Hiçbir şey yok olmuyor, kendilerini kan revan içinde karakolda buluyorlar: Bu pazar günü güzel geçti, gelecek pazara daha iyisini yapalım. Yumruk atmak da yumruk yemek de onlar için bir, yeter ki kan aksın. Kavgadan sonra gelen sersemlikte, yalnızca yara berenin acısı kalır, insan hiçbir şey düşünmemenin kasvetli zevkine dalar.

Bu "angry young men"le, bu öfkeli genç adamlarla kim konuşacak? Öfkelerine kim tercüman olacak? Nizan tam onların adamı. Kış uykusunda, seneden seneye gençleşti. Dün bizim çağdaşımızdı; bugün, genç kuşağın. Nizan hayattayken, biz de onun öfkesini paylaşıyorduk, ama sonuçta hiçbirimiz "en temel sürrealist eylemi"* gerçekleştiremedik. Şimdi yaşlıyız, kendi gençliğimize o kadar çok ihanet ettik ki, en haysiyetli tavır konuyu sessizce geçiştirmemiz olur herhalde. Eski anılarımız pençelerini ve dişlerini kaybetti; evet şüphesiz ben de bir zamanlar yirmi yaşındaydım sanırım, ama şimdi elli beş yaşındayım ve Nizan gibi "Yirmi yaşındaydım. Kimse bana yaşamın en güzel çağı budur demesin" cümlesini yazmaya cesaret edemem. Benim kalemimden bu kadar yoğun –ve bu kadar da mağrur– bir tutku dökülse herkes buna demagoji der. Zaten yalan söylemiş olurum. Genç kuşağın mutsuzluğu sınır tanımıyor, bunun farkındayım, hatta belki bir zamanlar ben de aynısını hissetmiştim; bu insani bir durum, çünkü onlara babaları ve büyük kardeşlerinden geliyor; bizim mutsuzluğumuzsa damarlarımızda dolaşıyor; tabiatın ve otların yarı yarıya kemirdiği, karıncalarla kaplı tuhaf nesneler olan bizler ılımış içeceklere, Rimbaud'yu eğlendiren o saçma resimlere benziyoruz. Ama hunharca öldürülmüş, genç ve öfkeli Nizan, aramızdan bir adım öne çıkıp, bugünkü gençlere gençlikten bahsetme hakkına sahip: "Kimse kalkıp bana demesin ki..." Gençler onda kendi seslerini duyacak. Nizan kalkıp bazı gençlere şunu diyecektir: Tevazudan öleceksiniz, arzulamaktan çekinmeyin, azla yetinmeyin, bedeninizde dört dönen ve savaş yapan kor-

* "En temel sürrealist eylem, iki elde birer revolver sokağa fırlayıp, olabildiğince hızlı bir şekilde kalabalığa ateş etmektir."
André Breton, *Ikinci Sürrealizm Manifestosu* (1930) –ç.n.

kunç güçleri serbest bırakın, imkânsızı istemekten utanmayın: Bize gereken bu. Başkalarınaysa şöyle derdi: Öfkenizi, bu öfkeyi yaratanlara yönlendirin, acınızdan kaçmayın, onun sebeplerini bulun ve ortadan kaldırın. Gençlerle böyle konuşmaya hakkı var, zira o da onlar gibi güzel ve genç bir canavar: Aynen onlar gibi, bizim bıraktığımız dünyada yaşamaktan nefret ediyor ve ölmekten korkuyor. Nizan yalnızdı, komünist oldu, komünistlerden ayrıldı ve bir pencerenin yanında, merdiven başında yine yalnız öldü. Yaşamının anahtarı uzlaşmazlığıydı: İsyan ettiğinden devrimci oldu ve devrim yerini savaşa bırakınca, agresif gençliğine geri döndü ve isyan etti.

Her ikimiz de yazmak istiyorduk. Ben ilk kitabımdan tek sözcük yazmadan çok önce, Nizan ilk kitabını yayınladı. *Bulantı*'nın yayınlandığı dönemde, bu gösterişli önsöz âdeti olsaydı eğer, bana önsöz yazan o olurdu. Ama onun ölümü yüzünden rollerimiz değişti. Ölümü ve elbette ona yönelik sistemli karalama kampanyası yüzünden. Okuyucularını benim yardımım olmaksızın da bulacaktır: Ben yalnızca doğal okurlarının kimler olduğunu söyledim. Ama iki önemli nedenden bu önsözün gerekli olduğuna inanıyorum: Ona iftira edenlerin kurnaz alçaklığını herkese göstermek; gençlerden Nizan'ın sözlerine gereken değeri vermelerini istemek. Sözleri genç ve sertti; onları yaşlandıran biziz. Savaştan önce bu sözlerin sahip olduğu parıltıyı geri getirmek için, o güzel ret yıllarımızı hatırlamam ve bu çağı, sonuna dek hayır diyen adam Nizan'la yeniden canlandırmam gerek. Onun ölümü bir dünyanın sonu oldu: Ondan sonra Devrim, yıkmaya değil inşa etmeye koyuldu, sol her şeye rıza gösterir oldu; öyle ki sonunda 1958 sonbaharında son bir evet mırıldanarak öldü gitti. Şimdi, o nefret, dinmeyen arzu ve yıkım çağını hatırlamaya çabalayalım; o yıllar, bizden çok da büyük olmayan André Breton'un bile, Concorde Meydanı'ndaki havuzlarda Kazak süvarilerin atlarına su içirdiğini görmeyi hayal ettiği yıllardı.*

* Kazak süvarileri çarlık Rusya'sında her tür devrimci hareketi bastırmak için kullanılan temel askeri güçtü –ç.n.

II

Okuyucuların kaçınmasını isteyeceğim hatayı, Nizan hayattayken bizzat ben işledim. Çok yakın arkadaştık, öyle ki insanlar bizi karıştırıyordu: 1939 Haziranında Gallimard Yayınevinde karşılaştığımız Léon Brunschvicg, beni *Les Chiens de garde*'ı [Bekçi Köpekleri] yazdığımdan dolayı kutladı. "Beni yerden yere vurmuş olmanıza rağmen..." diye ekledi, sesinde kızgınlık olmadan. Konuşmadan gülümsedim, Nizan da gülümsedi ve büyük idealistimiz hatasını anlamadan oradan ayrıldı. On sekiz yıl boyunca, bu karışıklık bizim sosyal statümüzün parçası haline geldi ve biz de onu kabullendik. Özellikle 1920 ile 1930 arasında, önce lise ve sonra da üniversite yıllarında ayırt edilemez olduk. Buna rağmen, onun tam olarak nasıl bir insan olduğunu anlayamamıştım.

İstesem portresini çizebilirdim herhalde: Orta boylu, siyah saçlı. Benim gibi o da şaşıydı, ama bakışı tam aksi yöndeydi, bu nedenle onunki daha hoş görünüyordu. Benim iki gözüm dışa doğru baktığı için yüzüm sürülmemiş tarlayı andırıyordu; onun gözleriyse hafif içe doğru bakıyor ve karşındakini dikkatle dinlediğinde dahi, ona muzip bir dalgınlık havası veriyordu. Modayı yakından, hatta inatla takip ederdi: On yedi yaşındayken pantolonlarının bilek kısmını o kadar daraltmıştı ki, giymekte güçlük çekiyordu; bir süre sonra pantolonları, "fil paça" usulü genişleyip ayakkabılarını tamamen örttü; derken, birden dize kadar çıkıp etek gibi kabararak golf pantolonu halini aldılar. Bir hasır bastonu, monoklü, küçük yuvarlak yakaları, papyon yakaları oldu, demir çerçeveli gözlüklerini kaplumbağa kabuğundan kocaman gözlüklerle değiştirdi; gençliği kırıp geçiren Anglosakson snobizminin etkisiyle onlara "goggles" diyordu. Ben de onun izinden gitmeye çalıştım; ama ailem işi gidip terziyle konuşmaya kadar vardırarak bana engel oldu. Zaten biri bana büyü yapmıştı herhalde, o güzel giysiler benim üstümde pılı pırtıya dönüyordu. Ben de Nizan'ı seyretmekle yetindim. Hayranlık dolu bir şaşkın-

lıkla. Aslında École Normale'de,* mağrur bir edayla tozluk giyen ve ceket cebine ipek mendil sıkıştıran birkaç taşralı dışında, kimse kıyafetine özen göstermiyordu; fakat Nizan'ın giyimini beğenmeyen bir kişi bile hatırlamıyorum: Aramızda bir *dandy* olmasından gururlanıyorduk. Bu arada kadınları da etkiliyor, ama onlara mesafeli duruyordu. Onunla birlikte olmak için "in"imize dek gelen bu kadınlardan birine şöyle söyledi: "Hanımefendi, sadece üstümüz kirlenir." Aslında yalnızca genç kızlar ilgisini çekerdi. Aptal ve bakire olanlardan hoşlanıyordu; hepimizin tek derinliği olan budalalığın baş döndürücü gizemi ve geçmişi olmayan bir tenin cilalı parıltısı onu baştan çıkarırdı. Bildiğim tek ilişkisi boyunca, son derece beyhude kıskançlıklarla kendine aralıksız eziyet etti: Sevgilisinin bir geçmişi olmasına dayanamıyordu. Aslında son derece açık olan bu davranışlarına anlam veremiyordum. Bunu salt bir karakter özelliği olarak görmekte ısrarlıydım. O büyüleyici kinizmini, "kara mizahı"nı, amansız ama yumuşak saldırganlığını da karakter özelliği olarak gördüm: Tonunu asla yükseltmezdi, ne kaşlarını çattığını gördüm ne de sert bir sesle konuştuğunu: Saldırganlığı bir kenara bıraktıktan sonra, sinsi ve yanıltıcı bir sükûnetle avcunu kapatır ve söylediğim gibi tırnaklarının seyrine dalardı. Birlikte yemediğimiz halt kalmadı. On altı yaşında bana üstün insan olmamızı önerdi, ben de seve seve kabul ettim. Bir insanda iki kişi olacaktık; Brötonyalıydı ve bize Galce isimler buldu; bütün karatahtaları bu garip sözcüklerle doldurduk: R'hâ ile Bor'hou. R'hâ oydu. Bir arkadaş yeni payemize ortak olmak istedi. Onu bir sınava tabi tuttuk. Örneğin yüksek sesle Fransız ordusu ve bayrağına lanet okumak zorundaydı; aslında bu sandığımız kadar radikal bir tutum değildi. O dönemde oldukça yaygındı ve Birinci Dünya Savaşı öncesinin enternasyonalizmini ve militarizm karşıtlığını yansıtıyordu. Buna rağmen aday kaytardı, iki üstün insan baş başa kaldık ve bir süre sonra üstün insanlık mevzuunu unuttuk. Paris'i köşe bucak dolaşırdık, saatler, günler boyunca: Bitkilerini, hayvanlarını, taşlarını keşfe-

* École Normale Supérieure: Paris'te, Fransa'nın devlet ve özel sektör elitlerini yetiştiren yüksek öğretim kurumu –ç.n

derdik, gece olup neon ışıklar yanmaya başladığında heyecandan gözlerimiz yaşarırdı; biz dünyada yeni olduğumuz için, dünyanın da yeni olduğunu sanıyorduk; Paris aramızdaki bağ oldu, birbirimizi bu gri kentin kalabalıkları içinde, güzel ilkbahar göğü altında sevdik. Yürüyorduk, konuşuyorduk, entelektüel argolar uyduran tüm öğrenciler gibi kendi dilimizi icat ediyorduk. Bir gece, macera peşindeki üstün insanlar Sacré-Coeur Kilisesinin yükseldiği tepeye çıktı ve ayakları altında uzanan mücevherat cümbüşünü seyretti. Nizan sigarasını dudağının sol kenarına sıkıştırdı, korkunç bir ifadeyle ağzını burdu ve yalnızca "He, he, Rastignac!" dedi.* Ben de "he, he" diye karşılık verdim ve edebiyat bilgimizin enginliğini ve azmimizin boyutlarını böylesine mütevazı bir tavırla sergilediğimizden dolayı mutlu ve mesut, aşağı indik. Bu gezmeleri, bu Paris'i hiç kimse dostum kadar iyi anlatamadı: *La Conspiration*'u [Komplo] yeniden okuyalım; yakında alelade bir taşra kenti konumuna düşeceğini bilmeyen bu dünya başkentinin o eski moda cazibesini capcanlı buluruz karşımızda. Azmini, değişken ruh hallerini, tatlı öfkelerini: Hepsini olduğu gibi kabul ediyorum; Nizan böyleydi işte, dingin, sinsi ve çekici; ben de onu böyle seviyordum. *Antoine Bloyé*'de kendini, "çocukluk çağını taşkın bir coşkuyla terk eden, yaşına bakmadan gençlik çağının serüvenlerine dalan, suskun bir yeniyetme" olarak tanımladı. Ben de onu aynen öyle görüyordum. Suskunluğunu zor yoldan öğrendim. École Normale'e hazırlık okulunda altı ay küs kaldık, çok içerledim. Aynı odayı paylaştığımız École Normale'de, günlerce benimle konuşmadığı oluyordu; ikinci sene iyice karamsar oldu, ufukta sonu görünmeyen bir bunalım geçiriyordu; ortadan kayboluyordu, onu üç gün sonra tanımadığımız insanlarla sarhoş halde buluyorduk. Arkadaşlar onun "taşkınlıkları" konusunda beni sorguya çektiklerinde, söyleyecek hiçbir şey bulamıyor, yalnızca "tuhaf mizaçlıdır" diyordum. Bana ölümden korktuğunu söylemişti; ben de kendimi ölümsüz sanacak kadar aptal olduğumdan onu eleştirdim, haksız olduğunu söyle-

* Eugène de Rastignac: Balzac'ın *İnsanlık Komedyası*'nın başkarakteri olan hırslı genç adam –ç.n.

dim, ölüm kafa yormaya bile değmezdi. Nizan'ın bunalımları geçmişteki kıskançlığına benziyordu: Sağlıklı bir zihnin mücadele etmesi gereken tuhaflıklardı, benim gözümde. Her şey onun için katlanılmaz bir hal aldığında, çekti gitti. Aden'de bir İngiliz ailesinde eğitmen oldu. École'e kök salmış olan bizler, gidişi karşısında şok geçirdik, ama Nizan gözümüzü korkutmuş olduğundan biz de iyimser bir açıklama getirdik: Yolculuk sevdası. Sonraki yıl geri döndüğünde, gece vaktiydi ve kimse onu beklemiyordu, odada yalnızdım, taşralı bir genç kızın yaptığı bir saçmalık yüzünden iki gündür epey öfkeliydim. Kapıyı çalmadan girdi; solgun, biraz bitkin, sıkıntılı görünüyordu. "Pek neşeli görünmüyorsun" dedi, "sen de öyle" diye karşılık verdim. Birbirimize yeniden kavuştuğumuz için mutlu bir halde, içmeye ve dünyanın halini konuşmaya gittik. Oysa mutluluğumuz bir yanlış anlamadan doğuyordu: Benim öfkem sabun köpüğü, onunki gerçekti; bozguna uğramış bir vaziyette kafesine geri dönmek, içini dağlıyordu; kimsenin veremeyeceği bir yardım arıyordu; onun nefret dolu sözleri som altından, benimkiler sahteydi. Sonraki gün ortadan kayboldu. Nişanlısının evine yerleşti, Parti'ye katıldı, evlendi, bir kızı oldu, apandisitten öleceğini sandı, *agrégation* sınavını geçip Bourg'da felsefe dersi vermeye başladı, genel seçimlerde aday oldu. Onu daha az görüyordum: Ben Le Havre'da profesör olmuştum, onunsa bir aile hayatı vardı, eşi ikinci bir çocuk, bir oğlan doğurmuştu. Fakat bizi asıl Parti ayırdı: Ben sempatizandım, üye değildim. Onun gözünde bir yeniyetmelik arkadaşı, çok sevdiği bir küçük burjuvaydım. Onu neden anlayamadım? Gerekli emareler mevcuttu, neden görmek istemedim? Kıskançlık yüzündendi sanırım: Paylaşamayacağım duyguları yok saydım. Dile getirilemez tutkuları olduğunu sezmiştim, kaderinin bizi ayıracağını; korktum ve basiretim bağlandı. Annesi inançlı bir kadın olan Nizan on beş yaşındayken kiliseye girmek istemişti: Durumu epey sonra öğrendim. Ama yaşadığım şaşkınlığı hâlâ unutamam: Lisenin avlusunda birlikte turlarken, "papazla kahvaltı ettim" demişti. Şaşırdığımı gördü ve kayıtsız bir tavırla "protestan olmayı düşünüyorum" dedi. "Sen mi?" dedim öfkeyle, "sen

Tanrı'ya inanmazsın ki." "Evet inanmıyorum, ama ahlak anlayışları hoşuma gidiyor." Annesi harçlığını kesmekle tehdit edince bu projesi yarım kaldı: Ama, bu "çocukça tavır"ın ardında, acısını dindirmek için bir o yana bir bu yana dönen bir hastanın huzursuzluğunun yattığını fark etmem için tek bir an yetmişti. Anlamını çözemediğim bu acıya kapılmasını hiç istemiyordum: Ortak melankolilerimiz vardı, bu bana yetiyordu; bunun dışında, ona kendi iyimserliğimi dayatmaya çalışıyordum. Ona özgür olduğumuzu tekrar ediyordum sürekli, ama ağzının kenarındaki belli belirsiz gülümseme, bunun derin bir mesele olduğunu söylüyordu. Bazen materyalist olduğunu söylüyordu –henüz on yedi yaşındaydık– o zaman ben tepeden bakarak gülüyordum. "Materyalist", "determinist": Zincirlerinin ağırlığını fiziksel anlamda hissediyordu; bense kendi zincirlerimi hissetmeyi reddediyordum. Politikayla uğraşmasına çok kızıyordum, çünkü ben bu ihtiyacı hissetmiyordum. Önce komünist, sonra kralcı, derken yine komünist oldu, onunla dalga geçmek kolaydı, ben de geri kalmadım: Bu gidip gelmeler aslında onun inatçılığına kanıttı: On sekiz yaşındayken, iki aşırı uç arasında tereddüt etmek kadar doğalı olamaz. Değişmeyen şey aşırılıkçı tutumuydu: Öyle veya böyle, kurulu düzeni yıkmak şarttı. Kendi adıma, bu düzenin varolmasından ve ona bomba niyetine sözcüklerimi fırlatabilmekten memnundum. İnsanlarla birleşip, herkesi boğan taşları birlikte kaldırıp atmak ihtiyacını, yalnızca bir *dandy* zırvopluğu olarak görmek istedim: Monokl takar gibi komünist olmuştu sanki, insanları şok etmek gibi basit bir zevk uğruna. École Normale'de acı çekiyordu ve ben bunun kendi suçu olduğunu söylüyordum: Hani yazacaktık, varoluşumuza anlam veren güzel kitaplar kaleme alacaktık; madem ben şikâyet etmiyordum, o neden ediyordu? İkinci senenin ortasında birdenbire edebiyatın onu sıktığını söyledi, kameraman olmaya karar verdi, bir arkadaşından biraz ders aldı. Ona çok kızdım; bana, aşırı okuyup yazmaktan dolayı artık kelimeler karşısında dehşete kapıldığını ve bundan böyle doğrudan nesnelere etki edip, onları elleriyle sessiz sedasız değiştirmek istediğini söylediğinde, daha da öfkelen-

dim: Kelam'dan istifa etmeye kalkıyordu ve yazın'ı toptan mahkûm ettiğine göre benim cezamı da kesmişti. Nizan'ın, o zamanlar söylendiği gibi, kurtuluşunu aradığını ve "yazılı çığlıklar"ın insanı kurtarmaya yetmediğini düşünemedim bile.

Kameraman olmadı, ben kazandım. Ama zaferim kısa sürdü: Aden'e gidişi beni rahatsız etti; onun için ölüm kalım meselesiydi, bunu anlamıştım; içimi rahatlatmak için bunun da tuhaflıklarından biri olduğunu düşündüm. Onun gözünde pek değerli olmadığımı kabul etmek zorunda kaldım; ama bugün, bunun sorumlusu kimdi, diye soruyorum kendime. Nasıl da inatla, onu anlamayı ve dolayısıyla ona yardım etmeyi reddediyordum. Âlemlerinden ya da paniğin tetiklediği kaçışlarından, sarhoş ve ölümü peşinden sürükleyerek geri geldiğinde, onu tek kelime etmeden, ağzımı bıçak açmadan karşılıyordum; onca hakarete ses çıkarmayan, ama hepsini bir bir yazan olgun bir eş vakarıyla. İşimi kolaylaştırdığı söylenemezdi: Masasına kasvetle, kan çanağı gözlerle, saç baş dağınık oturur, bir şey söylersem dümdüz bir nefretle gözlerini bana dikerdi. Bu tavırlarının hiç önemi yoktu aslında; kafamda "ne kötü bir mizaç!"tan başka fikir olmadığı için ve bu kaçışların nedenini, salt meraktan bile olsa, anlamaya hiç çalışmadığım için şimdi kendimi suçluyorum. Evliliğini de tamamen tersten anlamıştım: Karısı ile güzel bir dostluğumuz vardı; ama benim için bekârlık bir etik prensip, bir yaşam kuralıydı, öyleyse Nizan için de öyle olmalıydı; Rirette'le, ona başka biçimde sahip olamayacağı için evlendiğine karar verdim; korkunç bir aileden gelen bir genç adamın, ancak bir aile kurarak bundan kurtulabileceğini gerçekten bilmiyordum. Ben doğuştan müzmin bekârdım, ama yanı başımdaki bu bekâra bekârlığın ağır geldiğini, yolculuklardan nefret ettiği gibi gönül maceralarından da –ölüm tadı verdiği için– nefret ettiğini ve "insan yerleşiktir" ya da "bana tarlamı... gereksinimlerimi, insanlarımı verin" derken yalnızca mutluluktan kendi payına düşeni –bir ev, bir eş, çocuklar– istediğini bilmiyordum.

Aden, Arabistan yayınlandığında çok sevindim ve kitabı beğendim. Ama onu sadece canlı bir broşür ve bir hafif sözcükler

fırtınası olarak gördüm; dostlarından çoğu da aynı hataya düştü: Hepimiz önyargılıydık, taraflıydık. Ben dahil çoğumuzun gözünde, École Normale'deki ilk günümüz bağımsızlığın başlangıcıydı. Benim gibi pek çok kişi orada dört mutlu yıl geçirdiğini söyleyebilir. Lakin karşımızda boğazımıza sarılan biri vardı: "Askerlere hürmet eden, vatansever, ikiyüzlü ve nüfuzlu küçük bir ihtiyarın başkanlık ettiği komik ve daha ziyade iğrenç nesne: École Normale..." Bizler "Lise yıllarında yorgun düşmüş, 'beşeri ilimler' eğitimiyle, ailelerinin burjuva mutfağı ve ahlakıyla yozlaşmış yeniyetmeler"dik. Buna iyi güldük: "Kendisi okurken okula hiç laf etmiyordu ama; arkadaş bu yorgun düşmüş yeniyetmelerle epey de eğleniyordu hani..." Bütün o edepli çılgınlıklarımızı hatırladık: Hepsine seve seve katılmıştı. Kaçışlarını, hiddetini, onu Arabistan'a kadar götüren büyük bozgunu unutarak, Nizan'ın tutkusunu yalnızca mübalağalı bir retorik olarak yorumladık. Ben aptalca bir üzüntü içindeydim, anılarımı lekeledi diye: Mademki Nizan'la École'de ortak bir hayat geçirmiştik, o günlerde mutlu olması gerekliydi; yoksa dostluğumuz o zamandan ölmüş demekti. Geçmişi kurtarmayı tercih ettim; kendi kendime "abartıyor!" dedim. Bugün, bu dostluğun –bizim hatamız olmadan– o esnada çoktan ölmüş olduğunu görüyorum; yalnızlığın kemirdiği Nizan da bizlerin gözündeki yanıltıcı imajıyla gevezelik etmek yerine, insanların tam ortasında mücadeleye girme ihtiyacı hissetmişti. Bunları görmezden gelerek ve yalanlar uydurarak bu dostluğu sürdüren ve mumyalayan bizzat bendim. Gerçekte, yollarımız giderek ayrılıyordu; onun seçtiği yoldan hata etmeden bahsedebilmem için, uzun yılların geçmesi ve kendi girdiğim yolun ne olduğunu anlamam gerekti.

Yaşam ne kadar kasvetli geçerse, ölüm de o kadar absürd olur. İşinin başındaki umut dolu bir insan da, yıldırım çarpmış gibi aniden ölümün farkına varamaz, demiyorum. Sadece, yaşamından memnun olmayan genç bir adam ölümden korkar, diyorum. Bir öğrenci, ona ayrılmış iskemleye oturtulmadan önce sınırsızdır, belirsizdir: Kolaylıkla bir doktrinden diğerine kayar, hiçbiri onu uzun süre tutamaz, bütün düşünce sistemlerinin ay-

nı değerde olduğunu düşünür. Bu yüzden okul müfredatlarında "beşeri ilimler" diye geçen antik klasikler eğitimi, geçmişin büyük hatalarının öğretilmesinden ibarettir. Birbirini izleyen Fransız Cumhuriyetleri tarafından Valéry'nin Bay Teste karakteri –hiçbir şey söylemeyen, hiçbir şey yapmayan ama her şeyin bilincinde olan ideal yurttaş– suretinde kalıba dökülmüş bu gençlerin, fikirlerin taştan olduğunu, değişmez bir düzenleri olduğunu ve onları binalar inşa etmek için kullanmak gerektiğini anlaması için yirmi yıl geçecektir. Ahı gitmiş vahı kalmış, saydamlık derecesinde kibar birtakım adamlar, burjuva nesnelliğini iyice abartıp bu gençlerden hayata Neron'un, sonra Loyola'nın veya Thiers'in gözlüklerinden bakmalarını istedikçe, genç çırakların hepsi kendisini "Tin" yerine koymaya başlar: Hani kimi kez galaksilere dek yayılan, kimi kez kısacık bir formüle sığdırılan şu renksiz ve kokusuz gaz. Bu genç elit hem her şeydir, hem hiçbir şey: Yani, devlet ve aileler tarafından bakılıp yetiştirilir; bu puslu belirsizlik altında hayatları yanıp kül olur; derken birden, saf tin, aniden ölüm denen barikata toslar. Onu analiz ederek yok etmeye çalışması boşunadır: Ölüm düşünceye gelmez. Bir kaza bedene çarpar; çıplak bir gerçek gelip, fikirlerin parıltılı muğlaklığını sona erdirir. Bu şokun etkisiyle, geceleyin pek çok yeniyetme korkuyla uykudan uyanır: İdam cezasına ve onun akıl sır ermez tuhaflığına karşı "evrensel kültür" çare olamaz. Genç adam daha sonra, bedeninin bireyselliği kurduğu şirketin bireyselliğinde aksettiği zaman, ölümünü yaşamıyla bütünleştirecek, onu alelade bir risk –işinin ve ailesinin karşı karşıya olduğu risklerden biri– olarak görecektir. Yaptığı işi sevmek gibi nadir bir şansa kavuşmuş insanlar içinse, nihai yıkım, yaklaştıkça daha az korkutucu hale gelir ve ufala ufala, gündelik kaygılar dediğimiz bozuklukların arasına karışır.

İnsanların ortak kaderini tanımladım. Büyütülecek bir şey değil: Ama ıstırabı yeniyetmelikte bitmeyip, yetişkinin derin sırrı ve kararlarının kaynağı haline geldiğinde, hasta hastalığının farkına varır: Bir süre sonra yaşayamayacağı korkusu, aslında, hâlâ daha yaşaması gerektiğinden kaynaklanan dehşetin bir yan-

sımasıdır. Ölüm, telafisi olmayan bir cezadır; zavallıları sonsuza dek utanç verici birer musibet olmaya mahkûm eder. Nizan bu sondan korkuyordu: Diğer canavarlar arasında rastgele sürünen bir canavardı; bir gün patlamaktan ve geriye hiçbir şey kalmamasından korkuyordu. *Antoine Bloyé*'deki kahramanlarından birine şu sözü söylettiği zaman, ölümün yaşamın mutlak aydınlanması olduğunu uzun süredir biliyordu: "Ölümümü düşünmem boş yere değil. İçi boş yaşamım ancak ölümü hak ediyor." Aynı kitapta, Bloyé "Yaşamının tekdüze görüntüsü karşısında korkuya kapılır... ve [bu korku] hastalığın belirtilerinin görüldüğü kanamalı yaralardan çok daha derin bir bölgede gizlidir."

Nihayetinde, acısının nedeni neydi? Özgürlüğümüzden söz ettiğim zaman, niçin herkesten gülünç geliyordum ona? On altı yaşından beri, engellenemez bir neden sonuç zincirinin varlığına inanmasının nedeni, kendini sürekli baskı ve manipülasyon altında hissetmesidir: "İçimiz bölünmeler, yabancılaşmalar, savaşlar ve boş sözlerle dolu." "Her insan, olabileceği farklı insanlara bölünür." Yalnız bir çocukluk geçirdiğinden, benim gibi kendini evrensel fikirlerin kucağına atmayacak denli, kendi tuhaflığının bilincindeydi. Kendini bir köle olarak görüyordu ve felsefeye de özgürleşmek için adım attı; Spinoza'yı model aldı: İlk iki bilgi türünde, insan eksiktir ve yine köle kalır; üçüncü tür bilgiyse tüm sahte ayrımları ve negatif belirlenimleri yerle bir eder: Buna göre, kişinin sonsuz töze yeniden kavuşması da, kendi biricik özünün olumlu totalitesine ulaşması da aynı sürecin parçasıdır. Nizan bütün ayrım duvarlarını yıkmak istiyordu: Arzularını göz önüne serip hepsine boyun eğdirerek, yaşamında birliği sağlamaktı amacı.

En göze çarpan arzumuz, seksten ve engellenmiş isteklerden kaynaklanır; kadınları yaşlı ve zengin erkeklere ayıran bir toplumda, bu, serveti olmayan genç bir insan için ilk mutsuzluk nedeni ve gelecek sıkıntılarının habercisidir. Kadınlarımızla yatan ve bizi de hadım etmeye kalkan yaşlılardan öfkeyle söz ediyordu. Ama Büyük Arzu çağında yaşıyorduk: Sürrealistler, her ama her şeyi hedef alacak sınırsız bir kösnüllüğü uyandırmak istiyor-

du. Nizan ilaç arıyordu ve bulabildiğini deniyordu: Eserleri sayesinde tanıdığı Freud'u da panteonuna kattı. Breton'un ve tehlike altındaki genç bir yazarın elinde tornadan geçen bu Freud, daha çok Spinoza'yı andırıyordu: Örümcek ağlarını ve örtüleri çekip atıyor, içimizdeki tünellerde birbirini boğazlayan düşman güçleri barıştırıyor, eciş bücüş cücelerimizi ışığıyla eritiyor, bizi birtakım güçlü isteklerin birliğine indirgiyordu. Dostum bunu bir süre denedi, ki bir ölçüde mutlu da oldu. İzlerini *Antoine Bloyé*'de dahi görebileceğimiz bu tesir sayesinde şöyle güzel bir cümle okuduk: "İnsanlar eksiksiz ve özgür olmadıkları sürece, gece düş görmeye devam edecekler." Antoine da düş görür: Sahip olamadığı, arzulamaya bile cesaret edemediği kadınları. Uyandığı zaman "sağduyunun sesini" dinlemeyi reddeder, çünkü "uyuyan ve uyanık nadiren iyi geçinir." Antoine yaşlı bir adamdır, ama Nizan burada kendi tecrübesinden hareketle konuşuyor, biliyorum; o düş görüyordu, öldüğü güne dek düş gördü: Savaştan yazdığı mektuplar hayalleriyle dolup taşar.

Fakat bu yalnızca geliştirilmeye muhtaç bir hipotez, geçici bir birlik sağlayan bir araç oldu. Yoldan gelip geçen kadınlar, Paris'in ışığı ve pusuyla silikleşen o solgun görüntüleri, aşkın uçucu sembolleri onu büyülerdi; ama en çok da ulaşılmaz oluşlarını seviyordu: Bu edepli genç edebiyatçı kendini mahrumiyetlerle sarhoş ediyordu; bundan kitaplarına iyi malzeme çıkıyordu tabii. Ama iffet uğruna kendine işkence ettiğini de sanmayalım: Bir iki ilişki –kısacık mutsuzluklar– ve bunun dışında hafifçe değip geçen tertemiz, pırıltılı genç kızlar. Kendi içine baktığında yalnızca ten ile yasa arasında bir çatışma görse herhalde gayet mutlu olurdu: Derhal yargıçlığa soyunup yasayı suçlu ilan ederdi: "Ahlak, bir kurşun deliğidir" diyordu yirmisinde. Gerçekte tabular çok daha sinsidir, bizzat bedenlerimiz bile tabularla işbirliği eder: Nizan'da ahlak su yüzüne çıkmıyordu gerçi, ama bakireler hariç bütün kadınlar karşısında, huzursuzluğuna yoğun bir tiksinti karışıyordu. Daha sonra tarlası ve insanları olduğunda, hayran hayran, ama kesin bir dille bana *tüm* kadın vücudunun güzelliğini övdü.

Kendi kendime, öylesine yoğun aşklar yaşadığı halde böyle sıradan bir keşfi neden daha önce yapamadı diye sormuştum. Şimdi cevabı biliyorum. Eski birlikteliklerle aşındığını düşündüğü bedenlere karşı bir tiksinti, çocukça bir husumet hissediyordu. Yeniyetmeliğimizde kadınları seyrederken, ben hepsini isterdim, o kendine ait olacak tek bir tane isterdi. Onun gözünde sevgi, şafaktan gece yarısına kadar sürmezse sevgi olamazdı; bir kadına sahip olmadığınızda ya da o size sahip olmadığında da bir sahiplenme olabileceğini kabul etmezdi. İnsanın yerleşik olduğuna, serüvenlerin tıpkı yolculuklar gibi birer soyutlamadan ibaret olduğuna inanırdı. Bin üç kadın alın, hepsi birbirinin aynıdır, o ise, bin üç farklı kişi olacak tek bir kadın istiyordu; ölüme karşı bir ümit olarak, o kadında doğurganlığın en gizli işaretlerine varıncaya dek her şeyi sevecekti.

Başka bir deyişle, duyularına yaşattığı yoksunluk bir neden değil bir sonuçtu. Evlendiğinde bu yoksunluk bitti: Büyük Arzu hizaya geldi, insanın yarım yamalak, alelacele karşıladığı ya da hiç karşılamadığı öteki gereksinimler gibi alelade bir gereksinim oldu. Aslında Nizan bugün yaşadığı bütün çelişkileri, istemediği, uğursuz bir geleceğin ışığında deşifre ediyordu. Bir gün kendini öldürmek istediyse eğer, bu, sıfırdan başlamak olduğunu düşündüğü bir duruma derhal son vermek içindi. Çocukluğundan itibaren Brôton sofuluğu yakasını hiç bırakmadı; mutlu olmasına izin vermeyecek denli az ya da fazlaydı: Çelişki onun içinde yer etmişti. Doğduğunda anne babası yaşlıydı; bu iki düşman onu bir ateşkes sırasında peydahlamıştı; Nizan doğduğunda kavgaları yeniden başladı. Demiryollarında önce işçi sonra mühendis olan babası, onun için teknik, inançsız, olgun bir zihniyet örneği oldu ve terk ettiği sosyal sınıfa duyduğu hüzünlü bağlılık sohbetlerinde dışa vurdu. Nizan, yaşlı ve çocuksu bir burjuva kadını olan annesiyle, sınıf değiştirmiş bir işçi olan babası arasındaki bu sessiz çelişkiyi çocukluğundan itibaren içselleştirdi, bundan kişiliğinin gelecekteki temelini kurdu. Mesela bir gündelikçi kadının oğlu ne kadar küçük olursa olsun ailesinin geleceğinde bir rol alır: Babası onunla ilgili projeler yapar. Oysa Nizanların

önünde gelecek yoktu: Demiryolunda depo şefi olan babası neredeyse kariyerinin zirvesinde bulunuyordu; daha ne bekleyebilirdi? Son bir terfi, birkaç iltifat, emeklilik ve ölüm. Bayan Nizan ise aynı anda, hem soğanların "pembeleştiği," pirzolanın "çatala geldiği" o kritik anda, hem de Sonsuzluk denen o donmuş anda yaşıyordu. Ne çocuk başlangıç noktasından uzaklaşmıştı, ne de aile varış noktasından uzaktı: Ailesinin düşüşü onu aşağı doğru çekerken, Nizan öğrenmek, inşa etmek istiyordu, gözünün önünde her şey dağılıp gidiyordu, karı koca kavgası dahil: Dışarıdan bakıldığında, bu kavga yerini umursamazlığa bırakmıştı; Nizan'ın zihni hariç hiçbir yerde sürmüyordu. Sessizliğin içinde onların tartışmasını duyuyordu: İman'ın hamasi ve beyhude mırıltısını, zaman zaman sert bir ses kesintiye uğratıyordu: Bitkilere, taşlara, araçlara isimler veren türden bir ses. Bu iki ses birbirini yiyip tüketti; başta, sofu söylem daha ağır basıyordu: Hayırseverlik, Cennet, Nihai Hedef gibi sözler işitiliyor ve bütün bu eskatoloji, teknisyen kesiminin kati faaliyetlerine karşı çıkıyordu: Lokomotif yapmanın nesi iyi? Cennete trenle gidilmez. Mühendis, ilk fırsatta evi terk ediyordu; oğlu beş ila on yaşındayken onun peşinden kırlara gidiyor, elinden tutuyor, etrafında koşturuyordu: Yirmi beş yaşına geldiğinde, alenen kadına, anneye karşı düzenlenen bu erkek erkeğe gezileri hatırlayıp mutlu olacaktı. Ancak buna rağmen, Bilim'i değil Kelam'ın demode inceliğini tercih ettiğini vurgulamak istiyorum. Mühendis olan bir işçi, kültürünün yetersizliği yüzünden acı çeker; oğlunun da illa École Polytechnique'e* hazırlanması gerekir, kural budur. Oysa Nizan matematiğe karşı şüphe uyandırıcı bir antipati duyuyordu: Bunun yerine Yunanca ve Latinceyi seçti. Bir Polytechnique mezununun üvey evladı olarak ben de farklı nedenlerle aynı tiksintiyi duyuyordum: İkimiz de belirsiz ve ritüel sözcükleri, mitleri sevdik. Ama babası rövanşı aldı: Onun pozitivizminin etkisiyle, dostum, Din'in incik boncuklarını bir kenara fırlattı. Özgürleşmesinin son aşamasından bahsetmiştim: Mistik bir coşkuyla –di-

* Paris'te bulunan, Fransa'nın en prestijli mühendislik okulu –ç.n.

nin son çırpınışı– kiliseye girmeyi düşünmesi, derken Calvin'in fikriyatıyla flört, yoğun Katharosçuluğunun politik Manikeizme dönüşmesi, ardından kralcılık ve nihayet Marx. O da, ben de uzun zaman Hıristiyan sözcük dağarcığına sadık kaldık: Ateisttik, ama dünyaya kendimizin ve şansımız yaver giderse başkalarının selametini sağlamak için geldiğimizden şüphemiz yoktu. Aramızda tek fark vardı: Ben seçilmiş olduğumdan emindim; Nizan'sa sık sık kendine cehennemlik olup olmadığını soruyordu. Dünyevi meseleler karşısında hissettiği yoğun horgörü annesinden ve Katoliklikten geliyordu; aynı şekilde, dünyevi yaşam içinde yolunu şaşırma korkusu ve onu hiç terk etmeyen, bir Mutlak Son'un peşinden gitme isteği de. İçinde, gündelik kaygıların tüm o karmaşasının altında, bembeyaz ve kusursuz bir bütünlüğün gizli olduğuna ikna etmişlerdi onu; otları çapalayıp ayıklamak, çalıları yakmak gerekiyordu, o zaman bu yekpare Sonsuzluk bütün saflığıyla tezahür edecekti. O yıllarda, babasının mesleğini manyakça ve beyhude bir taşkınlık diye görmeye başlayacaktı: Bu meslek, araçlar uğruna asli amaçları, makine uğruna insanı kurban etmek demekti. Ruh denen küçük beyaz yaşam haplarına inanmaktan çabucak vazgeçti, ama babasının ruhunu yitirmiş olduğu şeklindeki belli belirsiz hissiyatı hep korudu.

Bu eski boş inançlar insanın yaşamasını engellemez, *İman'ı olması koşuluyla.* Ama o sıralarda yaşamından diskalifiye olan teknik, öcünü Din'in boğazını sıkarak aldı. Nizan yoksunluklarını muhafaza ediyordu, ama artık bunlar iyice açığa çıkmıştı: Dünyevi eylemlerin gülünç olduğu doğru; ama eğer dünya ve onu eşeleyen insan denen hayvan dışında bir şey yoksa, insan yavrularının da nöbeti devralması ve eşelemeye devam etmesi gereklidir: Çünkü, en azından eski Hıristiyan vecizelerine göre, insanın başka meşgalesi yoktur. Bana o tuhaf, üstün insanlık önerisini yaptığında, onu buna iten kibir değil içinde bulunduğumuz durumdan kurtulmak yolundaki yarı bilinçli isteğiydi. Ne yazık ki bu bir isim değişikliğinden ibaret kaldı. Bunun ardından ve Aden'e gidişine dek, prangasını sürüklemeye ve kaçış sembolleri uydurmaya devam etti.

Ama yukarıda söylediğim şey hatırlanmazsa, yaşadığı ıstırap asla anlaşılamaz: Nizan, bu sıkıntılı, düş kırıklığıyla dolu, kısa süreli coşkunluklarla delik deşik olmuş şimdiki zamanı, uğursuz bir geleceğin ışığında deşifre ediyordu; söz konusu olan gelecek de, aslında babasının geçmişiydi. "Korkmuştum. Yola çıkışım korkunun sonucuydu." Neden korkmuştu? Bunu da söyler "Bu... bizi bekleyen sakatlanmaları düşünüp acı çekmekten alıkoyamaz bizi: Ne de olsa anne babamızın nasıl yaşadığını biliyoruz." Bu tümceyi, uzun ve çok güzel romanı *Antoine Bloyé*'de geliştirdi. Bu romanda babasının yaşamını ve ölümünü anlatır. Şahsen romanda neredeyse hiç ortaya çıkmasa da, aslında durmadan kendisinden bahseder: Öncelikle babasının çöküşünün tanığıydı o; zaten babası da kimselere iç dökmezdi: Babasına atfettiği tüm düşünceleri, yazarın aslında kendi içinden söküp onun yaşlı yüreğine yansıttığını biliriz. Bu kesintisiz çifte mevcudiyet, analistlerin babayla özdeşleşme dediği şeyin işaretidir.

Nizan'ın ilk yıllarda babasına hayran olduğundan, o kısır ama gözle görünür güce, o sessizliklere, bir zamanlar işçi eli olan o ellerine imrendiğinden bahsetmiştim yukarıda. Babası eski işçi dostlarından bahsediyordu: Hayatın hakikatini bilen ve birbirlerini seviyor görünen bu insanlara hayran olan genç delikanlı, babasında bir işçi görüyor ve tıpatıp ona benzemeyi istiyordu; onun dünyevi sabrına sahip olacaktı; bu müstakbel rahibi, annesinden, kilisenin papazından ve bizzat kendi gevezeliklerinden kurtarmak için, şeylerin, maddenin o bulanık iç yoğunluğu şarttı. "Antoine," diye yazar adeta hayranlıkla, "bedensel bir insandı; bilinci, kendisini besleyen ve bunca yıldır ona varoluşun hayran olunası kanıtını sunan bedeninden vazgeçecek denli saf değildi."

Oysa hayran olunası baba sendeledi; aniden, çocuk onun parçalanışına tanık oldu. Nizan kendini babasına kayıtsız şartsız teslim etmişti: "Onun gibi olacağım." Ama kendi geleceğinin yavaş yavaş dağılışına tanık olmak zorunda kaldı: "Böyle olacağım." Maddenin sulara gömülüşünü gördü; annesinin çocuksu mırıltısı galip geldi – ve elbette Tin, yani geminin batışından sonra yükselen köpük. Ne olmuştu? Bunu *Antoine Bloyé*'de anlatır: Neden-

leri tam olarak bilmiyorum, zira Nizan kitabında gerçeğe oldukça sadık kalsa da şüphesiz bağlamı değiştirir, fakat Antoine'ın model aldığı adam, kırk yaşında hayatının bilançosunu çıkarmaya girişti. Her şey, burjuvazinin herkese "fırsat eşitliğine dayalı muhteşem bir gelecek" vaat ettiği, her işçi çocuğunun okul çantasında isim hanesi boş bırakılmış bir burjuva diploması taşıdığı yıllarda, babanın kazandığı aldatıcı zaferle, yani sınıfları ayıran çizgiyi aşmasıyla başlamıştı. Hayatının gidişatı, on beş yaşından itibaren, gelecekte kullanacağı "kesin ve boğucu bir kuvvetle ilerleyen" hızlı trenlere benziyordu: Sonra 1883'te, École des Arts et Métiers'den yetmiş yedi öğrenci arasından on sekizinci olarak mezun oldu. Yirmi yedi yaşında, çalıştığı deponun şefinin kızı Anne Guyader ile evlendi. O andan itibaren "Her şey sabitlenmiş, kesinleşmiştir artık. Temyize gitme şansı yoktur." Bunu daha rahibin onları evlendirdiği anda sezer, ama daha sonra kaygılarını unutur: Yıllar geçip gider, karı koca pek çok şehir kateder, durmadan taşınır ve asla kök salmaz; zaman aşınır, yaşam hep eğreti kalır; yine de her bir gün, bütün o soyutluğuyla, diğer günlere benzer. Antoine, çok güçlü bir inanç da beslemeden, "bir şeyler olacağı" umudundan vazgeçmez. Ama hiçbir şey olmaz. Kendini avutur: Kendi değerini gerçek mücadelelerde gösterecektir; fakat büyük olayların karşısına çıkmasını beklerken burnunun dibinde durmadan küçük olaylar biter ve fark ettirmeden onu bitkin düşürür. "Gerçek cesaret, küçük düşmanları yenmekten geçer." Buna rağmen, engellenemez bir azimle ayağa kalkar; başlarda burjuvazinin denizkızlarını dinlerken "en sinsi huzuru" yaşar; yani Şirket'ine, Toplum'a, hatta eski dostlarına karşı yerine getirmesi gereken sahte vazifeleri. Bunlardan kendisini asgari düzeyde canlı tutabilecek bir vicdan rahatlığı elde etmesini bilir. Lakin "yıllar yığını biriktikçe birikir;" arzular, umutlar, gençlik anıları, "insani güçlerin gömüldüğü bu lanetli düşünceler karanlığında" boğulur gider. Şirket çalışanlarını yiyip yutar: On beş yıl boyunca, Antoine Bloyé özbilincini yitirir: Onu yöneten güçler "mecburiyetler, fikirler, iş kararlarıdır"; gazeteleri şöyle bir karıştırıp atar: "Gazetelerde anlatılan olaylar başka bir gezegende geçer,

onu ilgilendirmez." Teknik dergilerdeki "makine tasvirlerini" tutkuyla okur. Yaşar, daha doğrusu, vücudu yaşamsal işlevleri taklit eder. Ama yaşamının saikleri, eyleminin dürtüleri kendi içinde değildir. Gerçekte "anlaşılmaz güçler ayaklarını tam olarak yere basmasını engeller." Nizan'ın Aden'deki zengin bir İngiliz hakkında söylediklerini fazla bir değişiklik yapmadan ona uygulayabiliriz: "Her insan, olabileceği farklı insanlara bölünür; bu adam da, yaşamı Habeşistan derisinin... fiyatını indirip çıkarmaktan... ibaret olan insanın kazanmasına izin vermiş... Şirketler, karteller, tüccar loncaları gibi soyut varlıklarla savaşmak: Siz bunlara eylem der miydiniz?" Kuşkusuz Bloyé bu İngiliz kadar nüfuzlu değildir, ama ne önemi var? Mesleğindeki her şey, projeler, faturalar, kırtasiye işleri uzaklardaki başka insanlar tarafından *önceden* belirlenmiş değil midir? Bu adam Şirket'inin bir uzantısından ibarettir artık: *Full employment* ilkesi icabı kendi kendisini tam istihdam eder ve her görev için hazır ve nazırdır. Az uyur, bütün enerjisini verir, sırtında çuvallar, kirişler taşır, ofisi en son terk eder, ama Nizan'ın dediği gibi, "bunca iş, alttaki aylaklığı gizler." Anlattığı şeyi gayet iyi biliyorum: Hayatımın on yılını bir Polytechnique mezununun sultası altında geçirdim: Vazife başında canını çıkardı; daha doğrusu, şüphesiz Paris'te bir yerlerde, işi onun canını çıkarmaya karar verirdi. Çok ehemmiyetsiz bir insandı: Pazar günleri içine çekilir, orada bir çöl bulur ve içinde kendini kaybederdi: Ama yine de, ya uyuşukluk ya da gurur nöbetleri sayesinde bir şekilde ayakta durmayı başarıyordu. Onu emekli ettiklerinde iyi ki savaş zamanıydı: Gazete okudu, makaleler kesti ve onları bir deftere yapıştırdı. En azından artık kartlarını açık oynuyordu: Vücudunun bütün soyutluğu göz önündeydi. Bloyé'nin oğlunu şok eden şey, babasının sürdürülemez çelişkisiydi: Antoine'ın gerçek bir bedeni vardı, sağlam ve dayanıklı, hatta vaktiyle tamahkâr; ve bu beden yaşam taklidi yapıyordu: Uzak soyut güçlerin basıncıyla içindeki zengin tutkuları öldürüyor, kendi kendisini bir soyutlamaya dönüştürüyordu: "Antoine'ın bir mesleği ve bir mizacı vardı: Hepsi buydu. Antoine Bloyé'nin yaşadığı dünyada bir insan bundan ibaretti. Orada

asabi tüccarlar, fevri mühendisler, hırçın işçiler, sinirli noterler vardır: İnsanlar bu sıfatları sıralar ve bir kişiyi tanımladıklarını düşünürler; aynen kara bir köpek, çizgili bir kedi, der gibi. Bir doktor... ona şöyle söylemişti: 'Siz fevri birisiniz.' İşte, söylenecek ne varsa söylenmişti. Herkes tarafından değeri sabit bir sikke gibi kullanılabilirdi artık. Diğer sikkelerle birlikte elden ele geçiyordu."

Çocuk babasına hayrandı: Babasının yüreğindeki sefaleti kendi kendine mi fark etti bilmiyorum. Nizan'ın talihsizliği, babasının ortalama bir babadan oldukça iyi olmasıydı: Babası, uzun süre yaşamındaki pek çok emareye dikkat etmedikten sonra, çok geç kaldığı bir anda vaziyetin farkına vardı ve hayatının korkunç olduğunu kavradı; yani ölümünü gördü ve ondan nefret etti. Neredeyse yarım yüzyıl boyunca kendi kendini aldatmış, daha hâlâ "yepyeni biri, aslında kendisi olan bambaşka bir insan" olabileceğine kendini inandırmak istemişti. Aniden, değişmesinin olanaksız olduğunu anladı. Bu olanaksızlık, yaşarken ölmek demekti: Ölüm, toplamı yapar hesabı kapatır; ama Nizan'ın babası için toplam çoktan yapılmış, hesap şimdiden kapanmıştı. Bu şematik varlık, bu yarı genelleme yarı insan, yatağını bir o kadar sıradan bir kadınla paylaşıyordu: Bu kadın daha çok Roma'da imal edilen o hayırlı düşüncelerin dağıtımcısı olarak işlev görüyordu ve şüphesiz eşi gibi o da basit ve azgın ihtiyaçlarını bastırmıştı. Çifte başarısızlıklarını korku içindeki oğula teşhir eden babadır. Gecenin bir vakti, baba uyanır: "Kıyafetlerini bir koluna atar ve merdivenin ayağında giyinirdi... Dışarı çıkardı... Fazlalığım diyordu kendi kendine, hiçbir işe yaramıyorum, zaten çoktandır yaşamıyorum, denize atlasam kimse farkına varmaz, sadece cenaze davetiyeleri basılır. Başaramadım, tükendim... Eve dönerdi, titreye titreye elini suratında gezdirir ve bir gecede sakalının uzadığını fark ederdi. Karısı ve oğlu uyanmış, evin çevresinde onu arıyor, ona sesleniyorlardı; uzaktan dokunaklı seslerini duyuyor, ama cevap vermiyordu, cezalandırır gibi son ana dek onları endişe içinde bırakıyordu. Kendini öldürmesinden korkuyorlardı... Yanlarına gelip, öfkesini bastırmaya çalışarak 'canımın

istediği bir şeyi yapmaya hakkım yok mu?..' diyordu. Ardından onları öylece bırakıp odasına çıkıyordu."

Bu gece kaçışları romancı icadı değil: Nizan bana babasından bahsetmişti ve hepsinin gerçek olduğunu biliyorum. Ölümü düşünmek insanı intihara iter: Baş dönmesiyle, sabırsızlıkla. Annesinin "baban odasında yok; eminim bu kez kendini öldürecek" diyerek uyandırdığı bir yeniyetmenin duygularını tasavvur edelim bir an. Ölüm yeniyetmenin içine girer, içindeki bütün yolların kavşak noktasına yerleşir, bu hem son hem başlangıçtır: Yaşarken ölmüş babası, infazı erkene almak ister; çalınmış bir yaşamın anlamı ve sonucu budur. Ama babasının yaşamı Nizan'ı yabancı bir güç gibi işgal etti; her şeyi sonlandıracak ölümü, ona babası bulaştırdı. Düş kırıklığına uğramış bu yaşlı adam –doktorlar nevrastenik olduğunu söylüyordu– korkunun dürtmesiyle evden kaçtığında, oğlu bir defada iki ölümden korkuyordu: Eli kulağında olan ilk ölüm, ikincisini haber veriyor, onun gözünde bir dehşet simgesi oluyordu. Baba ölüme karşı uluyor ve çocuk her gece korkuyla ölüyordu. Zaten hiçlik olan bir yaşamın hiçliğe dönüşü esnasında, çocuk kendi alınyazısını gördüğüne inandı; "Her şey sabitlenmiş, kesinleşmiştir artık. Temyize gitme şansı yoktur": Önce fuzuli bir genç adam, sonra bir iskelet ve sonunda da hiç olacaktır. Başta, bir kişinin güçlü olgunluğuyla özdeşleşmişti; bu kişi ona yaralarını gösterdiğindeyse, dostum bu ölümcül sefalete yabancılaştı. Babasının uygunsuz taşkınlıkları Nizan on beşine bastıktan sonra daha da arttı: Fakat, on beş on altı yaşlarında, yeniyetme sonsuz yaşamı garantiye almak istedi: Son bir çabayla kiliseden, ona ölümsüzlük bahşetmesini istedi. Ancak artık çok geçti: İman bir kere kaybolduktan sonra, dünyevi yaşamdan bıkkınlık onu geri getirmeye yetmez. Yabancılaşma yaşadı: Kendini bir başkası sandı, her anını başka bir varoluşun ışığında deşifre etti. Her yerde, babasına kurulmuş tuzakları gördü; nazik ve aldatıcı insanlar, dalkavukluk ve sahte zaferlerle onun kafasını ütülüyordu: Başarı ödülleri, küçük hediyeler, davetler. Mühendisin oğlu bir eğitimci olacaktı. Peki ya sonra? Öğretmenler de depo şefleri gibi taşınıyor, yerleşiyor, şehirleri ko-

şarcasına katediyor, taşra küçük burjuvazisinden kadınlarla evlenip,. ya çıkar ya zaaf nedeniyle, efendilerinin tarafına geçiyorlardı. Teknisyenlerden daha mı az parçalı insanlardı onlar? Hangisi daha iyiydi: Önemli şahsiyetlere ve burjuva devletine hizmet edecek lokomotifler yapmak mı, yoksa çocuklara ölü diller, sahte bir tarih, yalancı bir ahlak öğreterek onları erken yaşta ölümle tanıştırmak mı? Üniversite öğretim üyeleri "büyük acılarına, gövdelerinin çatlaklarında uyuyan serüvenlere" daha mı fazla hoşgörü gösterir? Bütün bu küçük burjuvalar aynı türün mensubu: Onlara embesil bir saygınlık dayatılır, kendilerini hadım ederler, mesleklerinin gerçek işlevini göremezler, derken elli yaşına gelince uyanıp kendi ölümlerini seyrederler.

On altı yaşından beri, aynı yazma isteğinin ikimizi birleştirdiğine inanmıştım; yanılıyordum. Ben acemi bir avcıydım: Kelimeler gözlerimi kamaştırıyordu, onları hep ıskalıyordum; Daha olgun olan Nizan ise av torbasını çoktan doldurmuştu. Her yerde kelimeler keşfediyordu; sözlüklerde, kitaplarda, hatta dışarıda, insanların ağzında. Kelime hazinesine hayrandım, yeni öğrendiği terimleri daha ilk seferde hatasız kullanıyordu *–bimétallisme, percolateur, vs.** Ama kendini tamamen edebiyata teslim etmekten çok uzaktı: Bense boğazıma kadar gömülmüştüm, bir sıfat keşfettiğimde kendimden geçiyordum: O daha iyi yazıyor ve kendisini yazarken görüyordu – babasının kederli gözleriyle. Sözcükler ölüyor ya da kuru yapraklara dönüşüyordu: İnsan kendini sözcüklerle temize çıkarabilir mi? Ölümün ışığı altında, edebiyat bir salon oyununa, bir tür iskambile dönüyordu: Bir öğretmen yazar, bu gayet doğaldır; hatta yazmaya cesaretlendirilir; mühendisin ve yazarın yoluna aynı tuzaklar döşenmiştir: Övgüler, cazip teklifler. Bütün bu köleler kırk yaşına gelince birer iskelet olacaktır; Valéry aldığı ödüllerin altında kayboldu: Prensler, kraliçeler, güçlü sanayicilerle zaman geçirdi: Onların masasında yedi içti; çünkü onlar için çalışıyordu: Kelam'ın şatafatı doğrudan doğruya bu dünyanın efendilerine hizmet eder; insan-

* Çift metal para sistemi ve kahve makinesi –ç.n.

lara kelimeyi nesnenin kendisi olarak kabul etmeleri öğretilir, bu daha az masraflıdır. Nizan bunu anlamıştı: Yaşamını, içi boşalmış sesleri bir araya getirmekle harcamaktan korkuyordu.

Babasının hazin deliliklerini *tekrar etmeye* başladı; o da gece gezmelerine, kaçışlarına başladı. Sokakları arşınlıyor ve birdenbire "ölmek zorunda olduğunu anlıyor [ve] kendini kalabalıktan ayırıyordu... Bunu, bilincin tek bir hamlesiyle, özgül ve mükemmel bir bilgiyle kavrıyordu." Bu bir düşünce değil, "çırılçıplak bir ıstıraptır... bütün biçimleri hor görür." Böylece temel, maddi bir sezgiden hareket ettiğine inanıyordu; bedenini kökten yadsımakla, bu bedenin yekpare birliğini kavrayacağını düşünüyordu. Lakin bence yanılıyordu: Burada bahsettiği şeye, yani içimizdeki hiçlikle dolaysız bir ilişkiye bile sahip değildik. Aslında, bir şok, onun içindeki eski acıyı depreştirmişti: Nizan'm içinde, babanın yaşamı kayıp gidiyor, *öteki ölüm*'ün gözü yeniden açılıyor ve mütevazı zevklerinden aldığı hazzı yok ediyordu: Sokak onun için bir cehenneme dönüyordu.

O anlarda, bizden nefret ediyordu: "Sokakta karşılaşılan dostlar, görülen kadınlar yaşamın suç ortağıydı, zamanı har vurup harman savuruyorlardı." Bizden yardım istemeyi düşünmedi bile: Biz bilinçsizdik, onu anlamazdık bile: "Bu delilerden hangisi, ölümden koruyacak denli bilinçli biçimde seviyordu onu?" Yırtıcı çehrelerimiz, geveze ağızlarımız, obur burunlarımız ve hep geleceğe sabitlenmiş olan gözlerimizden kaçıyordu. Ortadan kaybolurdu. Üç intihar gününün ardından, akşamdan kalma dönerdi: Babasının gece krizlerini *yeniden üretiyordu*; bu krizler şiddetleniyor, içkide ve sözcüklerde son buluyordu: Elli yaşlarında birinin kusursuz ve uğursuz içtenliğine sahip olamayacağı için, trajediyi biraz abarttığını düşünüyorum. Ama bunun önemi yok: Istırabı yalan değildi; hatta Nizan'ın içindeki en derin ve şahsi hakikatin bu ıstırap olduğunu söyleyebilirim: Yaşlı bir adamın acısı, çok genç bir adamın hayatını harap ediyordu. Ateş ve tutku doluydu, ama aniden o amansız bakış her şeyi donduruyordu; kendini her gün yargılayabilmek için, mezarın öte yanına adım atmıştı. Aslında daire çizip duruyordu: Tabii ki, sona yaklaşma-

nın telaşı ve dehşeti, gittikçe yıpranan zaman, "biriken yıllar yığını," kıl payı kurtulduğu bu tuzaklar, anlamını tam olarak çözemediği bir insan avı vardı etrafında; ama her şeye rağmen kasları, kanı canı da vardı: İyi beslenmiş genç bir burjuvanın geleceğe güven duymasına engel olmak mümkün mü? Zaman zaman karamsar bir coşkuyla doluyordu, ama bizzat kendi taşkınlığından korkuyor, güvensizliğe kapılıyordu: Yoksa bu bir tuzak mıydı, ıstırabı ve acıyı bastırmak için insanın kendi kendine uydurduğu yalanlardan biri miydi? Kendisinin tek sevdiği yönü içindeki isyandı: Bu isyan, hâlâ direndiğini, insanı şaşmaz biçimde tren garına taşıyan o raylardan şimdilik uzak olduğunu kanıtlıyordu ona. Ama bu isyanın zayıflamasından korkuyordu: "Üstüme o kadar çok örtü attılar ki, az kalsın beni ele geçireceklerdi, er geç yeniden başlayacaklar." Ya benim için hazırladıkları yaşama yavaş yavaş alışırsam? 1925-1926 gibi, bu içinde çılgınca bir korku halini aldı: Alişmak korkusu. "Koparılması gereken bunca bağ, alt edilmesi gereken onca gizli çekince, yürütülmesi gereken küçük mücadeleler... Bir süre sonra insan dayanılmaz bir ayrıksılık içine düşmekten, diğerlerine hiç benzememekten korkuyor... Sahte cesaret büyük olayları kollar; gerçek cesaretse, her gün küçük düşmanları yenmekten geçer." İçini kemiren bu düşmanları alt edebilecek miydi; beş on yıl sonra da, her geçen gün artan bu bağları koparabilecek güçte olacak mıydı? Düşman topraklarında yaşıyordu, her yanı evrensel yabancılaşmanın tanıdık işaretleriyle çevriliydi: "Bir yurttaş ve evlat olarak görevlerinizi, mahallenizdeki ve belediyenizdeki vazifelerinizi unutmaya çalışın şimdi." Etrafındaki her şey onu uykuya, vazgeçmeye, teslim olmaya çağırıyordu: Öyle ki, feragatlerinin, "eski korkunç alışkanlıklar"ının listesini çıkarmaya başlamıştı: Kültür erbabının o pek sevdiği oyalanmacadan, yani sözcüklerin kafada yarattığı yapmacık ve parçalanmış beyhude uğultudan da korkuyordu. Aslında, ölümü düşünmek, bu kesintili uğultulardan bile daha ağır bir hasar verir: İnsanda düş kırıklığı yaratır. Benim peşinden koştuğum kıvılcımlar, onun gözünde çoktan küle dönmüştü. Şöyle yazıyordu: "Size söylüyorum, bütün bu adamlar iç sıkıntı-

sına kaptırmış kendini." Oysa "ölümün daimi işareti" dediği iç sıkıntısının en büyük sakıncası, hassas ruhlarda yarattığı yan etkidir: İç yaşam. Nizan, hissettiği bu yoğun tiksintilerin, içinde yere basmayan bir öznellik yaratmasından çekiniyor ve "beyhude düşüncelerin ve aslında fikir olmayan fikirlerin" mırıltısının gerçek kaygılarını uyutmasından korkuyordu. Güçsüzlüğümüzün doğurduğu bu ölü bebekler, bizi gerçek yaralarımızı ve kan kaybımızı görmekten alıkoyar. Asla uyumamak gerekir. Ama, gözlerini kocaman açan Nizan, uykunun ağır ağır bastırdığını hissediyordu.

Bu isyan, burjuva çocuklarının isyanına tipik bir örnek, çünkü nedeni ne açlık ne de sömürü. Nizan bütün insan yaşamlarına, ölümün soğuk penceresinden bakar: Bu yaşamlar onun gözünde birer bilançoya dönüşür; Nizan'ın asıl dehası, bu temel yabancılaşma halidir: Bu sayede diğer tüm yabancılaşmaları savar. Nasıl da ciddiyetle, inançlı bir mümin edasıyla, bizi ölümümüzün huzurunda sorguya çeker: "Gençliğini ne yaptın?" Nasıl da derin ve samimi bir arzuyla, her birimizin içindeki dağınık ipleri bir araya getirmeyi, kargaşalarımızı sentetik bir formun bütünlüğünde toplamayı ister: "İnsan her zaman yabancılaşmış, sakat, kendine yabancı bir insan fragmanı olarak mı kalacak? Sürülmemiş düzlüklerden... filizlenmemiş hislerden ibaret!"

Bu "alt insan" haykırışı, Nizan'ın olmak istediği insanın içi boş eskizidir. İçindeki mistik itkileri, serüven arzularını, söz saraylarını bir tarafa bırakır. Oldukça basit ve bildik bir hayali resmeder: İnsan, ahenkli ve özgür bir beden olmalıdır. İçimizde, Âdem'den beri hep mevcut, hep bastırılmış bedensel bir bilgelik vardır; "varlığımızın en karanlık köşesinde en sahici ihtiyaçlarımız gizlidir." Ne kara sevda ne de gücümüzü aşan girişimler söz konusudur artık: İnsan yerleşiktir, toprağı sever, çünkü ona dokunabilir; yaşamını üretmekten zevk alır. Büyük Arzu boş bir sözden ibarettir: Gerçekte *arzular* vardır, alçakgönüllü ama sağlam ve birbirini dengeleyen arzular: Nizan, sonradan sıklıkla bahsedeceği Epikuros'u çok severdi: Herkese, orospulara olduğu kadar kölelere de hitap eden ve onlara hiç yalan söylemeyen oydu.

Şüphesiz akla Rousseau da geliyor, ki bunda haksız sayılmayız: Bir şehir adamı olan Nizan, çocukluğuna sadakati nedeniyle, bir tür kırsal natüralizmi muhafaza etmişti. İnsan kendine, bu iyi kalpli vahşi, sosyalist üretimin ve gezegenler arası yolculuğun gereklerine nasıl uyum sağlayabilir ki, diye soruyor elbet. Doğru: Kaybettiğimiz özgürlüğe yeniden kavuşmamızın tek yolu onu baştan icat etmektir; geriye dönüp bakmak yasaktır, "sahici" ihtiyaçlarımızı keşfetmek bahanesiyle bile olsa.

Ama Epikurosçuluk ve Rousseau üzerinde haddinden fazla durmayalım: Bu, birkaç uçucu ve geçici emareyi lüzumsuz yere abartmak olur. Nizan, zamanının tüm küçük burjuvaları gibi, yola bireycilikle çıktı: *Kendi* olmak istiyordu ve bütün dünya onu kendisinden koparıyordu; birilerinin kalbine ve kaslarına aşılamak istediği soyutlamalara ve sembolizmlere karşı, özgül yaşamı savundu. Anlar ve tutkularda gizli bir tamlık duygusunu tanımlamak için çabalayıp durmadı: Böyle bir duygu zaten yoktu. Bizden çalınmıştı. Ama, aşkın gerçek olduğunu ve sevmemizin engellendiğini söyledi; yaşamın hakiki olması ve hakiki bir ölüm doğurması mümkündü, fakat bizi daha doğmadan öldürüyorlardı. Nihai yenilginin daha doğumdan itibaren tüm yaşamın hakikati haline geldiği, bu başaşağı duran dünyada sık sık "ölümle karşı karşıya geleceğimizi" ve her defasında birtakım puslu işaretlerin "en sahici ihtiyaçlarımızı" depreştireceğini gösterdi: Antoine ve Anne Bloyé'nin küçük bir kızı vardır; onun lanetlenmiş olduğunu bilirler; hissettikleri elem, birlikteliklerinin bağrında yapayalnız yaşayan bu soyut kişileri birbirine yaklaştırır. Ama sadece bir süreliğine: Tekil bir tesadüf asla bireyleri kurtaramaz.

Nizan on beş yaşından itibaren meselenin özünü anlamıştı: Bu, acısının doğasından kaynaklanıyordu. Bazı yabancılaşmalar çok daha korkunçtur, çünkü bir özgürlük hissinin arkasına gizlenirler. Ama Nizan asla kendini özgür hissetmedi: Kontrol edemediği bir şey onu ele geçirmişti; babasının "beceriksiz mutsuzluğu" yabancı bir güç gibi onu işgal ediyor, kendini dayatıyor, onun arzularını, coşkularını öldürüyor, *diktatörlük* kuruyordu; ki, bu sefil kaderi yaratan eski işçi babası da değildi; bu kader her

yerden, bütün Fransa'dan, Paris'ten gelip üstüne kapanıyordu. Nizan bir süre –mistisizm döneminde, R'hâ ve Bor'hou döneminde– içindeki tiksintilere ve uyuşmazlıklara karşı yalnız başına, sözcüklerle, vecitle mücadele etmeyi de denemişti. Ama bu boşunadır: Sosyal ilişkiler ağı bizi ezer. Yardımına Spinoza geldi: Nedenleri belirlemek ve üstlerine gitmek gerekliydi. Ama ya bu nedenler bizim elimizde değilse? Kendi yaşam deneyimi deşifre etti: "Hangi insan, içindeki bölünmenin üstesinden gelmeyi başarabilir? Bunu tek başına başaramaz, zira bölünmesinin nedenleri kendi içinde değildir." Artık, ruhani pratiklere, küçümseyici bir elveda deme vakti gelmiştir: "İnsan yaşamının vecit dolayımıyla kavranabileceğini düşünüyordum: Ne gizemcilik!" Kişinin mücadele etmesi gerektiği ve yalnız başına hiçbir şey yapamayacağı apaçık ortadadır. Mademki her şey, karakterinin en özgül özelliklerini üreten mahrem çelişkileri dahi, dışarıdan geliyor, savaşın dışarıda ve her yerde yapılması şart demektir. *Orada* başkaları Nizan için, *burada* Nizan başkaları için mücadele edecektir: Şimdilik mesele, berrak bir biçimde görmek, aynı gölgeyi paylaştığı dostlarını tanımaktır asıl.

École'de ikinci senesinden itibaren komünistlere yakınlaştı: Kısacası artık bir sonuca ulaşmıştı. Ama kararlar gece alınır ve uzun zaman, fark etmeden, kendi irademize karşı mücadeleye devam ederiz. Nizan'ın da bütün kapıları çalması, her şeyi denemesi, uzun süre önce reddettiği çözümleri tecrübe etmesi gerekti. Sanırım, yoksulluk andı içmeden önce bu dünyanın güzelliklerini tanımak istiyordu. Delikanlılık yaşantısını gömmek için yola çıktı. Ayrıca içindeki korku da artıyordu: Kopması gerekliydi. Aden onun son iğvası, bireysel bir çözüm bulma yolundaki son denemesiydi. Aynı zamanda da son kaçışı: Arabistan onu, bazı geceler Seine Nehri'nin babasını çektiği gibi çekiyordu. İleride Antoine Bloyé için şöyle yazacaktı: "Yepyeni biri, aslında kendisi olan bambaşka bir insan olmak için... bu varoluşu terk etmek istiyordu. Kendini, ardında adres bırakmamış, sadece hareket eden ve nefes alan bir adam gibi... kaybolmuş tasavvur ediyordu." Bizden ve kendisinden kaçmak zorundaydı.

Biz onu yitirdik, ama o asla kendini kaybetmedi. Yeni bir soyutlama içini kemiriyordu: Dünyayı gezmek, kadınların peşinden gitmek, hiçbir şeye tutunmamak demektir. Aden, Avrupa'nın konsantre halidir, akkorlaşmış halidir. Nizan bir gün, babasının –ki henüz hayattaydı– asla cesaret edemediği şeyi yaptı: Üstü açık bir arabaya atladı ve kask da takmadan gece yarısı yola çıktı. Onu bir çukurda buldular, bayılmıştı fakat sağ salimdi. Bu intihar bazı eski korkularını dağıttı. Kendine geldiğinde, çevresine baktı ve "en çıplak hali, salt ekonomik durumu" gördü. Merkez ülkelerde sislerle çevrili olan mevcut düzen, sömürgelerde bütün çıplaklığıyla ortaya çıkar. Geri döndü: Köleliğimizin nedenlerini anlamıştı; içindeki dehşet saldırgan bir güce dönüştü: Nefret. Artık sinsi ve anonim sızıntılarla savaşmayacaktı; sömürünün, baskının çıplak halini görmüştü ve hasımlarının birer ismi ve yüzü olduğunu, insan olduklarını anlamıştı. Şüphesiz mutsuz ve yabancılaşmışlardı; babası ve bizzat kendisi gibi. Ama "mutsuzluklarını ve bunun nedenlerini, kurnazlıkla, şiddetle, inat ve bilgelikle savunup saklayarak." Döndüğü gece kapımı çaldığında, her şeyi denediğini, kaçacak bir yerinin olmadığını, tek biri dışında tüm çözümlerin sahte olduğunu biliyordu: Savaşmak. Mücadele etmek için düşmanlarının tam ortasına dönmüştü: "Nefret etmekten korkmayalım artık. Fanatik olmaktan yüzümüz kızarmasın. Benim onlara kötülük borcum var: Az kalsın beni yok edeceklerdi."

Sonunda cemaatini buldu, oraya kabul edildi; cemaat ötekilere karşı onu korudu. Ama mademki onu bugünün genç okurlarına takdim ediyorum, bana mutlaka soracakları soruyu peşinen cevaplayayım. Aradığı şeyi nihayet bulmuş muydu? Canlı canlı derisi yüzülmüş, ölümün acısını iliklerine dek hisseden bu adama Parti ne verebilir? Bunu dikkatle sorgulamalıyız: Ben örnek olabilecek bir yaşamı anlatıyorum, erdem timsali bir yaşam değil. Nizan deri değiştirdi, ama içindeki eski adam –eski genç adam– olduğu gibi kaldı. 1929-1939 arasında onu daha az görür oldum; ama kısa olduğu için daha da canlı olan bu karşılaşmalar benim gözümde oldukça anlamlı. Bugün pek çok insan politika-

ya karşı aileyi seçiyor diyebilirim. Nizan ise her ikisini seçmişti. Aeneas, yaşlı ve kederli Ankhises'i sırtında taşımaktan bıkmıştı, şöyle bir silkinip onu havaya fırlattı: Nizan, babasını öldürmek için aceleyle hem koca hem baba oldu. Ama baba olmak, çocukluğu iyileştirmez tek başına; tam tersine, yeni aile reisliği makamı yüzünden, Âdem'in ailelerimiz aracılığıyla bize devrettiği bin yıllık çocukça davranışları tekrar etmeye mahkûmdu. Dostum nakaratı gayet iyi biliyordu: Kuşaktan kuşağa, kendini öldüren oğlunun içinde tekrar doğan babaya nihai darbeyi vurmak istiyordu: O *farklı* biri olacak ve sosyal bir disiplin sayesinde kendini ailevi kaprislerden koruyacaktı. Başarıp başaramadığına bir bakalım.

Doktrin onu tatmin etti. Uzlaşmalardan, ve en çok da bütün uzlaşmacıların Büyük Ustası Leibniz'den nefret ediyordu. Müfredat icabı *Metafizik Üzerine Söylev*'i incelemek zorunda kalan Nizan, bu filozofu bir karikatürde kafasında Tirol usulü bir şapka, sağ kıçında Spinoza'nın çizme izi olduğu halde kaçarken ustaca resmederek öcünü aldı. Buna karşın *Etika*'dan *Kapital*'e geçişi kolay oldu. Nizan için Marksizm ikinci ev, veya Akıl oldu. Gözleri Marksistti; kulakları da. Kafası da. Nihayet, o anlaşılmaz sefaletinin, boşluklarının, ıstırabının nedenlerini anlıyordu: Dünyayı gördü; ve dünyanın içindeki kendini. Ama en önemlisi, doktrin –tüm nefretini meşrulaştırarak– anne ve babasının zıt söylemlerini onun içinde uzlaştırıyordu. Tekniğin sertliği, bilimin kesinliği, aklın sabrı... hepsi muhafaza ediliyordu. Ama aynı anda, doktrin, pozitivizmin bayağılığını, "nedenlerden başlayarak anlama" saçmalığını aşıyordu; araçları ve araçların hüzünlü dünyasını mühendislere terk ediyordu. Ruhunu kurtarmak isteyen bu huzursuz genç adama birtakım mutlak amaçlar sunuyordu: Tarihe ebelik etmek, devrim yapmak, İnsan'ı ve onun çağını hazırlamak. Kişisel selamet ya da ölümsüzlükten bahsedilmiyordu; bütün insan türünü kapsaması şart olan ortak bir girişimin içinde meçhul ya da şerefli bir yaşam imkânı tanınıyordu. Marksizmin içine her şeyi sığdırıyordu: Fizik ve metafizik, eyleme geçme ve eylemlerini telafi etme arzusunu, içindeki kinizmi ve eskato-

lojik rüyaları. İnsan onun geleceği oldu: Şimdi kesip biçme vaktiydi, parçaları yeniden dikmeyi sonrakiler üstlenecekti: İnsanlığın hayrı için her şeyi paramparça etmenin coşkusu içindeydi.

Birden her şey bambaşka bir değer kazandı, sözcükler dahil: Eskiden sözcüklere güvenmiyordu, çünkü onlar kötü efendilere hizmet ediyordu; fakat onları düşmana çevirdiğinde işler değişti. Sözcüklerin muğlaklığını kafaları karıştırmak için, değişken tılsımlarınıysa cezbetmek için kullandı. Edebiyat, partinin hizmetinde sıradan bir sohbete dönüşebilirdi; yazar da, meşhur antik bilge hikâyesindeki gibi, isterse üçlü salto atsın kâr etmezdi: Bütün sözcükler insanın düşmanlarına aitti, Devrim onları çalmaya izin veriyordu, daha fazlasına değil. Bu da yeterlidir; Nizan on yıldır aşırmakla meşguldü ve ganimetini birdenbire ortaya çıkardı: Sözcük dağarcığı. Komünist yazarın rolünü anlıyor ve yine insanın düşmanlarını ya da onların kullandığı dili yermeye devam edeceğini görüyordu. Her şey serbestti: Orman kanunu. Efendilerin Kelam'ı yalandır: Onların safsataları teşhir edilecek ve aynı şekilde onlara karşı safsatalar uydurulup yalan söylenecektir. İş soytarılık etmeye dek vardırılacaktır: Bu, Efendinin sözünün soytarılık olduğunu kanıtlamak için dile başvurmak demektir. Bugünse bu oyunlar, biraz tartışmalı bir hal aldı: Artık Doğu* inşa aşamasına geçti; ve bizlere "beyhude ses bibloları"na** yönelik yeni bir saygı aşılamaya çalışıyor. Ağırbaşlı olduğumuzu söylemiştim: Biri Doğu, diğeri Batı'dan gelen iki sahte para arasına sıkışmıştık. Ama 1930'da henüz sadece bir sahte para vardı ve Fransa'da Devrim hâlâ yıkma aşamasındaydı: Entelektüelin misyonu sözleri bulandırmak ve burjuva ideolojisinin ipliklerini karmakarışık etmekti: Gerillalar çalıları ateşe veriyor ve dilbilimin sahaları bir bir kül olup gidiyordu. Nizan nadiren soytarılık etti, hileleri pek kullanmadı; bu altın çağdaki herkes gibi yalan söylüyordu, kimsenin ona inanmayacağından emindi: İftira daha yeni doğmuştu, çevik ve neşeliydi, hatta şiire çalıyor-

* SSCB –ç.n.

** Stéphane Mallarmé'nin bir dizesi; içi boş sözler anlamında –ç.n.

du. Ama bu pratikler aklındaki fikirleri onaylamıştı: Ölüme karşı yazmak istediğini biliyoruz; onun kaleminde ölüm, kelimeleri kuru yapraklara dönüştürüyordu; ama hep aldanmaktan korkuyordu, boşa kürek çekerek hayatını harcamaktan. Oysa şimdi ona, yanılmadığı söyleniyordu; edebiyat, efendilerin elinde bir silahtı. Ona yeni bir misyon verilmişti: Olumsuz dönemlerde, eğer devrimci yazar dili şartlanmalardan arındırabilirse, kitap bir eylem olabilirdi. Her şey mubahtı, kendi üslubunu yaratması bile: Bu, kötüler için, acı ilacın üstündeki şeker kaplama, iyiler içinse uyanık olma çağrısı olacaktı: Denizin çağrısını duyduğunda, sakın içine atlama. Nizan olumsuz bir biçim üzerinde çalıştı: Onun nefreti bir inci dalgıcıydı. Nizan incileri aldı ve bize fırlattı, böylesi kişisel bir eserin ortak amaçlara hizmet etmesinden mutluluk duyarak. Genç bir burjuvayı tehdit eden tehlikelere karşı yürüttüğü mücadele, birden, hedefini değiştirmeksizin onun resmi görevi haline geldi: Bir yere varmayan öfkeden ve nefretten söz ediyor, Devrim'den bahsediyordu.

Dolayısıyla yazarı yaratan Parti'ydi. Peki ya insanı? Nihayet "tarlasını" bulmuş muydu? Tamlık hissini? Mutlu muydu? Sanmıyorum. Mutluluğu bir kere elimizden alan nedenler, bizi ilelebet mutlu olamaz duruma düşürür. Ayrıca doktrin çok açıktı, onun kişisel tecrübesini tasdik ediyordu: İçindeki yabancılaşmalar toplumun mevcut yapılarına bağlıydı ve burjuva sınıfı ile beraber ortadan kalkabilecekti: Ancak ne ömrünün sosyalizmi görmeye yeteceğine inanıyordu, ne de, her ne kadar hayatının son günlerinde bunu biraz görme fırsatı bulduysa da, dünyadaki dönüşümün ölmekte olan birinin eski alışkanlıklarını değiştirmeye yeteceğine inanıyordu. Yine de değişmişti: Asla eski kederlerini yeniden yaşamadı. Artık hayatını boşa harcadığından korkmuyordu. Enerjik bir şiddeti vardı, neşeliydi: Yalnızca *negatif insan* olmayı, sadece demoralize eden, gizemleri dağıtan yazar olmayı seve seve kabullendi. Hep ağırbaşlı bir çocuk kalan bu adamı mutlu edecek bir şey var mıydı? Bir bakıma evet. Parti'ye girmeden önce, retlerine sıkı sıkıya sarılmış bir insandı: Mademki hakiki bir insan olamayacaktı, öyleyse hep içi boş kalacaktı, biricik

değeri yoksunluklarından, doyurulmamış arzularından ileri gelecekti. Ama uyuşukluğun bastırdığını hissediyor ve bir gün teslim olmaktan ve rızanın sularına gömülmekten korkuyordu. Komünist olduktan sonra, direncini pekiştirdi: O ana dek sosyal insan denen şu illetten korkmuştu hep; oysa Parti onu acısız sosyalleştirdi: Kendi bireysel varlığı onun kolektif varlığıyla örtüşüyordu; içinde dönen anaforları *kutsaması* yetti. Kendini canavarsı bir ucube olarak görmüştü hep; onu bir kürsüye çıkardılar, yaralarını gösterip "işte burjuvaların kendi çocuklarına yaptığı şey" dedi. Şiddetini o ana dek kendine yöneltmişti: Bu öfkeden bombalar imal edip endüstri saraylarına fırlattı. Yapılar zarar görmedi ama Nizan kurtulmuş oldu: Kutsal hiddetini harekete geçiriyordu, ama bir şarkıcının kendi sesini duyamaması gibi, bu hiddetin bilincinde değildi; bu sorunlu özne, kendini daha da beter bir nesne haline getirmişti.

Ölümden, daha doğrusu ölümün yaşamı üzerindeki gölgesinden bu kadar kolay kurtulamadı. Ama yabancı bir ıstırabın kemirdiği bu yeniyetme, erişkin olduğunda, kendi hesabına ölme hakkına kavuştu. Marksizm, babasının gizemini çözmesini sağladı: Antoine Bloyé'nin yalnızlığı ihanetten kaynaklanıyordu. Bu burjuvalaşmış işçi, durmadan "demiryolu deposu bekçileri arasındaki ve Loire şantiyelerindeki arkadaşlarını düşünüyordu; onlar, köleler kastındandı, umutsuz yaşayanlar kastından. Eskiden söylediği bir söz vardı... unutmaya çabaladığı, ama ölümünün arifesindeki çöküş zamanlarında yeniden ortaya çıkan bir söz: 'Demek ben bir hainim.' Ve bu doğruydu." Bloyé sınırı geçmiş, sınıfına ihanet etmiş ve sonuçta küçük burjuva moleküllerin dünyasında alelade bir molekül haline gelmişti. İhanetinden yüz defa pişmanlık duydu, en çok da bir grev sırasında yürüyüş yapan işçileri gördüğü gün: "Bu ehemmiyetsiz insanlar, ona yasak olan bir umudu, dostluğu, gücü, ondan alıp iyice uzaklara götürüyordu. O akşam Antoine, yapayalnız bir adam olduğunu düşündü. Cemaati olmayan bir adam. Yaşamın hakikati 'başaramayan'ların tarafında gizliydi. Onlar yalnız değiller, diye düşündü. Nereye gittiklerini biliyorlar."

Dönek paramparça olmuştu, burjuvazinin toz toprağında sürünüyordu. Zenginlerin yaşadığı yabancılaşmayı ve mutsuzluğu yaşıyordu, çünkü yoksulları sömürenlerle suç ortağı olmuştu. Bu "ehemmiyetsiz insanlar" cemaati, onun için ölüme karşı bir silah olabilirdi. Onlarla birlikte olsaydı, acı ve dostluğu dolu dolu tadacaktı. Onlarsız çırılçıplak kalmıştı: Şimdiden ölmüş, orak tek bir hamlede insani ilişkilerini ve yaşamını biçmişti.

Nizan'ın babası gerçekten bu gözyaşı döken kaçak oldu mu? Hiçbir fikrim yok. Her halü kârda oğlu onu böyle görüyordu: Nizan babası karşısında gösterdiği sayısız küçük direnişin nedenini keşfetti ya da keşfettiğine inandı: Ondaki insanı seviyor, hainden nefret ediyordu. Dostumun yaşamını ele alan ve onda ihanet saplantısı keşfeden iyi niyetli Marksistlerden, eğer bunu hâlâ yapabilecek durumdalarsa, eserlerini gözleri açık halde yeniden okumalarını ve bariz hakikati inkâr etmemelerini rica ediyorum. Doğrudur: Bu hain evladı sıkça ihanetten söz eder; *Aden, Arabistan*'da şöyle yazar: "Bir hain olabilir ya da boğulabilirdim." *Les Chiens de garde*'da ise "burjuvaziye insanlar adına ihanet ediyorsak, hain olduğumuzu itiraf etmekten yüzümüz kızarmasın" der. Antoine Bloyé de haindir; *La Conspiration*'da, babası gibi polis olan zavallı Pluvinage da haindir. Sıkça tekrar edilen bu sözcük neyi anlatıyor? Nizan'ın kendini Daladier'e* sattığını mı? Sol'umuzun oturaklı kalemşörleri, başkalarından bahsederken hep rezilce bir hayrete kapılıyor, bundan daha kepaze ve çocukça bir şey bilmiyorum –özgür bir kadın hakkında dedikodu yapan "namuslu" kadınların sergilediği hayret hariç. Nizan yazmak istiyordu, yaşamak istiyordu: Gizli ödeneklerin üç beş kuruşuna ne ihtiyacı vardı? Fakat, burjuva olmuş bir işçinin oğluydu ve kendi kendine burjuva mı yoksa işçi mi olduğunu soruyordu. Hiç şüphe yok ki en önemli kaygısı kafasındaki bu iç savaştı; proletaryaya ihanet eden baba, oğlunun burjuvaziye ihanet etmesine neden oldu; bu zoraki burjuva, sınırı ters yönde aşmak istiyordu: Ama bu o kadar da kolay değildir. Komünist entelek-

* Fransız başbakanı ve devlet adamı –ç.n.

tüeller şaka olsun diye, kendilerine proleter derler bazen: "Biz odada çalışan kol emekçileriyiz." Anlayın, bir tür dantelcidir onlar. Çok daha titiz ve berrak olan Nizan'sa, onları ve kendini halkın tarafını tutan küçük burjuvalar olarak görüyordu. Marksist bir romancı ile vasıfsız bir işçi arasında kocaman bir uçurum vardır: İki yakadan birbirlerine gülümserler belki, ama yazar bir adım atmaya kalkarsa kendini boşlukta bulur. Özellikle babası ve dedesi burjuva olan bir burjuva için bu çok doğru: Güzel duygular, doğuştan gelen gerçekleri değiştiremez. Peki ya Nizan? Nizan'ın farkı, yeni müttefikleriyle arasında zaten kan bağı olmasıydı: "Umutsuz yaşam kölelerinin kastından olan" dedesini hatırlıyordu; Nizan demiryolu işçilerinin çocukları gibi, demir ve dumanla kaplı manzaralar içinde büyümüştü; ama babasının mühendis diploması onun çocukluğunu yalnızlığa gömmeye, tüm aileye geriye dönüşü olmayan bir dönüşüm dayatmaya yetmişti. Nizan sınırı asla geçemedi: Burjuvaziye ihanet etti ama düşman ordusuna katılmadı; Şarlo* gibi, bir ayağı sınırın bir yanında diğeri öbür yanında yürümek zorunda kaldı; sonuna dek, "başaramayanlar"ın dostu kaldı, ama asla onların kardeşi olamadı. Bunun sorumluluğu sadece babasını burjuvalaştıran burjuvalara aittir. Bu görünmez boşluk, bu uçurum onu her zaman huzursuz etti: Burjuvazinin denizkızlarını duymuştu bir kere; hep kendini sorgulayan biri olduğu için endişeden kurtulamadı: Kölelerin, umutsuz yaşayanların cemaatine katılamadığı için, asla ölüme ve burjuvazinin cazibesine karşı tam bağışık olduğuna inanamadı. Militanlar arasındaki yoldaşlığı yaşadı, ama babasının ihanetinin mirası olan yalnızlıktan asla kurtulamadı.

Yaşamı ondan çalınmayacaktı; içindeki yabancı ölümden kurtulduğunda, kendi ölümünü gördü: Bir demiryolu depo şefinin ölümü gibi olmayacaktı elbet. Ama en asgari tamlık duygusuna bile kavuşamayan bu negatif insan, sonunda telafi edilemez

* Charlie Chaplin'in *Şarlo Acı* (1922) filminin son sahnesinde, Chaplin Meksikalı haydutlardan ve Amerikalı polislerden kaçmak için sınır çizgisinin tam üstünde, iki ayağı iki yanda yürür.

bir yenilgi yaşayacağını anladı. O öldükten sonra, sadece bir ret ortadan kalkacaktı, hepsi bu. Kısacası, tam bir Hegelci ölüm: Yadsımanın yadsıması. Bu felsefi fikrin Nizan'ı biraz olsun avuttuğunu sanmıyorum. SSCB'ye uzun bir seyahat yaptı. Yola çıkarken bana içindeki umudu anlatmıştı: Oradaki insanlar ölümsüz olabilirdi. Sınıfların ortadan kalkması bütün uçurumları doldurmuştu belki. Uzun vadeli bir girişim için bir araya gelmiş işçiler ölünce yerlerini başka işçilere, bunlar da daha başka işçilere bırakıyordu, kuşaklar birbirini takip ediyordu; daima farklı ve daima aynı kalarak.

Geri döndü. Aramızdaki dostluk içindeki propaganda ateşine tam baskın çıkacak yoğunlukta değildi: Gördüğü gerçekliğin bütün umutları aştığını söyledi bana. Bir nokta hariç: Devrim insanları yaşama korkusundan kurtarıyor, ama ölüm korkusunu yok etmiyordu. En iyilerle konuşmuştu: Hepsi de ölümü düşündüklerini ve ortak hedeflerine yönelik azimlerinin onları bu karanlık kişisel yıkımın elinden kurtaramadığını söylemişti. Gözü açılan Nizan, eski Spinozacı rüyasından kesin olarak vazgeçti: Dünyanın mutlak bir olumlu totaliteye varması ve sınırlarını yıkıp sonsuz töze tekrar kavuşmasına asla tanık olamayacaktı. Kolektif mücadelenin merkezinde bile, kendi tekil endişesi baki kalacaktı. Artık onu düşünmemeye karar verdi, bunu başardı, yalnızca nesnel zorunlulukları dikkate aldı: Buna rağmen içindeki bu kaskatı hiçlik, bu boşluk yumağı yüzünden varlıkların en kırılganı ve "en yeri doldurulamaz"ı kalmaya devam etti. İstemediği halde bireyselleşti; kimi cümleleri, sonunda en bireysel çözümü seçtiğini gösterir: "Hiçlikten kaçmak için çok fazla kuvvet ve yaratı gerekir... Antoine nihayet, kurtulması için, geçmişte daha fazla şey yaratmış ve güçlerini kullanmış olması gerektiğini anladı." Nizan mühendis değildi. Politikacı da. Yazıyordu; onun gücünü kullanması ancak bir üslup deneyine denk düşebilirdi. Umudunu kitaplara bağladı: Kitaplarıyla ayakta kalıyordu. Her gün daha militan hale gelen bu disiplinli varoluşun yoluna ölümün anarşi kanseri çıktı. Her şekilde bu on yıl sürdü. Kendini partisine adadı, yoksunluklarıyla yaşadı, tutkuyla yazdı. Derken

Moskova'dan bir kasırga esti –Moskova duruşmaları–, onu köklerinden koparmadı fakat şiddetle sarstı. Kıpırdamadı. Olsun, devrimciydi ama asla kör olmadı. Erdemi de zaafı da, tüm gençler gibi, her şeyi *hemen şimdi* istemesiydi. Bu yadsıma insanı, rıza gösterip teslim olmadı hiç. Duruşmalar meselesinde sustu: Hepsi bu.

Ben onu kusursuz bir komünist sayıyordum, gayet normal: Benim gözümde Politbüro sözcüsü haline geldi. Huylarını, yanılsamalarını, havailiklerini ve tutkularını, yukarılarda bir yerlerde kararlaştırılmış tutumlar olarak gördüm. 1939 Temmuzunda Marsilya'da ona tesadüfen ve son kez rastladığımda neşeliydi: Korsika'ya gidecekti; gözlerinde Parti'nin sevincini okudum; savaştan bahsetti, bizi etkilemeyeceğini söyledi: Anında bunu kafamda tercüme ettim: "Politbüro çok iyimser; sözcüsü, SSCB'nin yürüttüğü görüşmelerin sonuç vereceğini bildiriyor. Sonbahardan önce Naziler dize gelecek diyor."

Eylül, dostumun görüşleri ile Stalin'in kararlarını birbirinden ayırmanın daha uygun olacağını öğretti bana.* Hazırlıksız yakalanmıştım. Canım sıkıldı: Apolitik olmama ve her tür angajmandan kaçınmama rağmen, tabii ki herkes gibi kalbim soldaydı; Nizan'ın hızlı kariyerinden gururlanmıştım, kendi kendime devrimci bir değer atfediyordum; dostluğumuz öylesine değerliydi ve bizi hâlâ o kadar sık karıştırıyorlardı ki, *Ce Soir* gazetesinde onun dış politika yazılarını yazan ben de olabilirdim – ki ben de bu konuda bir şeyler biliyordum! Nizan'ın söyledikleri yanlış çıkarsa büyük fiyasko olacaktı: O ve ben yine alelade şapşallara, tek kelimeyle ayaktakımına geri dönecektik. Beni bilerek yanıltmadığını varsayıyorum tabii. Birkaç gün bu fikrin büyüsünde kaldım: Ona inanmıştım, aptaldım; ama Nizan önemli görevlerini, o zamanlar "diplomatik satranç" denen şeye dair mükemmel bilgisini korudu – ve içten içe ben de bunu tercih ediyordum. Birkaç gün sonra gazetelerden, Alsace'ta, Politbüronun sözcüsü-

* II. Dünya Savaşını başlatan Hitler'in Polonya harekâtı 1 Eylül 1939'da başladı –ç.n.

nün partiden ayrıldığını ve kopuşunun büyük yankı yarattığını öğrendim. Demek ki en başından beri tamamen yanılmıştım. Beni mutlak şaşkınlığa düşmekten alıkoyan şeyin ne olduğunu bilmiyorum: Belki de önemsiz biri oluşum; ayrıca, aynı anda ayakta uyuyan bütün bir kuşağın –yani bizim– o devasa yanılgısını da keşfettim: Savaş öncesi dönemin vahşiliği bizi katliamlara doğru itiyor, bizse Barış çayırlarında yürüdüğümüzü sanıyorduk. Brumath'taki gösteride büyük adsız uyanışımızı yaşadım, nihayet ayırt edici özelliklerimi kesin olarak yitirmiştim: Beni içine çekti.

Bugün, o yıllardaki çıraklık sürecime bakabiliyorum ve o esnada Nizan'm, *öğrendiklerinden sıyrılma* sürecinde olduğunu görüyorum. Ne kadar da acı çekmiş olmalı! Bir partiden kopmak kolay değildir: Bir hukuk vardır, içinizden söküp atmanız gereken; sonra bütün o insanlar, sevgili, tanıdık yüzleri yakında pis düşman suratlarına dönüşecektir; ve o karanlık kalabalık vardır, inatla yürümeye devam eden ve sizi giderek geride bırakarak kaybolan. Dostum çevirmendi: Kuzeyde, İngiliz askerlerinin ortasında, tek başına kalmıştı. İngilizlerin ortasında yapayalnız; aynen hayatının en kötü anında, Arabistan'da olduğu gibi – atsineğinin iğnesinden kaçarken, "hayır" diye diye herkesi ardında bıraktığı zaman.

Tabii ki, politik açıklamalar getirdi. Eski arkadaşları onu ahlakçılıkla suçluyordu; o da onları Makyavelist olmamakla eleştirmişti; Sovyet yöneticilerinin baskın kinizmini onayladığını söyledi; sosyalizmin anavatanını kurtarmak için her yol mubahtı; ama Fransız komünistler ne SSCB'nin bu mesafeli tavrını benimsemiş ne de SSCB ile bağlarını koparıyormuş gibi yapmaları gerektiğini anlamıştı; mesafe koyuyormuş gibi davranmadıkları için ileride etkilerini kaybedeceklerdi.*

Bu gerekçeleri dile getiren tek kişi o değildi; bugün bu gerekçeler ne kadar da zayıf görünüyor! Gerçekte, yalnızca sert bir karşılık verebilmek için Makyavel'e başvurmuştu: Nizan gerçek-

* II. Dünya Savaşı öncesi dönemde SSCB, Almanya'da faşizmin yükselişi karşısında kendi ulusal çıkarlarını korumak için İngiltere ve Fransa gibi devletlerle ittifak arar ve Avrupa'daki komünist partilerden de kendi hükümetlerine karşı devrimci propagandayı azaltmalarını ister –ç.n.

çi biri olduğunu kanıtlamak istiyordu; taktikçiydi ve bir taktiği mahkûm ediyordu: Hepsi bu. Ayrıca kimse Parti'den kızgınlıktan ya da ya da sinirleri bozulduğu için istifa ettiğini düşünmesin istiyordu. Oysa mektupları, öfkeyle altüst olduğunu kanıtlıyor. Bugün dönemin koşullarını ve belgeleri daha iyi biliyoruz ve Rus politikasının saiklerini anlıyoruz: Şahsen fevri davrandığını ve dostlarından, gerçek yaşamından kopmasının yanlış olduğunu düşünüyorum; yaşasaydı, o da başka pek çok insan gibi Direniş saflarına katılırdı. Ama konumuz bu değil: Göstermek istediğim şey, can evinden vurulduğudur; bu ani manevra, onu kendi çıplaklığıyla karşı karşıya bıraktı, onu kendi ıssızlığına, bizzat kendine doğru fırlattı.

Ce Soir'da yazıyordu; dış politika sayfasının sorumlusuydu. Tek bir tema vardı: Almanya'ya karşı SSCB ile birleşmek. Bunu o kadar çok işlemişti ki, tamamen ikna olmuştu. Molotov ve Ribbentrop meşhur paktı* imzaladıkları zaman, Nizan hırçın sesini yükseltti; kendi adına, tehditler savurarak, Fransız-Sovyet yakınlaşmasını savundu. 1939 yazı boyunca Korsika'da yöneticilerle görüştü: Onunla dostça söyleşiyor, makalelerinden dolayı kutluyor, ama o gidince, geceleyin, uzun gizli görüşmeler yapıyorlardı. Başımıza gelecek şeyi önceden biliyorlar mıydı? Bundan emin olamayız: Eylül ayı, hâlâ tatil halinde olan Parti'yi yıldırım gibi çarptı. Paris'te gazeteciler dehşet içinde, en ağır sorumlulukları gözü kapalı üstlendiler. Öyle veya böyle Nizan, kendisine yalan söylendiğinden emindi. Bu ona çok acı verdi: Yara alan kibiri ya da gururu falan değil, çok daha derinlerde, alçakgönüllülüğüydü. Asla sınıflar arasındaki sınırı geçmemişti, bunun farkındaydı; kendi gözünde bir şüpheliydi ve yöneticilerin sessizliğini halkın ona karşı güvensizliğinin işareti olarak yorumladı. On itaat yılına rağmen onu kendilerinden saymamışlardı: Bu şüpheli müttefikin babasının ihaneti asla bağışlanmayacaktı.

* SSCB; İngiltere ve Fransa ile ittifak umutlarını kaybettikten sonra, olası bir Alman saldırısını engellemek niyetiyle Ağustos 1939'da Almanya'yla bir saldırmazlık paktı imzalar. Bu, Avrupa'daki komünist partiler açısından ciddi bir prestij kaybı yaratır –ç.n.

Bu baba, başkaları için, kuvvetini ve yaşamını ondan çalan baylar için çalışmıştı; buna karşı, Nizan komünist olmuştu. Fakat şimdi, gerçek amaçlarını gizleyerek onu bir araç gibi kullandıklarını, ona yalanlar fısıldadıklarını ve kendisinin de bu yalanları saf saf tekrar ettiğini fark ediyordu: Uzaklardaki, görünmez insanlar babası gibi onun da kuvvetini, yaşamını çalmıştı; burjuvazinin tatlı ve yıpratıcı sözcüklerini her zaman bütün inadıyla reddetmişti ve şimdi birdenbire en korktuğu şey Devrimin Partisinde karşısına çıkıyordu: Dilde yabancılaşma. Böylesine basit, neredeyse kaba olan bu komünist sözcükler neyin nesiydi? Gaz kaçakları. Babasından şöyle bahsetmişti: "İnsani olmayan, yabancı bir gücün ona dayattığı tekil eylemlerde bulunuyordu... sahici bir insani varoluşun parçası olmayan, gerçek bir etki yaratmayan eylemler. Bunlar sadece birbirine teyellenmiş tozlu dosyalarda kaydı olan eylemlerdi..." Şimdi de bir militan olarak gerçekleştirdiği eylemleri hatırlıyor ve bunların burjuva mühendisin "etki yaratmayan" eylemlerine tıpatıp benzediğini fark ediyordu: Tozlu gazeteler içinde oraya buraya saçılmış makaleler, yabancı bir gücün dayattığı içi boş sözler, bir insanın uluslararası politikanın gereklerine yabancılaşması, tözü boşaltılmış, hafif bir yaşam, "yönsüz, kılavuzsuz, aceleci adımlarla zamanın külleri üzerinde yürüyen bu boynu vurulmuş varlığın bomboş görüntüsü."

Ezeli kaygısına geri döndü: Yaşamı uğruna mücadele veriyordu ve Parti yaşamı çalıyordu; ölüme karşı mücadele veriyordu ve ölüm ona Parti'den geliyordu. Bence yanılıyordu: Katliam, Toprak'ın rahminden çıkıyor ve her yerden doğuyordu. Ama ben onun ne hissettiğini söylüyorum: Hitler'in elleri serbest kalmıştı, üzerimize atılacaktı: Nizan, şaşkınlık içinde, köylü ve işçi ordularımızın SSCB'nin rızasıyla katledileceğini düşünüyordu. Karısına başka bir korkusundan bahsetmişti: Savaş bitmek bilmeyecek ve o geri döndüğünde bitmiş tükenmiş olacaktı: Anıların getirdiği sahte paralarla kafası dolmuş halde, ancak pişmanlıklarını ve kederini düşünebilecek kadar daha yaşayacaktı. Yeniden önüne dikilen bu eski tehditlere karşı, geriye yalnızca isyan kalıyordu, anarşik ve umutsuz eski isyanı: Mademki her şey insanlara iha-

net ediyordu, içinde kalan bir avuç insanlığı her şeye hayır diyerek muhafaza edecekti.

Biliyorum, 1940 yılındaki bu öfkeli asker ve onun pozisyonları, prensipleri, deneyimi, bütün düşünce enstrümanları, Aden'e giden serüvenci gence pek az benziyor. Akıl yürütmek, berrak görmek, her şeyi ölçüp biçmek, "başaramayanlar"la bağlarını korumak istiyordu; baştan çıkarıcı ve yozlaştırıcı burjuvazi onu pusuda bekliyordu: Oyunu bozmak gerekliydi; Parti'nin ihanetine uğradığını düşünüyordu, ama kendisi ona ihanet etmemeyi görev bildi; ısrarla komünist olduğunu söylüyordu. Sabırla kafa yordu: Bu sapmalar, idealizme düşmeksizin nasıl düzeltilir? Defterler ve kayıtlar tuttu; çok yazdı. Peki ama bu milyonlarca insanın inatçı eylemini tek başına düzeltebileceğine inanıyor muydu gerçekten? Yalnız bir komünist kayboldu gitti. Son günlerinin hakikati nefret oldu. "Gerçek insanlarla dövüşmek istiyorum" diye yazdı. Bunu söylerken burjuvaları düşünüyordu; ama burjuvaların yüzü yoktur: Tiksindiğiniz surat silinip gider, yerine Standart Oil veya Borsa çıkagelir. Nizan, öldüğü güne kadar belirli insanlara hınç güttü: Filanca dostu korkaklıktan onu desteklememiş, bir diğeri önce Parti'den ayrılmasını teşvik edip ardından suçlamıştı. Öfkesi, canlı anılardan besleniyordu: Gözleri, ağızları, gülüşleri, bir ten rengini, ciddi ya da yalancı bir ifadeyi tekrar tekrar gözünde canlandırıyor ve bu çok insani, tanıdık yüzlerden nefret ediyordu; eğer hayatta tamlık duygusunu tattıysa, bu, keseceği kelleleri kararlaştırırken öfkesinin hazza dönüştüğü şiddet anlarında olmuştur. Yapayalnız ve "yönsüz, kılavuzsuz" kaldığında ve kendini retlerinin inatçılığına indirgediğindeyse, ölüm geldi ve onu çekip aldı. Ölümü, her zaman sezdiği ve korktuğu gibi saçma ve vahşice oldu. Bir İngiliz askeri hiç üşenmeyip, şahsi defterlerini ve neredeyse tamamlanmış son romanı *La Soirée à Somosierra*'yı [Somosierra'da Akşam] gömdü. Toprak bu vasiyeti yuttu: 1945'te eşi, oldukça ayrıntılı bilgilere dayanarak, Nizan'ın notlarını, Parti, savaş ve kendisi hakkında yazdığı son satırların gömülü olduğu yeri bulduğunda, hepsi harap olmuş durumdaydı. Yaklaşık aynı zamanlarda, iftira kam-

panyası iyice şiddetlendi: Ölü, vatan haini olmakla suçlandı. Ne garip bir yaşam: Yabancılaşmış, sonra çalınmış, sonra saklanmış, ve sonra ölümden sonra kurtarılmış bir yaşam; hepsi de hep "hayır" dediği için. Aynı zamanda örnek bir yaşam; çünkü bugün gençler için üretilen, onlara hazırlanan bütün yaşamlar gibi bir skandaldı; ama bilinçli ve kendini açıkça ilan eden bir skandal.

İşte ilk kitabı. Yok olduğu sanılıyordu, yeniden diriliyor, çünkü yeni okuyucular onu talep ediyor. Umarım ki yakında iki eserine daha kavuşacağız: Ölüm söylevlerinin en güzeli ve en liriği olan *Antoine Bloyé* ve de *La Conspiration*. Ama bu çıplak isyanla başlamak da gayet güzel: Her şeyin kökeninde, ilk başta, ret vardır. Şimdi yaşlılar kenara çekilsin ve bu yeniyetmenin kardeşlerine seslenmesine izin versinler: "Yirmi yaşındaydım. Kimse bana yaşamın en güzel çağı budur demesin."

Jean-Paul SARTRE
Mart 1960

Bir keyif gezisine çıkmak isteyenlerin Arabistan'a yolculuk yapması pek doğru olmaz. Ama değişik ülkeleri tanımak ve yurduna bir servetle dönmek isteyen biri, bazı sıkıntılara katlanmayı göze almalıdır.

Rahatına düşkün ve mükellef bir sofra dileyen ya da kadınlarla muhabbet ederek hoşça vakit geçirmek isteyen gençler Arabistan'a gitmemelidir.

Carsten NIEBUHR, *Description de l'Arabie*
(Arabistan İzlenimleri, 1774)

I

Yirmi yaşındaydım. Kimse bana yaşamın en güzel çağı budur demesin.

Her şey genç bir adamın yıkımına neden olabilir: Aşk, fikirler, ailesini yitirmesi, önemli şahsiyetler arasına kabul edilmesi. Dünyadaki yerini öğrenmesi kolay olmaz.

O yaşlarda dünyamız neye benziyordu? Greklere göre evren henüz oluşum aşamasındayken var olan kaosu andırıyordu. Aradaki fark şu ki, biz başlangıcın başlangıcına değil, gerçek sonun başlangıcına tanıklık ettiğimize inanıyorduk. Yalnızca bir avuç tanığın sırrını çözmeye çabaladığı o devasa dönüşümler esnasında, tek görebildiğimiz, bu kaos yüzünden, her şeyin eceliyle can verdiğiydi. Bir hastalığın nihai aşamasındaki kargaşayı andırıyordu. Tüm bedenleri görünmez kılan ölümden önce, vücut bütünlüğü dağılır, her bir parça ayrı bir yöne gider. Süreç çürümeyle son bulur ve yeniden dirilme söz konusu olmaz.

O dönemde pek az insan, çürümekte olan büyük yıkıntıların gerisinde daha o zamandan işbaşında olan güçleri kavrayacak kadar uzgörülü olduğu iddiasındaydı.

Bilmemiz gereken hiçbir şeyi bilmiyorduk. Kültür o kadar karmaşıktı ki, yüzeydeki dalgalanmalardan fazlasını anlamak mümkün değildi. Ölçülüp tartılmış argümanlarla dolu bu dünyada, kültür, ayrıntılarda boğulup kayboluyor ve profesyonel entelektüeller yorumladıkları metinleri telaffuz etmeyi dahi beceremiyordu. Yanlış asla hakikat kadar basit değildir.

Gerçekten önemli olan şeyleri açıklayacak alfabelere ihtiyacımız vardı. Ama içten kaygılarla kimi kez uykuları kaçan insanlar, okumayı sökmek yerine benzer çöküşlerin mukayeseli incelemesine dayanan sonlar hayal ediyordu: Barbarların istilası, makinelerin zaferi, gökten inen vahiyler, Cenevre'ye* veya Tanrı'ya sığınma gibisinden sonlar. Herkes amma da zekiydi!

Ama bu açıkgöz adamlar bir türlü kafalarını kaldırıp da gözlüklerinin üzerinden bu felaketlerden ilerisini görmeye çalışmıyorlardı. Gelin görün ki gençler onlara güveniyordu.

İtiraz tanımaz hükümler, buyurucu vecizeler: "Öleceksiniz." Soluk alamayan, başı suyun altında tutulan kurbanlar gibi debelenen yaşıtım gençler, kendi kendilerine, bir yerlerde hava kaldı mı, diye soruyordu. Ama onları da denizin derinliklerinde boğulmuş anne babalarının yanına göndermek gerekecekti er geç.

Bir entelektüel olarak sınıflandırıldığım için yeteneksiz teknisyenlerden başka insana rastlamadım: Mühendisler, avukatlar, arşivciler, profesörler. Bu hazin durumu artık hatırlayamıyorum bile.

Okul yaşamının tesadüfleri ve uzgörülü nasihatler beni École Normale'e** ve hâlâ felsefe olarak adlandırılan bu resmi göreve savurmuştu: Çok kısa bir sürede her ikisinden de ölesiye tiksindim. Niçin yine de orada kaldığım sorulursa eğer, tembellik, kararsızlık ve başka iş bilmemem yüzündendi; bir de tabii ki devlet beni besliyor, barındırıyor, ödünç kitap veriyor, ayda da yüz frank ödüyordu.

École Normale, tüm ulusların Fransız Cumhuriyetine imrenmesine yol açan bir kurum: Bir ejderha gibi birçok başı olan Fransa'nın başlarından biri o. Eğitilmeleri için para dökenlerin Elit dedikleri ve halkı, İyiliği oluşturan erdemler olan kibarlık ve saygı yolunda tutma misyonunu üstlenmiş kibirli büyücüler takımının bir kısmı orada yetiştirilir. Orada, papaz okullarındaki

* Eski Milletler Cemiyetinin merkezi Cenevre'deydi –ç.n.

** École Normale Supérieure: Paris'te, Fransa'nın devlet ve özel sektör elitlerini yetiştiren yüksek öğretim kurumu –ç.n.

ve ordudaki birlik ruhu hâkimdir: Genç insanlara, bireyselliklerini öne çıkarmamakla kolektif kıvanca katkıda bulunacakları, École Normale'in bir ruhu –hem de güzel bir ruhu– olan gerçek bir kişi olduğu, hakikatten, adaletten ve insanlardan daha müstesna, ahlaklı bir şahsiyet olduğu kolaylıkla yutturulur. Gül Bahçesi'ndeki* gibi saydam yaratıkların yaşadığı bu yerde ikiyüzlülük hüküm sürer. Öğrencilerinin çoğu kendilerini sadece Elit'e mensubiyetlerini sağlama alacak şartlar içinde düşünürler. Hıristiyan elit: Pek çoğu ayine gitmeyi sever. Üniversiteli elit: Aralarında, iyi bir kariyerin etaplarını uzun bir yolculuk misali planlayanlar ve yirmi yaşına geldiklerinde meşhur profesörlerin kızlarıyla evlenmeyi hesaplayanlar görülür – *Le Bulletin de l'École Normale* kibirli ve gülünç soyağaçları yayımlar. Siyasi elit: Pek çokları SFIO'nun ve Radikal Parti'nin** pis sularında yaşlı bir balık ustalığıyla yüzerler. Ve her zaman, entelektüel elit. İşte, insanın değeri hakkındaki düşünceleri bu ihtiraslı fikirlerin ötesine geçmez.

Lise yıllarında yorgun düşmüş, "beşeri ilimler" eğitimiyle, ailelerinin burjuva mutfağı ve burjuva ahlakıyla yozlaşmış yeniyetmelere, başarılı eski mezunlar örnek diye gösterilir: Pasteur, Taine, Lemaitre, Giraudoux, François-Poncet. Bönlük derecelerine göre onlara birer nişan, hayatlarının sonuna doğru ise akademide bir mevki vaat edilir. Ama kimse kalkıp da onlara Evariste Galois'nın*** başına gelenleri anlatmaz.

*On üçüncü yüzyıl uzun Fransız alegorik şiiri "Roman de la Rose"a gönderme: Şiirde Aşk tanrısının bahçesinde yetişen gül bir genç kızı simgeler, âşığının baştan çıkarma teşebbüsleri Acıma, Cömertlik, Korku, Kıskançlık vs karakterler tarafından duruma göre ya desteklenir ya da engellenir –ç.n.

** Radikal Parti: Fransa'da yirminci yüzyıl başında güçlü olan, ortayolcu, özel mülkiyet, laiklik ve cumhuriyet taraftarı parti –ç.n.

*** Cebir teorisine yaptığı katkılarla tanınan XIX. yüzyıl Fransız matematikçi (1811-32) Siyasal faaliyetlerinden dolayı École Normale'den atıldı, yoksulluk içinde yaşadı ve yirmi bir yaşındayken, polis ajanı olduğu düşünülen hasmı tarafından düelloda öldürüldü –ç.n.

1924'te orada hâlâ bir insan vardı: Lucien Herr. Bir kitap dağına eğilmiş bu devi, kırışmış bir alnın ve yalçın bir düşünceler uçurumunun dibindeki pırıl pırıl gözlerini görünce, herkese hakkını veren yargıları dile getirirken asla yalan söylemeyen sesini duyunca, bu pislik yerde emniyette olduğumuzu anlardık. Ama o öldü: Askerlere hürmet eden, vatansever, ikiyüzlü ve nüfuzlu küçük bir ihtiyarın başkanlık ettiği komik, çoğu zaman da iğrenç varlık, École Normale kaldı.

Yıllar boyunca École Normale ve Sorbonne salonlarında Tin adına konuşan bu önemli şahsiyetleri dinledim.

Akademik dergilerde bilgelik öğreten, dipnotlarla ve güçlü argümanlarla dolu eserler yazan filozoflardandı onlar. Bilgeler kastına mensupturlar. Tin'in bir senede ne kadar ilerlediğine ve daha yapılacak neler kaldığına karar vermek için kongreler toplarlar. Yaşlı, emekli jandarmalar gibi yakalarına kurdele takarlar. Önemli birinin doğduğu ya da öldüğü evlerde, Hollanda'nın kavşaklarında mermer levhaların örtülerini törenle bir bir açarlar. Bu anma törenlerinin bahanesiyle ülkeler görürler. Hemen hepsi Paris'in zengin batı mahallelerinde oturur: Passy'de, Auteuil'de, Boulogne'da: Sessiz sakin mahallelerdir buraları; gürültü azdır, insan azdır, genç kızların regli bir yıl gecikmez. Bunlar on altıncı mahallenin Bilge adamlarıdır.

Psikoloji, ahlak, ilerleme gibi konularda usturuplu fikirler, sivri uçları törpülenmiş teoriler üretirler: Gerçi bu türden soyutlamaların havı çoktan Jules Simon ya da Victor Cousin zamanında dökülmüştür. Ama yine de kullanılmaya devam ederler. Bu bilgeler kendi halinde adamlardır: Hakikat, safdil bir kuş gibi havada uçarken yakalanır, derler. Barış, savaş, demokrasinin geleceği, Tanrı'nın yaratısı ve adaleti, görecelik, sükûnet, ruhani yaşam üstüne fikirler beyan ederler. Sözcük dağarcıkları oluştururlar, çünkü hep birlikte önemli bir prensip keşfetmişlerdir: Eğer bir problemin terimleri doğru şekilde tanımlanırsa problem yok olacaktır. Böylece problemler sessiz sedasız un ufak olacak, onları dile getirmek demek onları çözmek olacaktır. Filozoflar, sözcük dağarcıklarının bekçi köpeği, sözcüklerin pek çok anlama

geldiği bu ortaçağın tarihçisi olacaktır yalnızca. Bu arada, tehlikeli düşünceleri, içlerindeki zehir buharlaşıp uçsun diye bir kenarda bekletmeyi öğrenirler: Akıl bu tehlikeli düşünceleri, insanların zamanıyla uyuşmayan kendi zamanında tekrar ele geçirecektir bir gün; aklın bol bol vakti vardır.

Rahatlıkla muhasebeci ya da Cizvit papazı gibi bir kariyer de yapabilecek olan bu adamlar, kendilerine yaraşır bir düzen ve ihtimam gerektiren bir felsefe icra eder böylece.

Ama ne dildir o! O kadar biçim oyunu, özdeyiş, mecaz sergilerler ki; uykunun gizli öğretileriyle dolu sessizlik anlarına ve meydanlarda, kışlalarda, kahvehanelerde, fabrikalarda gelip geçenle yaptığım onca ayaküstü sohbete rağmen, bir gün tekrar açık sözlerin ve basit ifadelerin anlamını kavrayıp kavrayamayacağımdan hiç de emin değilim.

İçlerinde büyük bir düşünür vardır: Léon Brunschvicg. Oyununu daha kurnazca gizler, gömleğinin yeninde daha fazla as saklar. Düşüncelerinde bir saat ustasının keskinliği ve illüzyonistlere yaraşır kurnazlığıyla, karşınızda bir filozof olduğuna inandırır sizi. Oysa sonuçta eni boyu belli ve yalanları tek tek sayılabilen bir Robert Houdin* çıkar karşınıza. Bu küçük sofizm eskicisi, yaşlanınca göbek ve sakal bırakmasına göz yumulmuş ihtiyar bir metrdotel görünümü arz ederdi. Gözlerinden fışkıran kurnazlık, sinsi Yahudi tüccar ellerinin kesik kesik hareketlerine yön veriyordu. Göz kırpmalarıyla eşzamanlı olarak, mantık yasaları gibi değerli sözcükler ortaya atıyordu. Her seminerinde; bana bırakınız, her şey çözümlenecek, ruhlarda ve bilimlerde ne sorun varsa tarafımdan tamamen iyileştirilecek, hissi uyandırıyordu. Daha sonra da yerlere dek eğilip selamlar verirdi. İçinde nasıl da gizli bir mevki, istirahat ve paye arzusu vardı! Hakikatin tehlikelerinden, hele hele zengin bir adam olan kendisinin parasına yönelik tehlikelerden nasıl da korkardı! Etrafına dizilmiş öğrencileri adeta onun naaşı üzerinde eleştirel idealizm şövalyelerinin sancağını dalgalandırmak üzere hazır bekliyordu.

* XIX. yüzyılın ünlü Fransız illüzyonisti. Ünlü Houdini onun adını almıştı. –ç.n.

Tüm bunlar olup biterken, dışarıda işçiler montaj hattında çalışmaya, p lisler sokakları arşınlamaya, Çin'de insanlar sefaletten ölmeye, Yukarı Volta'daki angarya düzeni siyahları algın gibi kırmaya devam ediyordu, her zamanki gibi.

Hazırlandığımız papazlık görevleri için tam teçhizat kuşanalım diye, dışarıdaki kardeşlerimizin kanlı canlı var oluşunu bizden gizlemek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Burjuvazi, dışarıdaki dünyayı sevmeye kalkışmasınlar diye kafesteki entelektüellerini tıka basa doyurur. Böylece biz de uykunun yavaş ritminde yaşıyorduk: Hızlı ritimlerin pahalıya patladığını herkes bilir. Bu devlet memurlarının bize gösterdiği küçük yapboz oyunlarıyla meşgul olup, bize öğrettikleri ritümde yuvarlanıp gidiyorduk. Çevremizde, köylerde, banliyölerde, hemen her yerde in anlar vardı: Ama biz kendimize örnek olarak hocalarımızı ve bir köşede mahzun mahzun çömelmiş, ara ıra patronlarını güldürmek ya da onlara bir yanılsama, argüman veya bahane siparişini te - lim etmek için ayağa dikilen babalarımızı alıyorduk. Soytarılar, bezirgânlar: Entelektüel meslekler. Durup durup bize sabır telkin ederlerdi: Dünya çok yakında kurtarılacaktı.

II

Halimizi bir düşünün! Eski Yunanca, mantık ve anladığımız sanısına kapılmamıza dahi izin vermeyen engin bir sözcük dağarcığı gibi kimi hobilerle donatılmış acımasız bir dünyaya yirmi yaşında fırlatılmıştık. Her karanlık köşesinde kanlı çarpışmaların, sömürge savaşlarının, Balkanlar'daki karşı devrimci terörün, tüm Fransız siyasetçilerin alkışladığı Amerika'daki suikastların gizlendiği, babalarımızın eserlerinin müzelerinde kaybolduk: İktidardaki insanların korkunç ikiyüzlülüğü bile, tam anlamadığımız felaketlerin varlığını gizlemeyi başaramıyor: Tek bilebildiğimiz, bir yerlerde felaketler yaşandığı. Sakın bunların bizim iyiliğimiz için olduğunu söylemeyin. Pilatus'un* ettiğini yinelercesine, tüm suçu kaderin cilvesine yıkmaya da kalkışmayın.

Her insanın düşlerinin gerisinde, içinde yaşadığı dönemin kargaşaları gizlidir; sıradan bir kişisel kaygı boyutuna indirgenmiş bile olsa. İçimiz bölünmeler, yabancılaşmalar, savaşlar ve boş sözlerle dolu. Bize, insan vicdanının zaten hep huzursuz olduğu bir çağda yaşadığımızı söyleyenler çıkabilir: Ama bu, hayatımız için endişe etmekten, yolumuzu gözleyen sakatlanmaları düşünüp acı çekmekten alıkoyamaz bizi: Ne de olsa anne babamızın nasıl yaşadığını biliyoruz. Ateşler içinde yanan bir kedi gibi, deniz tutmuş bir keçi gibi şaşkın bir mutsuzluk içindeyiz. Acımız nereden, yaşamımızın hangi kısmından kaynaklanıyor,

* Pontius Pilatus: İsa'yı yargılayan mahkemeye başkanlık eden ve idam emrini veren Roma valisi –ç.n.

bilmiyoruz. Tek bildiğimiz şu: İnsanlar, insana yaraşır şekilde yaşamıyor. Ama hâlâ dışarıdaki bu gerçek yaşamın dayandığı ilkelerden bihaberiz: Bütün düşüncelerimiz olumsuz. Meşhur Alain'in bize söylediği gibi: "Düşünmek, 'hayır!' demektir." Ama yalnızca Kötülük Tini ilelebet hayır diyebilir. Oysa, ruhun artık kendi kararlarından şüphe etmeyeceği bir zaman gelecektir: O zaman insan, bu kadar uzun süre savunmada kaldığı için utanç duyacaktır.

Düşük bir ücret vaat eden mesleklerimizden daha şimdiden rahatsızız. Başımıza gelecek şeyden korkuyoruz: Güzel gençlik! İnsanlardan nasıl yardım isteyebiliriz? Nereye gizlenmişler? Her şey bizi insanlardan uzaklaştırıyor: Vazife, aile, vatan, saygınlık, para. Tüm bu düşmanlarla baş edecek gücümüz yok. Bugün bunların, saf olduğumuz için ciddiye aldığımız birer hayalet, on binlerce defa çarpılmış yansımalar olduğunu biliyorum: Ama bunu öğrenmem epey vaktimi aldı.

Şimdi içindeki rejimi tüm detaylarıyla hayal edemeyeceğimiz bir hapishaneye giriyoruz: Hangi genç adam, bir hapishaneyi tasavvur ederken her hücresinde ne olup bittiğini kestirebilir? İnsan yirmi yaşındayken tek tek önemli olayları veya belirli konuları kavrayacak yaşta değildir. Ama bunlara dair sezgilerimiz bile boğulmamıza yetiyor. Yanılsamaların pençesinde değiliz: Somut sıkıntıların ve yetersizliklerin tehdidiyle yüz yüzeyiz ve bunlar sayamayacağımız kadar çok. Sözde, özgürlük ile determinizm, yazgı ile inayet, yetişkinlik ile ergenlik arasında ilelebet sürecek olan o aşkın mücadeleleri bize yutturmaya çabalamanız boşunaydı: Mesele yalnızca bu sözcüklerden ibaret olsa, biz de sizden aptal sayılmayız: Biz de tezler hazırlayıp, kürsülerden vaaz edebiliriz. Fakat bu sözlerinizin gerisinde yürek paralayıcı gerçekler yatıyor.

Oysa biz zayıfız, güçsüzlük içimizde, kaygıdan uzak çocukluğumuzdan başlayarak uysal bir kölelik için terbiye edildik: İçimizdeki umut kaynaklarını keşfetmemiz mümkün değil; su kaynaklarını avcunun içi gibi bilen gezginlere hiç benzemiyoruz. İnsani ihtiyaçlarımız işlenmeden kaldığı için acı çektiğimizi anlamamız da mümkün değil. Öğretmenlerimiz sarsılmaz görünü-

yor; parçalarına ayırmayı beceremediği tüm nesneleri yamyassı eden birer makine gibiler. Ama bir şeyler yapmazsak bu aylaklık ömür boyu sürecek. Başımıza ne gelecek? Ne gelmeyecek? Güçlü fırtınalar ya da kuzey ışıkları yüzünden delirip yönünü yitirmiş, dört bir yana dönüp duran bir pusula olmak kolay değil; sisin içinde çığlıklar, alevler, ziller kol geziyor, delilik ise güzelliğin maskesine bürünmüş, sokak başlarında sevimli bir yüzle arzı endam ediyor.

Tüm bunlarda çocukluğumuzun payı büyük: Ne kır yaşamının kuş tüyü yorganları, ne ilk komünyon ayinlerimiz, ne de 1914 yazında açan mor salkımlar bizi savaşın aniden patlak verişine hazırladı. Kuzenlerimizin, kardeşlerimizin ölümü, babalarımızın yokluğuyla kavuştuğumuz serbesti, yaşlıların ellerindeki öldürücü nesneler, bütün bu esrarengiz şeyler kargaşayı gizli gizli besledi: Düzenin barış zamanındaki tuzaklarından kurtulmuş bir çocukluğun mucizevi kargaşasını yaşadık: Savaş bize yaşama imkânı verdi. Ölülerin ve bayrakların karşısında şapka çıkarma zorunluluğundan başka hiçbir sınırlama yoktu. Hava saldırısı olduğunda bombalar, sirenler, bodrumlarda uluyan köpekler ve yangınlarla alev alev gecelerde, çocuklar çok eğlenirdi: Ana babalarınsa sesi soluğu çıkmazdı.

Çekilen sıkıntıların kalplerimizi kendiliğinden kahramanlık ve erdem aşkıyla dolduracağını umut eden öğretmenlerimiz ve annelerimiz, 1914 ve 1918 arasında hüküm süren ahlaki ortama bizi hazırlamayı ihmal etti. Güney Fransa'nın en ücra bölgelerinde bile teneffüs edilen gerek sivil gerek askeri atmosferin zaten bu değerleri bize kazandıracağını düşündüler. Bu büyük hataları sayesinde erkekliğe adım atma çağında pek çok dramı yaşamadık: Daha sonra kanunları, frengi hakkındaki uyarılar gibi kafamıza çakmaya başladıklarında çok geç kalmışlardı. Anlattıklarına nasıl inanabilirdik ki? Kanunlar bir insan için yalnızca korkunç birer zincir, hayatı kemiren zincirler olabilirdi. İnsan olmak, bize tek meşru çaba gibi görünüyordu: On yıldır bize yutturdukları değerli vazifelerin insanda yaşama sevgisi bırakmadığını anlayınca bütün umutlarımızı yitirmiştik. Bizim için hazırla-

dıkları yaşamı nasıl sevebilirdik? Taşra ailelerini, ilanları, sınavları, iyi yetiştirilmiş genç kızları, askeri eğitmenleri, sahte mermerlere yaslanmış orospuları, karanlık caddeleri, saati otuz franga dersleri, Kant'ın düşünme çizelgesini bir araya getirin: İnsan oluverdiniz işte! Alın size gençliğiniz.

Bu kandırmaca günleri savaşı izleyen milli karnaval ortamının sahte ışıkları altında yaşandı: Gördüğüm tek sokak bayramı olan mütareke sabahı başladı her şey. Senelerce ciğerlerin en dibinde tutulmuş büyük bir nefes, seks ve içki arzusu, istenen bütün lambaları yakma ve eski düşmanlara sövüp sayma hürriyeti: Ve nihayet Montmartre Bulvarındaki toptancı kasap *Matin*'in önünde hayatımda ilk kez bir kızı ağzından öpüşüm. İçlerindeki tüm savaş boşalmış olan askerler de, Zafer Takı'nın altında yanan aptal alev de, bu ateşi habire körüklüyor: Sıkıntılara katlanmış olmaktan kaynaklanan küstah bir kibirle kasıla kasıla gözümüzün önünde şehitleri istismar ediyorlar: Ölülerin tüm parçalarını halka satan rezil kasaplar, bu şerefli kadavraların hiçbir kısmını ziyan etmiyor. Askerlerin her gün uydurdukları yeni düşmanların kendi etrafını kuşattığını sanan, zıvanadan çıkmış bu ulusun bağrında, askerler ilelebet sürdürmeyi hayal ettikleri askeri bir düzene göre yaşıyorlar: Onlar yüzünden tüm yüreklere savaşın, askeri kampların ve hava izinlerinin pis kokusu sindi. Kimi iyi aile yeniyetmelerini de baştan çıkaran bu yurtsever idealler gösterisinin perde arkasında Fransız sanayii büyüyor ve ölüleri yeme âdeti olmayan işçilere karşı alttan alta iç savaş örgütleniyor. Henüz bu acı gerçeklerin tam olarak farkında değildik; ama daha o zamandan, bu insanların bir sürü yaygara koparıp yasaların savunucusu ve vazifelerin peygamberi rolüne soyunduğunu görüyorduk. Onların masalları umrumuzda değildi: Biz ağzımıza atacak bir lokma gerçek arıyorduk, onlar katığımızı boğazımızdan alıyordu. Açlık ve güçsüzlük, sözlerimizi ve en önemli eylemlerimizi bozuyor: Bize verdikleri kitaplar sanki mezarlıklarda kaleme alınmış. Partiler bize uluorta çağrı yapıyor. Ortaya attığımız mesajlar dönüp dolaşıp yüzümüze çarpıyor. Bir şey yapmalıyız. Ama ne?

Aylak kölelerin yaptığını yapıyoruz: Eğleniyoruz, güruh halinde içiyoruz: Tek avuntumuz gece. Sinemaya gidiyoruz: En azından orada yaşamın sıcaklığı, dizlerini okşayıp sohbet ettiğimiz kadınlar var. Parlak ışıklar ve sesle dolu bu fıçılarda insanlar kendilerini unutuyor: Hayalleriyle uyuşmuş bir şekilde dışarı çıkacak ve Bergson'un hâlâ hayat dediği şeyin yaşandığı odacıklarda kendilerinden geçecekler; köşedeki musluk sonsuza dek damlatacak. Biz de bütün erkekler gibiyiz.

Başka kadınlar da tanıyoruz. Saint-Jacques Sokağının küçük, hüzünlü barlarından birinin sahibesiyle görüşüyordum: Ticaret kanunlarında belirtilmeyen türden işler çeviren kocası, Arjantin rüzgârına kapılmış, Paris ve Londra arasında mekik dokuyor: Döndüğü zamanlar bardaki hedef tahtasına mavi, beyaz, kırmızı oklar fırlatıyor. Doğduğu şehrin alüvyonlu sularında arınmış bu kadın, artık bir çölün kıyısındaki bıkkın bir bedenden ibaret; ama tek başına ıslak bir ağzın bile monotonluğumuzu bozmaya yettiği bu yıllarda, onun ayrık dizleri, oyluklarının siyah beyaz makasları özgürlük aşkımı doyurmaya yetiyor henüz. Gecenin büyük düşey yüzeyleriyle kaplı, sınırları olmayan bir ülkede onunla birlikte kayboluyorum.

Bütün bunlar aylarca sürdü: Büyüdükçe bunun geçeceğini yutturmak istiyorlar bize, ama bu yaşamın bitmesi için neden göremiyoruz, çünkü çevremizdeki bütün insanlar bizim gibi yarasa misali tepetaklak yaşıyor. Kırların en ücra köşelerinden tutun Billancourt'un lüks malikânelerine dek her yerde bulunan isyan arkadaşlarımızı tanımadığımızdan, tek düşünebildiğimiz buralardan kaçmak. Ağır köleler olan onlarsa yerlerinde kalıyor, çünkü tutsaklıkları, aynı zamanda bedensel bir tutsaklık, yetersiz beslenme ve temiz hava eksikliği. Ama biz burjuva yaşamımızın derinliklerinde, korkumuzun ve köleliğimizin asıl nedeninin fabrikalarda, bankalarda, kışlalarda, polis karakollarında, bizim gözümüzde yad eller olan bu yerlerde gizli olduğunu nasıl bilebiliriz...

Herkes kendi bildiği yoldan kaçmak istiyordu.

III

Pek çok kaçış yolu vardı: Hiçbir yere varmayan bir sürü kapı. Kimileri Tanrı'dan ve onun papazlarından kabul bekleyip neyin yanlış gittiğini açıklamalarını isteyecekti. Tatil günleri çocuklara Göklerdeki Babamız duasını öğreterek vakit geçirmeye başladılar. Çabucak kendilerini kaptırdılar, aşağılanmayı dua bildiler, çöküşe geçen insanı azizleşiyor sandılar. Bu durum, en zekilerine, kendilerini bir çeşit şiire adama imkânı verdi: Tanrı icraatlarını eskisi gibi sürdürüyor, yine her tür işe alet ediliyordu. Her yandan peygamber namzetleri fışkırıyor, rüyalarında azizler gören şairler Meryem Ana'nın ozanları rolüne soyunuyordu. Sonsuz arınma, Tanrı'ya sığınma ve bağışlanma. Şairler hidayete ermeyi meslek haline getirdi. Rimbaud, son yandaşlarının itirazlarına rağmen, Saint-Sulpice Kilisesinin ayin odasına çekildi; papazlar gençliğin saygısını kazanmak için duanın ve şiirin tek bir eylemin iki yüzü olduğunu söylemeye başladı. Bu iki yüzlü Janus,* şiirin saflığı ve yozluğu üstüne, esin, hidayet ve sapma üstüne her tür yoruma kapıyı araladı.

Paris'in ışıklarından derileri tutuşan başkalarıysa, savaş sonrası neredeyse her yeri kaplayan kadın resimleriyle kuşatılmış deliklerde yavaş yavaş ölmeye alıştı: Bu işsiz güçsüz bohemler, nedenini görmeye gayret etmedikleri bir bunalıma gömülmüş, hâlâ şiir dedikleri sahte bir naiflik içinde yaşıyorlardı. Böylece ro-

* Roma mitolojisinde iki suratlı kapılar, geçitler, başlangıç ve sonlar tanrısı –ç.n.

mantizm denen Anka kuşu yeniden küllerinden doğdu: Edebiyatı, her zaman ayine müsait uysal bir tanrı kıvamına getirdiler. Büyükbabalarından kalma rutubetli şatolarda huzur içinde ölürlerken, spiritüalizm kadar konforlu olan bir yüzyıl dönümü bunalımına sığındılar en son. Peki ama bu hasta çocukların ciddiyeti, yüzlerce gözün onları izlediği mazgal delikleriyle delik deşik duvarları yıkmayı başaracak mı; tırmanmayı bir türlü başaramadıkları bu duvarları? Nihayetinde, burjuvazinin hizmetinde, yaşını başını almış ve her yeni gün çöküşünün yeni bir emaresiyle karşılaşan başka palyaçolar zaten vardı. Bütün bu şiirsel gerçeklik sayesinde, Fransız sanayicileri, akademisyenleri, polisleri, papaz okulu öğrencileri ve Fransız sosyalistleri pek sevgili sınıflarının ölümünü engellemeye çalışıyorlardı. İnsanlık onuru adına, bu naif şairlerin olan bitenden tamamen bihaber olduğunu umuyorum.

Bazı kapılarsa büyük tarihi şahsiyetlere açılıyordu: İnsanlar onların yaşamında yıkanıyordu; sinemalardaki gibi, Notre-Dame'daki perhiz ayinlerindeki gibi bu adamların ihtişamına kendini gömüyordu. Onlar modaydı; rüyanızda onlar oluyordunuz. Borsa endeksinin, grevlerin, cinayetlerin, orduların, akılcı evliliklerin, ailevi vazifelerin akla gelmediği, onların dingin şapellerinde diz çöküyordu insanlar. Sainte-Croix de Neuilly ve Katolik Enstitüsünün etrafındaki kibar ailelerin cılız çocukları arasında Aquinolu Tommaso hayranları türüyordu. Kant, Pascal, Descartes, XIV. Louis için de aynı şey geçerliydi.

Bir de, noterlerin saygınlığını aratmayan bir ironi tavrı vardı. Fransa'nın geçmişine uygun, yurtsever bir ironiydi: Küçük Fransızların erdemi olan suskunluk. Kimseyi korkutmaz, göründüğü kadar da negatif değildir, yüksek sosyetede bile alkışlanacak bir kariyer yapmanıza engel olmaz. Montaigne ve Huet'den bu yana epey saygıdeğer olan kuşkuculuk mertebesine bile yükseltebilir sizi.

Geriye bir de gerçek kaçış kalıyor: Zira o da vardı: Üçüncü sayfa havadisleri intihar haberleri veriyordu. Genç araştırmacılar bu konuda Amerikan tarzı araştırmalar yapıyordu: İntihar gerçekten çözüm mü?

Bütün bu kapıları çalmış olan kimileriyse, kendisini bir arada tutan donmuş zihniyetin eridiğini görüyordu. Kitaplarda okuduklarını ve çocukken topluca oynanan oyunları anımsıyarak birdenbire yolculuk yapmaya karar veriyordu. Tiksintinin ve yetişkin bir insan olma sabırsızlığının tüm bedenlerde humma nöbeti gibi yükseldiği bu yumuşak yıllarda, karşı konulmaz bir merkezkaç kuvvet, Avrupa'nın daha hafif insanlarını, dünyanın belki de Paris'te bulunan göbeğinden uzaklara fırlatıyordu. Rüzgâr nereden eserse oraya savruluyorlardı: Tüm çabalarına rağmen muhafaza edemedikleri yaşama isteğini serüven fikri sağlıyordu. Serüven, geleceklerine yönelttikleri olağanüstü meraktı. Nadiren ticari bir anlamı olan bu girişimler içinde naifliğin payı büyüktü; ama bu naifliğin mazeretleri vardı: Yazarlar ve filozoflar harikulade yolculuklar vaat ediyordu. Yolculuk, edebi ve ahlaki süslerle bezenmiş bir sözcüktü. Ahlakın lekeleri her şeyi kirletiyordu.

Avrupa'ya yolculuk söz konusu değildi: Bu ince toprak şeridini, Asya'nın bu tomurcuğunu, doğduğumuz ülkenin bir parçası, bütünüyle bize ait bir yer gibi görme noktasına gelmiştik. Ondan, ortak bir kaderin felaketleriyle lanetlenmiş tek bir varlık gibi bahsediyorduk: Yurdumuz Avrupa vardı, biz vardık. Önemli olan yakamızı ondan kurtarmaktı. Başka diyarlarda, güçle, erdemle ve topraklarımızda bulunmayan bilgeliklerle dolu kıtalar vardı. Diğer her şey Avrupa'dan, hem de Avrupa'nın tamamından üstündü. Gerçekten de Alman kartellerinin, faşist milislerin, İngiliz kumaşlarının, Romanya'daki cellatların, Polonya sosyalistlerinin gölgesi, bizim gözümüde Fransız çelik tröstü veya Saint-Gobain fabrikaları kadar karanlık ve soğuktu: Ama haklarında hiçbir şey bilmiyorduk. Para ve hisse senedi düşünmek gerekirken iç yaşamı düşünüyorduk. Nasıl bir tutku dalgasına maruz kaldığımızı, nasıl dokunaklı imgelerle dolu bir fırtınaya sürüklendiğimizi varın siz düşünün. Eğitimimiz, Adaleti, İyiliği, Kötülüğü gülmeden düşünmemize izin vermeyecek denli yetersiz ve yüzeyseldi. Bulutların üstünde yaşıyorduk ne de olsa; ama içimizdeki bütün güçler bizi toprağa doğru çekiyordu.

Aşalım o halde denizlerle ve Rusya'nın sınır taşlarıyla çevrili bu yarımadanın sınırlarını. Cüruf yığınlarıyla, eski madenlerin atıklarıyla kaplı bu köstebek yuvasını mahkûm edelim. Şairlerin sabırlı suç ortakları olan profesörler bile onun gerilediğini söylüyor, filozoflar Batı'nın çöküşünü dile getiriyor. Dünyanın gerçek çöküşünün Amerika'daki fabrikalarda, sömürge savaşlarında, Afrika'nın ticaret karakollarında tezahür ettiğini nereden bilebilirdik? Bir gün taze bir başlangıç yaşanacağını, her şeyin sovyet ve konseylerde, işçi hareketlerinde, felçli Asya'yı yeniden ayağa kaldıran ayaklanmalarda baştan başlayacağını nasıl düşünebilirdik?

Vardığımız sonuç beş para etmezdi aslında, çünkü Doğu'yu Batı'nın tersi olarak düşünmeye alıştırılmıştık: Mademki Avrupa'nın düşüşü ve çürümesi kesinlikle apaçık ve bariz bir gerçekti, o halde Doğu'nun yeniden doğuşu ve çiçeklenişi de tartışılmaz bir hakikatti. Doğu, Avrupalılara yeni bir hayat ve kurtuluş vaat ediyordu, hastalıklarımızın dermanı ve fazla fazla sevgi vardı orada. Herkes pervasızca antik analojilere ve resmi din tarihlerine başvuruyordu: Batı'nın neredeyse üç yüz yıldır kaybettiği, artık sadece İngiliz günlük gazetelerindeki "bittik, mahvolduk" türü sütunlarda görmek istediği bütün insani erdemleri alıp Asya'yı süslüyorduk. Uygarlığın ruhu Hindistan'ın üstünde dolanıp duruyor, Çin bize Marco Polo'ya göründüğünden daha olağanüstü geliyordu. Bize Asya ile ilgilenmemiz için somut ve insani gerekçeler sunacak kimse yoktu: Bombay'daki grevler, Çin'deki devrimler ve katliamlar, Tonkin'deki tutuklamalar. Yani Buda değil.

Bir de Amerika vardı elbette.

Avrupa, sınırlı topraklarıyla, insan ve petrol yoksulluğuyla, hadise fakirliğiyle, iki kahraman arasında can çekişen yaşlı bir kadın gibi görünüyordu: Bilgeliğin kahramanı Asya, gücün kahramanı Amerika.

Afrika ve Okyanusya ise sadece garabet tacirlerinin ve esin pınarı kurumuş ozanların müracaat ettiği, şiir saçan sarnıçlardı henüz.

Bütün bunlar yalnızca, Avrupalıların kendi başına bir şey becerememeyecek kadar tembel ve güçsüz olduğunu gösterdi: Öteki

kıtalar, karanlık bir gecede insanların hakiki çilelerini unutmak, yoksunluk ve ezilmeyi yanılsamalarla süslemek için uydurdukları hayali dünyalardı.

IV

Yolculuk sözcüğünde başka neler gizliydi? Bu Pandora kutusunda ne vardı?

Özgürlük, bağlardan kurtulma, serüven, tamlık duygusu: Bunca mutsuz insanın yoksun olduğu ve ancak –Katolik delikanlıların kadınlara sadece rüyada sahip olması gibi– düşlerde kavuşulan her şey. Bu kelimede huzur, sevinç, dünyadan memnuniyet, bizzat kendinden hoşnutluk vardı.

Saygın örneklere öykünüyorduk hepimiz. Stevenson, Gauguin, Rimbaud, Rupert Brooke. Pek çok yazar diplomatlık yapıyordu; uluslararası trenlerin sayısı ve hızı, deniz hatlarının gelişmesi sayesinde yolculuk herkes için mümkün hale geliyordu.

Midyeler gibi yerleşik bir hayat süren Parisliler PLM* seferlerinden, *Pont de l'Europe* köprüsü altında çalan tren düdüklerinden müthiş bir heyecana kapılıyordu; XVI. Louis'nin, bir koyun melemesi ya da Watteau tablosu karşısında kalbi çarpmaya başlayan dalkavukları gibi. Kırların ve ütopik takımadaların aşkıyla yanıp tutuşan, Rousseau'nun kır öykülerini okumaya Ermenonville'e giden XVIII. yüzyıl insanları gibi yolculuk hayalleri kuruyorlardı.

Fransa'da coğrafya merakı nadiren sekteye uğramış bir gelenektir; deniz keşifleriyle ve Cumhuriyet yönetimi altındaki zorunlu ve ücretsiz eğitimle birlikte iyice popülerleşmiştir. Bütün

* Paris-Lyon-Méditerranée [Akdeniz] demiryolu hattı –ç.n.

ilkokul öğretmenleri yabancı ülke sevgisini teşvik eder. Bu gelenek oy kullanmak kadar yaygındır. Rönesansın başlangıcına dek uzanır: İnsanların mevcut yaşamlarından bıkmaya başladığı, yitirilmiş ve yeniden bulunmuş yeryüzü cenneti öyküleriyle, iyi kalpli vahşiler hakkındaki ahlaki anekdotlarla yanıp tutuştuğu bir zamandı bu. Ortaçağın derinlerinden onlara seslenen Christian de Pisan'a yürekten inanıyorlardı:

Brachyne ülkesini gördüm
Tüm insanlar iyi tabiatlıdır orada
Ne günah işler ne terbiyesizlik ederler

Kristof Kolomb, Hindistan sandığı Amerika'ya ayak basmadan önce Atlantik üstünde harikalar dünyasının ilk emarelerini görür: Adalara çıkar; burası diğer her yerde yozlaşmış olan insan yaşamının has mekânıdır – katliam başlayana dek tabii. Yüzyıllar boyunca düşsel yolculuklar anlatılır, Platon'un Mutluluklar Adası'nı anlattığı gibi; insanlar Yeryüzü Cenneti'nin dünyanın belirli bir noktasında olduğundan emindir: Burası belirli bir enlem ve boylamda bulunan bir diyardır; ona giden yol unutulmuştur, ama talihli bir keşifle koordinatları yeniden bulunabilir. Göksel saadet ve sevinç coğrafyada aranır. Bu on sekizinci yüzyıla dek sürer: Devrime kadar ütopyalar yolculukların sonunda başlardı. İşte hâlâ bulunduğumuz nokta. Aile erdemiyle boğulmuş, kanepedeki dantelli yastıklardan, yerdeki hasırlardan bıkmış on dört yaşındaki çocuklar ailelerinin derli toplu çekmecelerini parçalıyor. Varoluşları gereği makineleşmiş burjuvalar, Sous-le-Vent [Rüzgâr Altı] ve Paradis [Cennet] Adalarının ismini duydukça, *Astrolabe* ve *Zélée** gemilerini düşündükçe hazımsızlık çekiyorlar. Okyanusya Adalarına, Afrika'nın göbeğine gitmeye kalkan epey safderun çıkıyor aralarından. Entelektüeller, çocuklardan veya kuyumculardan açıkgöz değil.

* On dokuzuncu yüzyılda Fransız denizci Dumont D'Urville'in dünyanın etrafını dolaştığı iki gemi –ç.n.

Avrupalılar, arazi keşfedildikten, arşmlandıktan, kadastrolandıktan hemen sonra toprakları işlemeye başladılar: Kanunsuz bir ormandaymış gibi adım başı soyguna uğruyordu insan; cennetler kobalt, fıstık, kauçuk, hindistancevizi şirketleriyle doldu; erdemli vahşiler müşteri veya köle oldu. Beyaz tanrıların papazları bu kâfirleri ve putperestleri Tanrı yoluna sokmaya, onlara Luther'den ve Lourdes Bakiresi'nden söz etmeye, onları Esders marka donlara alıştırmaya giriştiler. Komünyon ayiniyle birlikte, *Brazzaville-Océan* Şirketi için zorunlu çalışma da başladı. Böylece, babalarımızın hayatın sırlarını işitmeyi bekledikleri insanlar sessizliğe mahkûm edildi. İşler tıkırındadır: Dua ve absent sahneye çıkar, uygar dünyanın borsalarında sömürge hisseleri tavan yapar. Tahiti ve Markiz Adaları'na gidip tüm kötü emarelere rağmen karaya çıkanlar, karşılarında, cüzzamlılara epey faydası dokunan misyonerler, frengili kızlar, dişleri çürümüş Yunanlı tüccarlar, emekli olup Saygon'da polislik yapma düşü kuran alkolik astsubaylar bulur.

Yapacak tek şey, geriye kalan ütopyaları gelecek zaman kipiyle çekmek, parlak istikbale gömmek, kentli nüfusları avutacak içsel "yok-çağlar" uydurmaktır.

Ama insanlara burada ve şimdi var olan gerçek eylemlerden bahsetmek, onları aktarmak gerekmiyor muydu?

Anlattığım bu acımasız çağda, neredeyse hiç anlamadıkları neden sonuç zincirleriyle bağlı oldukları hakikatten kaçmak isteyen insanlar da vardı. Bunu içtenlikle, edebi zırvalıklara başvurmaksızın istiyorlardı: Onlar, soyut düşünme zevklerine kendisini kaptırmış entelektüeller değildi. Ne turistik yolcu gemilerinde servet batıran züppe amatörler ne de meçhul tüccarlardı. Onların kaçışları bir ülkede gerçekleşen sayısız cinayet, evlilik ve intihar kadar doğaldı. İktidarlar, onların arzularını o kadar iyi tanıyordu ki, onları kendi en rezil amaçlarının hizmetine koşmayı bildiler: Paralı asker ve denizci toplamak, sömürgelerde yedikleri haltların üzerine kanla barış getirmek. Jandarma karakollarının, kışlaların, belediye dairelerinin kapısındaki çağrı ilanları, sömürge haberlerini aktaran *Le Temps* dergisindeki makaleler kaba

saba bir kurnazlıkla, köylülerin, işçilerin, memurların eskimiş hayatlarından kurtulma umudunu sömürüyordu: Yemek ve yatak garantisi yanında tropik iklimin zevklerini, yerli kadınların rahatlığını vaat ediyorlar; insan arzularına dair basit ama etkili bilgilerden yararlanan çocuksu bir kurnazlıkla insanların aklını çeliyorlardı.

Herkes gibi bu gezginler de, mekanik güçlerin hükmettiği; insanın tutkudan, eylemlerden, sözcüklerden, iş ve aşktan zerrece tat almadığı o yılları yaşıyordu. Her şey adeta askeri bir buyruk, bir disiplin yönetmeliği gibiydi. Herkes gibi onlar da en basit insani uçarılıklara pey vermeyen şeytanların pençesindeydi. İşlerinin başındayken, onları mart rüzgârları gibi yumuşatan sesler, maceralar yaşamaya ve her şeyi bırakıp kaçmaya çağıran sesler duyuyorlardı. Macera insanın ayağına gelmez, elektrik ve su gibi kamu hizmeti değildir. Günbegün yaşadığın izbeliğin dışında başka ülkeler, yollar, köprüler, garlar var: Bir sabah metro durağına inmemen yeterli. Hepsi az çok biliyordu bunu; sonsuza dek tekrar eden işinden akşam ne halde çıktığını gayet iyi bilen aynı utangaç sürünün üyesiydiler zira. Akşamın geç vaktinde çıktıklarında derman kalmamış kollarını nasıl kullanacaklardı, mahpuslara tanınan bir süreliğine havalandırmaya çıkma özgürlüğünü? Nasıl bir eğlence bulabilirlerdi? Kadınlar neredeydi, bulunamayan dostlar, ekmek kadar, su kadar basit şeyler?

Böylece, 1000 yılında görülen kuyruklu yıldızlardan da harikulade olan, onları insan yapan, kimsenin önceden bilmediği olaylara doğru yelken açtılar. Bildikleri tek şey, yaşam hızlarının kesilmeye başladığı, korkunç aşağılanmalara maruz kalan huzursuz hayaletlere dönüştükleriydi.

Onlar için tam vaktiydi; biraz daha geç kalırlarsa gözleri dünyayı seçemez hale gelecek, elleriyle kanlı canlı bir hayvanı, üç boyutlu nesneleri kavrayamaz olacaklardı, hayatın kendi geçmişlerindeki çölün ebedi kâbusu olmaktan çıkacağı bir günde uyanmak için son fırsatlarıydı bu. El yordamıyla bir keşfe, Kutsal Haç gibi dramatik bir buluşa doğru ilerliyorlardı; fakat neyin peşinde olduklarını kendileri de bilmiyorlardı, çünkü yıllardır öylesine

karanlık bir gölgede uyuyup uyanıyorlardı ki, arzularına bir ad koyup "bıçak", "köpek" ya da "Tanrı" diyememişlerdi.

Aralarında bekliyorum, hepimiz göçmeniz. Yargılamıyorum, bütün kesin düşünme yöntemlerini savurup attım, kaygıdan titriyorum. Kapı açılıyor. Etrafımdakiler yolculuktan bahsediyor ve bana tavsiyeler veriyor, sözde hoşlanmam gereken bir baş dönmesi yaşıyorum. Beni uğurluyorlar, bir ölü gibi sıvışıyorum.

V

Bir sabah kendimi ekim ayının kızılımsı ışığında, Paisley'de Clyde Irmağı üstündeki bir doktan demir alan küçük bir yük gemisinin güvertesinde buluyorum. Kırağının üstüne vuran güneş, Japon bayrağını andırıyor. Tarlalarda saman yığınları buz tutmuş, otlar cam gibi kırılgandır herhalde.

İrlanda Denizi'ni inip Lundy Adası'm ardımızda bıraktık; Avrupa bir şamandıra gibi geminin dümen suyunda. Swansea ile Saint-Vincent Burnu arasında *Amin*, rüzgâr darbelerinin ve sağanakların altında Atlantik sularını yarıyor: Harita odasının pencerelerinden, dalga boğumlarının dümene ve güverte nöbetçisine çarpıp dağıldığı görülüyor, dalgalar güverte çanını alıp götürecek neredeyse. Denizin nemli soğuğunun ortasında, rüzgârdan kaçmış martılar görünmez tellere asılıymış gibi güvertenin üstünde süzülüyor. Geceleyin, bavullar kamara duvarlarını dövüyor, mutfağın tavanına asılmış kap kacaktan bir fincan, bir tabak düşüyor. Kuşetler çatırdıyor.

Monoton bir devinim içinde İspanya ve Fas burunları, Cebelitarık, Ceuta, Cadiz ve Algeciras'ın savaşçı arı kovanlarını andıran tepeleri, derken İda Dağı, birer uyarı panosu gibi önümüzden geçiyor: Bunlar, ufukta düz bir duman çizgisi olup yitene dek gözlerimiz onları izliyor: Vernikli kare masanın başında uzun süre onlar üzerine yorum yapıyoruz.

Malta sularında Britanya kruvazörleri dolanıyor, deniz okullarının top atışları gökyüzünün görkemli mimari sessizliğinde

derin oyuklar açıyor. Malta ile Girit arasında bir sabah, bir dizi denizaltı, zıplamaktan yorgun düşmüş bir domuzbalığı sürüsü gibi yüzeyde süzülüyor: Avrupa, tarihinin en iğrenç sembolleriyle kendisini yolcuya anımsatıyor.

Satılık kadınları, satın alınacak çocukları, Suriyeli Yahudileri, sarı suları, kömür taşıyan hamallarla dolup taşan *Peninsular* ve *British India* şirketlerinin civciv sarısı yolcu vapurlarıyla Port Said'i geride bırakıyoruz; gemi *Compagnie du Canal*'ın cam kubbesini gözden yitiriyor, kumullar arasında Süveyş'e dek ağır ağır ilerliyor, Sina'yı görüyor, Kızıldeniz'e kavuşuyor.

Termometre her gün biraz daha yükseliyor, güneşler dönüyor, günler ve geceler gözleri kör eden parlak ve kurşuni bir ışığın sinesinde eriyerek son buluyor. *Amin*'in peşi sıra ilerlediği kırmızı ve sarı yalıyarlar ara ara bir ermiş mezarıyla, bir ev yıkıntısıyla kesintiye uğruyor. Sanki Mars gezegenindeyiz: Burası çölün deniz sınırı.

Uçan balıklar, birer kurbağa gibi pruva bodoslamasının altına dalıp çıkıyor. Kimi kıyılara yanaştığımızda acayip kuşlar direklerin arasında uçuyor.

Yarımadalar suyun üstüne ölü eller gibi serilmiş ve uzaktan bu cesetlerin yüksek omurgası seçiliyor. Deniz tıpkı bir kaplumbağa gibi bombeli; kıvrımları vapur düdüğünü andıran bir sesle soluk alıp veriyor. Deniz, yumuşakçalar gibi salınıyor; tekhücreli bir protoplazma gibi şişiyor, geriliyor, büzülüyor, patlıyor. Kaprisli bir kadına değil de, hayvanların en ilkeline benziyor.

Bir sabah bastıbacak köpeklere benzeyen bodur palmiyeler, metal vinçler, kırmızı çatılar çıktı karşımıza. Burası Port Sudan'ın iskelesi. Köpekbalığı sürüleri rıhtım boyunca beceriksizce sırtüstü dönüp hayvanat bahçesi ayıları gibi yemek dilendi; geceleri projektörümüzün ışığından gözleri kamaşmış bir vaziyette eşekarıları gibi dans ettiler: Onlar da diğer hayvanlar gibi.

Britanya gümrük memurları benzin tenekeleri dizili koridorlar boyunca nöbet tutuyor; bunların arasından kırmızı beyaz hasır perdeler ve kavurucu bulutların, akbabaların, yay şeklinde sokak lambalarının süslediği siyah bir gökyüzü seçiliyor.

Karaya iniyoruz: Bileklerinde koca koca prangalarla kürek mahkûmları sokaklara taş döşüyor, yarım metre boyundaki ağaçları suluyor. Sudanlılar fildişi sigara kutuları, kadın kolyeleri, deri kırbaçlar satıyor. Sac masalar üstünde içtiğimiz içkiden sonra, yanlarında karılarıyla evlerinin verandalarında briç oynayan memurları daha fazla görmemek için gemiye dönüyoruz. Bunun üstüne bir de telsiz operatörünün akşam boyunca gaydasıyla çaldığı buruk melodilere katlanmak imkânsız: Herhalde kader arkadaşlarını neşelendirmek için İskoçyalı hayaletleri tropik denizlere çağırıyor. Ama ben buraya ruh çağırma seansı için gelmedim.

Yere çömelmiş Hintli tayfalar gecenin geç vakitlerinde fısır fısır laflıyorlar.

Bir mayısböceğini andıran vantilatörün kanatları, masanın üstüne açılmış iskambil kâğıtlarını dağıtıyor; hurma saplarının, yağ birikintilerinin, gemiden indirilmiş koyunların idrar kokusunun arasında, terli eller kartları geri topluyor.

Kızıldeniz'in büyük ana caddesine geri dönerken, tropikal havanın şimdiden kendini hissettirmeye başladığı bu boğucu iskeleden uzaklaşıyoruz. Tropikal hava: Tükenmez bir öfke, bazen de müthiş bir cinsel dengesizlik demek. Bu ıssız yoldan günde hepi topu üç dört gemi geçiyor.

Otuz dördüncü günün sabahı, Hint Okyanusu'nun üstünde menekşe rengi bir piramit yükseliyor. Hint fakirlerinin sadece bakışla boy attırdıkları bitkiler gibi dakika dakika büyüyor. Flamalar dans ediyor. Kılavuz kaptan ve doktor gemiye çıktı, makineler rölantide. Yavaş yavaş, insanların barındığı mağaramsı evleriyle, çatlak kayaların gölgesindeki bir kenti seçti gözlerimiz. Demir atılıyor, denizde bir kum bulutu yayılıyor: 12 derece 45 dakika kuzey enlemi, 45 derece 4 dakika doğu boylamı: Aden.

Geldim. Bunda böbürlenecek bir şey yok.

VI

Denizde geçen bir ayın, ani ve sert esintilerin, molaların, rüzgârda fısıldanan sırların sonunda bu yolculuğun etaplarını anlamaya başlıyorum. Yolculuk nedir? İlkbahar sağanaklarıyla yolculuk efsanelerinin kaynaşmasıdır; yola çıkışın hayrı üstüne efsaneler, yola çıkışın faydaları üstüne efsaneler, envanter çıkarmanın faydaları üstüne efsaneler –zira yolculuk demek envanter demekmiş; trene binmek üzereyken biletimi bir zavallıya vermemin daha iyi olup olmayacağını düşündüğümde Duhamel böyle söylemişti– selamete ermek üstüne, sözde denizleri arşınlayan özgürlük üstüne, varlıklı beyefendiler üstüne efsaneler. Kuru kafalı kara bayrak konusuna hiç girmeyelim. Ne de olsa kimseyi öldürmüş değilim.

Kamış storların ve kare sütunların ardında, bir kürek mahkûmunun yonttuğu koltukta huzurla oturuyorum. Yola çıkışımı düşünelim. Korkmuştum, yola çıkışım korkunun çocuğuydu. Yengeç Dönencesinin altındaki bu uzak enlemde durup da on dokuz yirmi yaşında olduğum yıllara, insan grip ya da tifoya ne kadar keyifle katlanırsa o kadar keyifli geçen o yıllara baktığımda, bir yüreğin saklayabileceği bütün yanlışı ve saçmalığı salgılayan utanç verici bir korku görüyorum. Başka birinden daha iyi değilim: Kaçtım. Korkunun ilk eylemi kaçmaktır. Bu korkaklığa küfredilebilir, ama küfürler gençlerin kertenkeleyi tarih öncesinin dinozoru sanmasını engellemez. Gemilerin, sirenleriyle yankılanan dokların üzerine buhardan sorguçlarını ve doğuran kadın

çığlıklarını bıraktığı gün, gençler, geride bıraktıkları şeylere karşılık, Âdem'den beri çırılçıplak kalmış güçlerin kendilerine sağlayacağı bir özgürlüğün hayalini kurarlar.

Ama günler geçip gittikten ve saat dilimleri zihninizde birbirine girdikten sonra, Paris'teki dostların o esnada neler yaptığını düşünüp de, acaba uyuyorlar mı yoksa yemek mi yiyorlar diye kafanız karıştığında, okyanusun size daha hâlâ armağanlar sunduğunu söyleyebilir misiniz?

Menzilin dışına çıktığınızı, kimsenin size madden zarar veremeyeceğini düşünebilirsiniz. Durumu karmaşıklaştırmaya gerek yok, bunun anlamı oldukça basit ve önemli: Ruhun eski destekleri kaybolmuştur ve ona yeni destekler bulmak gerekecektir: Ruh, iskeleti olmadan yaşayamaz. Bu ikinci doğum öyle kolay olmayacaktır.

Ruhun destekleri tahtadan, metalden, protoplazmadan, camdan, kumaştandır; küpler, küreler, canlılar, kutular, motorlar, gözle görülür hayaller, dokunduğunuz biçimler, cazgır melodiler. Dakika başı atlarla, gazetelerle, otomobillerle, kadın yanaklarıyla, Korint üslubu yapılarla, savaş madalyası takan şahsiyetlerle, kitaplık raflarıyla, metro biletleriyle karşılaşma hali, aniden kesilir burada.

Bir de bedeniniz vardı: Şimdilik o sizde kalır. Ama yalnızca şimdilik: Kaçıp gitmesine engel olmak şarttır.

Denizin üstünde o ne belirsizlik, o ne unutuş, uykulu uykulu soluk alıp verişler, tam bir ruh çağırma atmosferi, hayaletler kol geziyor, Arthur Gordon Pym'in* büyük beyaz hayaleti sizi çağırıyor. Bilimadamları kalkıp da Odysseia'daki denizkızlarının aslında denizaslanları olduğunu söylediğinde, onların yüzüne gülüyorum, çünkü denizkızları gerçektir: Denizkızları dalgaların her kıvrımında, köpüren denizin her kovuğunda var; ayrıca Odysseus'un anlattığı Nausikaa da, Lotusyiyenler de, hatta büyücü Kirke ve olağanüstü tılsımları da yanlarında. Burada, ailedeki

* *Arthur Gordon Pym'in Maceraları*: Edgar Allan Poe'nun tamamlanmamış bilimkurgu romanı –ç.n.

dırdır makinelerinin sesi işitilmez; öfke, kuşku, riya ilişkiniz olan insanları görmeniz imkânsız. Uyursunuz: Fikirleriniz, son raddeye kadar eskittiğiniz önsezileriniz, Fransa'ya dair kurnazlıklarınız, artık insanın geri katetmeye asla cesaret edemeyeceği bir mesafenin dibinde, Galler'in en ücra adaları gibi kaybolup gider.

Nihayet, bu eksiklerinizi gediklerinizi kınayacak kimse de yoktur başınızda – bir yurttaş ve evlat olarak görevlerinizi, mahallenizdeki ve belediyenizdeki vazifelerinizi unutmaya çalışın şimdi.

İnsanı protein ve karbonhidratlardan başka şekilde besleyen besinler vardır orada, tüm besin düzeni yenilenir. Çevrenizdekiler kayar gider; yüzeyler kayar, kırışır, gökyüzüne doğru kıvrılır; aniden genleşen bir topun içinde dumanlar, füzyonlar, işaretler ve elektrik dalgaları yanıp söner: Eski korkunç alışkanlıklarınızın tutunacağı neresi kaldı şimdi? Toprağın mirası, kent görüntüleri, kıtadaki yaşamın âdetleri, her şey aniden kaybolur.

Tek katı nesne, sandığınız kadar katı olmayan geminizdir, her an yönünü kaybedebilen bir balığa benzer. Karadayken, kimse okulda uzay geometrisi ve katılar mekaniğini öğrenmiş olmaktan pişmanlık duymasın diye, her şey sabit ve oldukça sağlam nesnelere bağlı haldedir. Denge mevzuları sayesinde bacaklar bile kaygısız bir hayat sürer.

Derken aniden, beden kendi hareketlerini etüt etmek zorunda kalır, sanki yeniden bir yaşındadır; tropiklerin kavurucu güneşi altında derisi soyulurken, rüzgâr her değiştiğinde pozisyonunu uyarlaması gerekir. Beden düşer ve derisi soyulur: Ruh nereden bulsun kötülük düşünecek zamanı?

Titreşimler ve dalgalarla sallanan bir liman, iki direk, bir anten, bir pusula ve bir dizel motor gibi çok az sayıda düzgün biçimli nesneden başka bir şeyle karşılaşmadığı için uzuvlarınız ve gözleriniz, basit ama önemli mevzulardan başka bir şey düşünmez olursunuz.

Gemilerde saklı o meşhur sırra gelince, gemide yaşayan kişi onu bulamayacaktır. Yağlı basamakları kaygan ve kemik gibi keskin demir merdiven, sintinenin büyük karnına iniyor. Gerçekten nereye iniyor acaba, diye merak eder insan ilk gecelerde.

Göğüs ya da kalça seviyesinden sonra artık bir gerçekliği kalmayan deniz seviyesinin altına mı? Karınları şiş, duyargalarının ucunda gözleri olan olağanüstü balıkların sığınaklarına, algların kırmızı ve yeşil bayraklarına dek inilebilir mi? Denizatlarının, denizörümceklerinin ve anemonların kol gezdiği bu çayırlarda dolanmak hoş bir değişiklik olurdu. Ama merdivenden inince varıp varabildiğiniz yegâne yer, motor zangırtısı ve buharın nabzıyla sallanan, kaynarcasına sıcak, demirden bir ağıldır. Sağda ve solda kilitli kapılarıyla, döşeme ve tavanlarıyla başlı başına bir dünya burası: Kırmızı metal sütunlar, borular, göğüs kafesinin içini andıran gemi kaburgaları, petrolden gökkuşaklarıyla süslü derecikler, sarkaç gibi ileri geri sallanan lambalar. Eyfel Kulesi'nin merdivenini sonsuzca uzatarak Satürn'e dek çıkmayı umdunuz mu hiç? Yukarı ve Aşağı. Ters çevirmeyiniz: Hepi topu bir ambalaj kutusudur dünya. Gökyüzüne çıkmanın, denizlerin altına inmenin uçak olmadan, dalgıç giysisi olmadan imkânsız olduğu gerçeğini, oturup ciddiyetle düşünmek gerekir; ki bu mekanik sınır ihlalleri bile kısacık sürer. Sonuç olarak insan yaşamının anlamı şudur: İnsanlar yerçekiminin yönüne dair, nesnelerin yoğunluğuna dair bilgileri hesaba katmak zorunda: Bu onları yaşamaktan alıkoymaz; insan mutluluğu açısından bu mecburiyetin önemi, yalnızca bir başa ve dört uzva sahip olmaktan daha büyük değildir. Hatta insanlar, insanın gelişmesinin ve zenginleşmesinin belki de doğal açıdan sınırsız olmadığını kavradıkları zaman, bundan haz bile duyarlar.

Geminin alt kısmı büyük, kapalı bir dünyanın içindeki küçük bir dünyadır; dünyanın duvarları gibi geminin duvarları da bütün fantezileri sınırlar. Beden geminin sintinelerinin hemen üstünde, tasasızlık ve hedefi olmayan bir sabırsızlık hali içinde yaşar.

Bütün bunlar, tembelliğin ve unutuşun çeşitli biçimlerini temsil eder. Deniz üstünde özgürlük sadece yokluğa eşittir.

Ama unutuş özgürlükle eşanlamlı değil. Tekrarlayayım: Önemi olan tek şey özgürlük. Avrupa'da, Glasgow iskelelerinde insanlar her gün doğru dürüst karınlarını doyuramadıklarında

–kömür grevi zamanıydı–, ben mucizeler, olağanüstü olaylar, muhtemel bir kopuş ve gerçek reenkarnasyonlar bekliyordum. İnsan yaşamının anlamının vahiyle keşfedileceğine inanıyordum: Ama ne gizem. Biz hocalarımızın masallarıyla yetişmiş bir kuşaktık; maceranın meşhur infilaklarının ve başka saçmalıkların hayaliyle yaşıyorduk.

Olaylar köşeyi dönünce karşınıza çıkmaz, yoldaki her virajı altın madeni sanmayın. Ama Champagne Ovası gibisinden ıssız ve monoton, tek bir köyün bile olmadığı bir yolda ilerlersiniz ve derken, kimsenin beklemediği bir anda, ortada hiçbir belirti yokken, bir kaya parçasının arkasında, yıllardır beklediğiniz adı olmayan o şey belirir. Bay Barnstaple da bir cumartesi öğle sonrası, böyle bir yolda yalnız başına arabasını sürüyordu.*

Keşif yapan insanlar, yani tarih kitaplarında "boşu boşuna yaşamadı" diye bahsi geçenler, sabırla uyanık kalmayı bilen sakınımlı yerleşik kişiler arasından çıkar, belirli bir yerde uzun zaman kalan, attığı adıma dikkat eden kişiler arasından: Hakikat ancak pusu kurup yakalanır; herhangi bir elde kazanmanızın olası olduğu şans oyunlarında çektiğiniz kartlara benzemez. Yaşamak istiyorsanız tekrar sebatkâr olmalısınız. Siz yaşamak istiyorsunuz, ama yıldız parçaları gibi gecede kayıp gidiyorsunuz. Hem gündüz hem gece tetikte olmalısınız. Siz uyurken bütün canlılar ölebilir. Siz koşarken bizzat siz ölebilirsiniz.

Gezginler, içinde yerleşik insanların yaşlandıkları evlerin yalnızca rengârenk duvarlarını, salt mimari acayipliklerini görme imkânına sahip olur. Ben de böyle bir gezgin oldum: O derin cehennem kanalının bir kıyısından öbürüne, boyası soyulmuş küçük vapurlarda ve yerlilerin kayıklarında dolaşmak, Afrika ve Arabistan surlarına toslayıp sekmek – bu düzensiz hareketler bir süre sonra birer özgürlük manevrasına benzemekten çıkar. Hayatın içinde bir tür metal topun döndüğünü hissedersiniz: İç organlarınıza çarpar; organlarınız sarsıldıkça top da daha fazla zarar verir.

* H.G. Wells'in *Men Like Gods* (1923) romanına gönderme: Kitabın kahramanı alelade bir kır yolunun virajını alırken aniden uzak geleceğin ütopik bir dünyasına geçer –ç.n.

Pencereler gezginlerin yüzüne kapanır, çünkü gittikleri her yerde insanları yola çıkmaya ve yolculuğa çağırma zorunluluğu hissederler. Haliyle herkes bilir ki, gezginler uzun zaman aynı odada kalmayı bilenlerin düşmanıdır; insanlar onların karşısında su sızdırmaz küreler gibi kapanır. Bu arada talihin kendilerine mutluluk getirmesini bekleyerek ilerlerler: Sanki, neden ve sonuçlardan oluşan bu arapsaçı herkese ödüller dağıtan bir tanrıymış gibi. Ama, belirli bir yere, özel bir eylem biçimine ve tutarlı bir yönteme bağlılık duyan, fakat buna rağmen tutkularını yitirmemiş bir insan, bu neden ve sonuçların üzerinde güç sahibi olabilir ve onları çözebilir. O halde, KALMAK için, insanın yüzü kızarmadan "burası evim" diyebilmesi için, gerçek gücü sevmesi gerekir. Gerçek gezginler ve gerçek kaçaklar ise insan güçsüzlüğünün zavallı örnekleridir.

Atasözleri nadiren hakikat içerir. Ama çocuklara, armudun pişip ağzımıza düşmeyeceğini söylediğimizde, etkili bir ifade kullanarak, onlara olayların gökten zembille inmediği şeklindeki basit düşünceyi iletiriz.

Gezginler yaşamlarını sürdürmek için bedenin yüzeyinden başka bir şeye sahip değildir: Sıcak ve soğuğu algılayan deri, görme, koklama, işitme. Aylaklıktan vazgeçerler ama aşkla karşılaşmazlar, kadınlar onlara yasaktır. Kadınlar yolları arşınlamaz: Haklarında hiçbir şey bilmedikleri çok derin eylemleri hemen hemen hiç yerinden kımıldamadan gerçekleştiren kadınlar kadar yerine bağlı ve sabırlı başka canlı yoktur. Bir kadın tanımıştım, çocukları vardı ama yumurtalıkları olduğunu bilmiyordu. Bir gezgin zaman zaman karşısına çıkan kadınlarla yatar: O esnada istekli olan, kendini rüzgânn tohumlarına sunan kızışmış kısraklar gibi açık kadınlar. Ama bu kadınlar gezginlerin peşinden gelmez, sonsuz meşguliyetlerine kaptırmışlardır kendilerini. Gezginler ne onlara sahip olur ne de onlara ait olabilir; böyle sabırsız âşıklara düşman bedenlerin sadece kullanım hakkına kavuşurlar.

Nil boyunca uzanan Cezire Bahçesinde güneşin karşısına kurulmuş o kadını elde etmek ve tanımak ne kadar sabır gerektirirdi kim bilir.

Gezginler! İstediğiniz kadar, özgür olduğunuzu yineleyerek, hiç olmazsa özgürlüğün elinizden alınmadığını söyleyerek kendinizi teskin edin, acınızın çalkantısıyla giderek hasta, titremeli ve içi boş hale düşeceksiniz. Denizdeki ve yollardaki özgürlük tamamen hayal ürünü: Yolculukların başlangıcında özgürlüğü andırır biraz, çünkü denizden önceki hayatın o korkunç köleliğiyle karşılaştırırsınız onu. Oysa sadece, bir dizi fiziksel hareketi gerçekleştirme izniniz vardır, bir de başkalarının istediği jestleri yapmak zorunda değilsinizdir artık. Bu hiç yaşamadığınız bir rahatlıktır. Kara ve deniz yollarında nüfus yoğunluğu azdır ve yollarda yaşayanlara filanca hareketi emretmek veya yasaklamak kolay değildir. Kolunuz bacağınız gerçekten açık havaya çıkar, rahatça dolanır. Hiçbir jest rahatsız edici, yakışıksız, müstehcen sayılmaz, ne dirseğin çarpabileceği kalabalık vardır, ne de kalabalıktaki insanların yaptığı utanmazca hareketler: Bir kadının geniş kalçalarına sinsice yaslanmak, ya da kişiliğine çeki düzen vermek için sokaklardaki tüm aynalarda kendine bakmak, ya da başını kenara çevirip bir mendile hızla tükürmek gibi... Denize özgürce işeyebilirsiniz: İyi de bütün bu eylemleri özgürlük olarak adlandırabilir misiniz gerçekten?

Özgürlük gerçek bir güçtür ve insanın kendisi olmak için gerçek bir irade göstermesi demektir. Sarf ettikçe keyif veren tüm insani becerileri tatmin etme, kurma, yaratma, eyleme geçirme gücüdür.

Gezginler de tıpkı diğerleri gibi, hiçbir nesnenin tatmin edemediği güçler tarafından, aşksız aşk tarafından, dostsuz dostluk, parkursuz yarış, devinimsiz motor, harekete geçmeyen kuvvet tarafından dört bir yöne doğru çekiştirilir: Herhangi bir hedef, niyet, neden yoktur ortada. İçindeki insanlığı organ organ felç eden ve bir de bu sakatlanmaya bilgelik diyen bilgeler kadar özgür: Stoacılığın vakti çoktan geçti; bugün kaybettiğiniz zamanı sonradan telafi edeceğiniz bir cennet de yok artık.

Kaçmak, sakatlığınızı daha fazla düşünmemek için sürekli kaçmak mı?

Masal uydurmuyorum burada: Saint-Jacques Burnundaki özel birliğe gönderilmiş bir sömürge askeri tanımıştım, omzu ka-

labalık hâkimlerine şöyle diyordu: "Bana atfedebileceğiniz yegâne suç olan bu krizlerime, bu kaçışlara direnemiyorum, elimde değil. Kaçmak zorunluluğu hissediyorum. Sizin bende olumsuz hal ve gidiş olarak gördüğünüz şeye getirebileceğim tek izah bu."

Denizdeyim işte. Deniz üzerine düşünüyorum, çünkü denize hakkını vermek, lehte ya da aleyhte, ona karşı dürüst olmak istiyorum.

Kır akşamlarında lamba ışığının cazibesine kapılan mayısböcekleri gibi, bir geminin kıyıya yanaşmasıyla cezbolan ve ardından mercan adalarındaki ısı dalgaları arasında eriyip giden insanların kayboluşu, yokluğu, sönümlenmesi var denizde.

Deniz bir başka varoluştur, ağır ve büyük – üstümüze üstümüze gelen, suratı olmayan, kalp atışlarımızı ezen bir dünya. Deniz ve çöl; ateş gibi hareketli bir unsur ve görünüşte hareketsiz bir unsur. Ne sesi ne ağzı ne bakışları olan, güneş yanıklarıyla biçimsizleşmiş bu varlıkların insana karşı bir fesat çevirdiğini bile söyleyemezsiniz: Ne insandan yanalar ne de insana düşman: İnsan yeni yeni geometri ve cebir sayesinde onları kavramaya başladı: Bilim sadece kendimizi kaybolmuş hissetmememize yarıyor. Ama görüntüler, arzular ve fikirler, kışın yaklaşmasıyla patır patır ölen sinekler gibi düşüyor birbiri ardına.

Özgürlük mü? Aradığım şey, bu boşluk değil, gerçek bir güçtü.

Peki ya bıçkıyla tahta kesen bir marangoz gibi yolculuk eden denizciler? Denizde başka denizciler de vardır, bazısı insana benzer.

Kaptanımız Blair gerçek eylemler üretiyor; gerektiğinde, kendi kendine kusursuz olma vakti geldi demeden, hiç düşünmeksizin, kusursuz bir profesyonel seviyesine çıkıyor. Dümenci yamaklığı yapan bir şair tanımıştım, ne zaman sabahın saat beşinde güvertenin tahtalarına bir kova su dökse, içindeki ölümsüz ruhu kurtardığını düşünüyordu. Blair'in ruhunu kurtarma derdi yok; o, komuta ediyor. Rüzgârın ani yön değiştirmelerine, yel çevrimlerine, akıntılara karşı mücadele eder, sığ kayalıklardan sakınır. Olay üstüne olay yaşarken, asla boş bir gurura, okyanus-

lar üzerine lirik düşüncelere kapılmaz. Boş oturma değil karar verme ve düzene koyma anının geldiğini bilir, çünkü her şey bir dizi hareketin hızına ve kesinliğine bağlıdır. Seyretmesi güzeldir: Bir fırtına tanrısı edasıyla şirketin yöneticisine ya da sahibine bağırırken hayal edebilirsiniz onu: "Siz oradakiler, susun! Haydi kamaralarınıza!" Gemisi *Amin* gibi yeniyse Blair her parçasını tanımaya çalışır: Mazot pompaları nasıl çalışıyor, iskeletin filanca parçası dümenin dönüşlerine nasıl uyum gösteriyor, dalgada nasıl hareket ediyor. Geminin seslerini bir yürek gibi dinler; onu bir kadın gibi tanıyıncaya, nihayet yaşlı bir eş gibi ondan bıkana dek.

Haritalarda, diplerin renklerinde, suların renkli akıntılarında düşmanların saklı olduğu gerçek bir erkek işi yaptığını düşünüp kendini eksiksiz hisseder. O zaman, mürettebatın her üyesi, bedeninin bir uzvu haline gelir. Dev şahmerdanın önünde işçilerini yöneten bir kazancı ustabaşını, hatta operasyon yapan bir cerrahı düşünün. Onları eylemlerinden ayıran bir analize girişmeden. Blair de böyledir, eylemi sürdüğü sürece yaşar: Ama bildiği tek bir eylem vardır; bu yüzden de mutsuzdur. Her zaman fırtınalar, yanaşması zor limanlar olmaz, kalan zamanda canı sıkılır, gemisi ona bir hapishane gibi gelir, denize orospu diye küfretmek bile onu yatıştırmaz. Başkalarının deniz üzerine söylediği duygusal sözlere, İskoçyalı gülüşüyle karşılık verir: Deniz, anlaşılması zor, işlenmesi güç istikrarsız bir maddedir, azgın bir attır. Deniz, onun hallerini gerektiği anlarda hatırlayamayan kişileri ıslak ve kokuşmuş bir ölüme gönderir. Blair, manzaraları seyretmek için bile karaya çıkmaz: Mitsiva'da belki yirmi beş, otuz kez mola vermiştir; ama bu yerin, bir hilal oluşturan dağlarıyla, Amazon'daki gibi ot kümelerini, kum nehirlerini ve *parıldayan ağaç* adını taktığım ağacın dallarını peşinde sürükleyen sarı ve dümdüz sularıyla, dünyanın en güzel koyu olması onun umrunda değildir. Ama mercan kayalıklarının Kızıldeniz'in ortasına dek yayıldığını gayet iyi bilir. Denizcilik kitapları ona, deniz altındaki bu sokak, geçit ve patikalar labirentinin seneden seneye değiştiğini söyler. Kırılan dalga çizgilerinin köpüğünü izler, ama yirmi beş metre ötedeki tomurcuklanmış ve çiçeklenmiş zoofit ça-

yırlarına hayran olmaz. Sadece o çayırların gemiciliğe elverişli olmadığını bilir: Eylemini en etkili olacağı noktaya yönlendirir.

Bütün denizcilerin ölesiye canı sıkılır: Kaptan Blair, ölmüş çocuklarını, 1917 sonbaharına doğru Kuzey Denizi'nin buz kesmiş sislerinde devriye gemisiyle takip ettiği Alman denizaltısını düşünüyor; Beaton da bezmiş; çarkçı Hiddleston derseniz, derece atlamak isteyen memurlar gibi, tek düşündüğü şey bir yolcu gemisine kapağı atmak. Denizciler, altı beygir motorlu bir Renault'nun içinde Fransa'nın bir ilinde seyahate çıkmış satış temsilcilerine düşündüğümüzden daha fazla benzer.

Size derim ki, bütün insanlar sıkılır.

Aden, El Mukella ve Maskat
denizci atasözlerinde
bahsi geçen cehennemlerdir.

ÉLISÉE RECLUS,
Nouvelle Géographie Universelle [Yeni Dünya Coğrafyası]
cilt IX, s. 856.

VII

Ama o zamanki bana, isimsiz büyük madde içindeki bu hareketimin, onun boyutlarıyla hiçbir ilişkisi olmayan kargaşalarıma çare olamayacağını, yalnızca tecrübe öğretebilirdi: Enginlik bu kargaşanın üstüne bir de kendi kargaşalarını katacaktır.

En uzgörülü gezginler yolculuğa dair hakikati uğradıkları ilk limanda anlarlar. Singapur'a ya da Markiz Adaları'na doğru yola çıkanlar, Acı Gölleri ve Süveyş'in ıssız meydanlarını geçmeden bunu kavrarlar. Artık onları, salt dert vaat eden bir güzergâhta devam etmeye itebilecek tek şey, inatçılık ya da kendi irade ve dilekleri dışındaki zorunluluklardır.

Pek uzgörülü olmayan bir kişi olan bense, sakınmak istediğim o baş dönmesini bile unutup, "meşhur ve eski şehir" Aden'de yaşadım.

Samson 1683 tarihli coğrafya kitabında güzel hikâyeler anlatır: "Kızıldeniz'in ucuna yakın olan Zabid, hoş bir mimarisi olan güzel bir kenttir ve bir ilaç, baharat ve parfüm ticareti merkezidir. Yüz yirmi yıla yakın bir süre bir krallığa başkentlik etti; ancak Türkler Aden'i olduğu gibi burayı da ele geçirdiler ve birinin kralını gemilerinin direğine asıp ötekinin başını kestiler. Aden bütün Arabistan'ın en hoş ve en güzel kentidir: Deniz tarafı surlarla ve kara tarafı dağlarla çevrilidir. Bu dağların üstünde çok güzel bir görünüm arz eden pek çok kale vardır. Kent yaklaşık altı bin hanedir. Kızıldeniz'in dışında ve Hint Okyanusu'nun başında bulunur."

Yola çıkmadan üç dört ay kadar önce, ileride yaşayacağım kent hakkında Paris'te öyküler okuduğum sıralar nasıl da sabırsızlık içindeydim: École Normale'deki odamdan Ulm Sokağındaki çocukların bağırışlarını duyuyordum: "Elim sende" diyorlardı. Taksiler vites değiştiriyordu. Rataud Sokağının horozları öğleden sonra ikide yağmura karşı ötüyordu. Bir sarıasma kuşu, iğ ağacının tepesinde sersem sersem sallanarak saatlerce tünüyordu, bir karatavuk *Marseillaise*'in ilk dörtlüğünü ıslıkla çalıyordu. Yerimde duramıyordum, Sainte-Geneviève Tepesinin sokaklarında koşmak için geceyi bekliyordum.

Ve işte, öldüresiye güzel bu yer.

Aden hilal biçimli büyük bir volkandır. Volkanın bir duvarı, daha bu barut fıçısının infilakı üstüne efsaneler uyduracak insanlar ortalıklarda yokken yıkılmış. Efsaneyi daha sonra uydurmuşlar: Cehennem'in ağzı olan Aden'in uyanışı dünyanın sonunu ilan edecekmiş.

Mavi bir dünyada kavrula kavrula morumsu bir renk almış bir piramit gövdesi; etrafında bir taç gibi dizili Türk kalelerinin yıkıntıları; efsanevi Rukh Kuşunun Hint Okyanusu'nun kıyısına bıraktığı kayayı çevreleyen eşmerkezli dalgalar; büyük Arabistan yanmadasına sadece tuz ve kumdan menkul bir göbek kordonuyla bağlı olan, Denizci Sinbad'ın serüvenlerine yaraşır bir dekor; yukarıda da insanların namaza gitmesine bile izin vermeyen bir güneş.

Etrafını kuşatan su çöllerini dolduran denizanaları, beraberlerinde balıklar, ustura midyeleri, iri salyangozlar ve çer çöp getirir: Ras Marşag ile Haur Maksar arasında uzanan sahiller, kurumuş yaprakların damarlarını andıran tuhaf balık iskeletleri ve kabuklularla kaplıdır. Reclus, "Muson mevsim dönümünde her türden binlerce ölü balık Perim ve Aden kıyılarına vurur" diye yazar.

Taş çöllerinin ilerisinde Yemen başlar: Neredeyse her zaman beyaz çamaşır bulutları arasında yüzen kırmızı bir dağlık kütlenin eteğindedir. Bu dağ kütlesinin ardında mutlu Arabistan'ın çayırları, Sana'nın bahçe ve sarayları, pek çok efsanevi kentin kalabalık nüfusları saklıdır.

Eski kent ile İngilizlerin kurduğu kenti birbirinden ayıran kayadaki geçitlerde, tahkim edilmiş devriye yolları bulunur, dışkıdan yükselen amonyağın doldurduğu kara tüneller, mezarlıklardan ibaret köyler, evlerden ibaret köyler vardır; petrolle dolu metal sarnıçlar, denize bakan kışlalar, uçak hangarları, kulüpler, bin bir parçaya bölünmüş Hıristiyanlığın kalıntısı misyoner binaları, bir mason locası, yani mutluluk için gerekli olan her şey.

Taşlı yollar tonlarca su yüklenmiş develeri, vidanjörleri, sarıklı Somalililerin kullandığı Amerikan otolarını, İngiliz ve Hintli askerleri, türlü türlü insanları üstünde taşır. Aden daima bir ticari merkez ve kale olmuştur: *Emporium, vetissumum oppidum Aden*, diye yazar Claude Morisot 1663'te.

Aden, üstünde atsinekleri uçuşan, tozun içinde yuvarlanmış, kürkü saçak saçak olmuş büyük bir hayvan gibi homurdanıyor. Çarşı'nın dar sokakları, kalabalığı dükkânların duvarları arasında sıkıştırıyor; ipek kumaşlar el tezgâhlarından renkli parlak yılanlar gibi çıkıyor; kapı eşiklerinde oturan, ışıltılı redingotlara bürünmüş banyan* sarraflar bir avuçtan diğerine çuval çuval rupi, İngiliz sterlini ve 1839'da İngilizlerin yarımadanın bu ucunu satın aldıkları Maria Theresa taleri gezdiriyor.

Duman altı küçük kahvelerin kapı ağzında yere çömelmiş mutlu mesut adamlar nargile tüttürüyor, közleri harlandırıyor. Bazen sırtlarından şişe çektirdiklerini görürsünüz: Keçilerin boynuzundan yapılma vantuzlarla hastalıklı pis kan atılır. Kahveler sokaklara taşar. İnsanlar burada *keyif* eder. Eski seyyahların öykülerini okuyun, en azından kahvelerin hiç değişmediğini görürsünüz. On sekizinci yüzyıl ortalarında Arabistan'ı gezen Niebuhr kahveleri şöyle betimliyor:

"Kahvede, yere ya da taş sedirlere serilmiş hasırlardan başka süs görülmez. Ocağın bacasının üstünde, pek çok kap kacakla birlikte içi dışı iyice kalaylanmış bakır cezveler asılıdır. Doğu'nun bu kabarelerinde, bizim pipoyu andıran Türk ya da Acem işi uzun bir çubuktan ve sütsüz şekersiz kahveden başka

* Hindu tüccar –ç.n.

ferahlatıcı içki ikram edilmez. Haliyle parayı çarçur etme ya da sarhoş olma imkânı yoktur: Araplar bu tavernalarda, sudan başka bir şey içmedikleri eski günlerde oldukları kadar ayıktırlar... Yürüyüşe çıkmayı sevmezler; yanlarında oturanlara tek kelime laf etmeksizin gelip ilk yerleştikleri iskemlelerde saatlerce otururlar. Kahvelerde yüzlerce kişi bir araya gelir. İtiraf etmeliyim ki bu mekânlara pek sık uğramadım. Doğu'nun kentlerinde konaklayan Avrupalı tüccarlar buralara hiç uğramaz. Başka yolcularsa, ilginç bir şeyler dinleyemeyecekleri bu mekânlarda bütün gecelerini aynı yere mıhlanmış geçirmeye daha da isteksizdir."

Pek çok yerli işçinin evi yoktur, açık havada ya da bu kahvelerde yatarlar.

Kahvelerde Somalililer bağıra çağıra bitmez tükenmez domino partileri çevirir. Bütün zenciler Marsilya ya da Toulon'un insanlarına benzer.

Kuran öğrenmeye giden çocuklar, dükkân gibi sokağa açık olan dershanelerinden ayetler haykırırlar ve bundan hiç gocunmazlar. Dilenciler dört döner. Her tarafta sessiz pazarlıklar yapılır: Giysilerin altında tutuşan ellerin parmakları bir işaret diliyle birbirine seslenir: Bağırış çağırış pazarlık bittikten sonra başlar.

Bu yaşamın üzerinde, burun yakan, yağlı, biberli, tütsü ve ıtırlarla karışık bir koku hüküm sürer, Doğu'nun büyüleyici, unutulmaz kokusu.

Hijyenik inlerine gizlenmiş beyazlar ve Hindular, bürolarında vantilatör kanatları altında çalışırlar; masaları arasında sessiz sedasız yerliler yalınayak dolanır, daktilolar dur durak dinlemeden kâğıtlara küçük siyah işaretler döktürür. Bizim ülkelerimizin insanlarının varoluşu bu işaretleri düzenlemek, bozmak ve yeniden düzenlemekten ibarettir. Çılgınca bir oyun. Dışarıdaki güneş çavlanı altında, kara kafalı, kırmızı kafalı koyun sürüleri doklara doğru iner, yağ dolu kısa kuyruklarını sallaya sallaya.

Steamer Point ile Ma'allah arasındaki büyük limanda yoğun bir gemi hareketliliği vardır: Güzelim yansımaları yılanlar gibi denizin üstünde kaynaşan mavili yeşilli localarıyla Arap takalarının, motorlu teknelerin, boyası dökülmüş yük gemilerinin, pet-

rol tankerlerinin arasında, *P. and O.*nun, *Messageries Maritimes*'in yolcu gemileri kendilerine yol açarak ilerler. Limana yanaşan bu yolcu gemilerinde sömürgenin kadın ve erkekleri saatler geçirir. Kadınlar kuaföre, erkekler bara yollanır.

Deniz yüzeyinin hemen altında, gerçek birer deniz yılanı gibi uzanan borulardan petrol akar. Gemilerin depolarını besleyecektir.

Aden kısa süre öncesine kadar bir kömür ikmal istasyonuydu; mazot kazanlarının ardından limana *Anglo-Persian* ve *Asiatic-Petroleum* şirketlerinin siyah sarnıçları, büroları, dokları geldi; peşinden de, otolara benzin satmaya başlayan küçük yerli hükümdarların yüreğini hoplatan ticari entrikalar. Hükümetin dağıttığı imtiyazları kapmak için neredeyse herkes savaşa tutuştu. Böylece Aden kaderine boyun eğiyor. Arabistan'da Sana ve Harar kahvesi kokusunun yerini, deri kokusu ve her ay daha da küstahlaşan petrol kokusu alıyor. Gerçi nedenler değişse bile insana etkileri değişmez. Reclus şöyle yazar: "Kahve plantasyonlarını genişletmek uğruna Avrupa'da savaşlara girişildi, Yeni Dünya'da, Afrika'da, Sunda Adaları'nda geniş topraklar fethedildi; milyonlarca köle tutsak edildi ve yeni plantasyonlara sürüldü. Bir devrim gerçekleşti ve öngörülemeyecek derecede karmaşık sonuçlar doğurdu: Kötülük iyiliğe karıştı; aldatmacalar, savaşlar, halkların topyekûn köleleştirilmesi ve soykırımlar ticari teşebbüsle el ele gitti..."

Ma'allah ve Somalipura'nın antrepolarında biriken şeker ve pirinç çuvalları, öküz derisi ve keçi postu balyaları, üstü ayı veya ceylan kabartmalı benzin bidonları, dalgalı sac çatılara dek yükselir. Dükkânların yakıcı buharında Arap işçiler çalışır ve iş türküleri söyler. Şarkının ritmi kesilse herhalde elleri kolları birbirine dolanırdı.

Ulusların bilgeliği bunca kurnazlığı, sözleşmeyi, hesap kitabı ve kârlı kölelik sistemini onaylıyor. Peki ama, uluslara ait olmayan Bilgelik bu konuda ne düşünüyor acaba?

Şu kayanın üstüne kök salmak, ne kadar da garip bir fikir. Başka her yerde insanlar ağaçlıklar ve suyun götürülebileceği tarlalarla çevrili nehir kıyılarına yerleşir. Oysa pınarsız kalmış bu

ülkede insanlar kıt yağmur sularını, Hint Okyanusu'ndan damıtılan suları içiyor. Gemiler Süveyş'teki tatlı su kanallarından buraya su taşıyor. Yöre sakinlerinin gece uykularından sendeleyerek uyanıp bir tören alayıymışçasına seyre daldığı fırtınalar, antik yeraltı mezarlarından bile gizemli olan Kleopatra sarnıçlarının derin tanklarını dolduruyor kimi zaman.

İnsanlar demirlemek için yaratılmıştır: Dünyanın başka her yerinde bilgelik bunu söyler, buradaysa kapkara ve gönüllü bir çılgınlığa dönüşmüş. İnsanlar kavun gibi yassı yerkürenin en uzun yollarını katetmeyi bilir: Ama daha Limana girer girmez demir atıp en ufak kum kütlesine yapışırlar. Bilinmez niyetlerin güdüsüyle duvarları delen bu canlılar, oyuklar açmak için kayaları delip geçer. Bu niyetler Aden'de savaş, ticaret ve transittir. Sizce bu sözcükler, her şeyi ebediyen haklı çıkaracak mı?

VIII

Doğu'nun ve Britanya İmparatorluğunun bu karışımının ortasında geçen her hafta, her gece, şaşırtıcı varlığını önceden kestiremediğim bir baş dönmesinin hızlandığını hissediyorum.

Bu, bir yolculuğa çıkıp tüm alışkanlıklarını yok etmiş, ama yüzü astarından pahalıya gelen bu zaferde yine de her şeyini yitirmemiş insanların yaşadığı baş dönmesi.

Yeni alışkanlıklar edinmediğimi fark ettim, tertemizdim. Önceden kimi âdetlerim vardı: Tercüme, şifre çözme, mantıksal analiz gibi kimi zekâ alışkanlıkları. Ama eylemlerim sırasında yaslanacak bir koltuk değneğine bile sahip değildim. Beni kabul eden yegâne gruplar okul ve üniversite çevresi ve ailemdi: Ancak bunlar, liseden çıkıp da yetişkinlerin acımasız dünyasının ve petrol mevzularının tam ortasına düşen biri için son derece faydasızdı.

Çaresizce kendime mecburiyetler arıyordum; kimsenin tam olarak anlamadığı alışkanlıklar, her insanın kalbinde yatan hayali tanrılar.

Gelip geçen herkesin kendisinden olan diğer kişileri tanıdığı ve bir ayine ayinle, parolaya parolayla cevap verdiği bir kalabalığın içinde, hasbelkader zincirsiz ve kabilesiz bulunuyordum.

Bu askeri parolalaşma, insanlara bir mutluluk yanılsaması yanında bütün yaşam, yenilgi, barış ve savaş yanılsamalarını da sunar. Aslında kovalamaca oynayan bir köpek sürüsüne benzediklerini, aynı anda ve hep birden anlamalarını, yalnızca bu yanılsamalar engeller.

Benim için farz da yok günah da; ne et, ne şarap, ne giysi, ne şu veya bu kasttan kadınlar, ne tevazu, ne de sefahat. Hürmet ettiğim, dua ederken önünde eğildiğim, sunularla minnet ettiğim hiç kimse yok. Bu tanrı ve melek yokluğunun ortasında dindarlık sembollerinden ve yasalardan, ilmihallerden, kültlerden, parolalardan büsbütün arınmıştım. Ahlak insan eylemlerini, en fazla rüzgârda dalgalanan ağaç yapraklarını ilgilendirdiği kadar ilgilendiriyordu benim gözümde. Doğada yaşıyordum; insanlar, hayvanlar, nesneler doğanın bir parçasıydı, çarpıtılmıyorlardı. Akbaba akbabaydı, inek inek, Fransız Konsolosluğunun bayrağı da bir kumaş parçası. İnek toynağı şeklinde bir başlık, kefen bezi kadar uzun bir sarık takmak zorunda değilim: Bir başlıkla hiçbir halkın ya da tanrının gönlünü edemezsiniz, beyaz bezden kıyafet ise sadece güneş ışınlarını daha az çektiği için giyilir: Sömürgeci Avrupalı, sadece işlevsellik gözetilerek tasarlanmış makine dokuması elbiselerinde gizli derin anlamı kavrayamadı maalesef.

Kısacası bir dini talimatlar, kurallar ve düzenlemeler denizinin ortasında, dalgaları yaran bir balık gibi rahattım.

Ötekilerse klanlar, dinler, deri renkleri, uluslar, kulüpler, ticaret şirketleri, askeri alaylar halinde yaşıyordu. Bütün vakitlerini alt bölünmeler, ayrımlar, birtakım maymunların inip çıktığı merdivenler uydurmakla geçiriyorlardı. Birbirlerine savaş alanındaki düşman orduları gibi bakıyorlardı. Demek bu çılgınlar insanı sevmesini bilirlermiş! Hatta sadece bunun için yaratılmışmışlar! Araplar Yahudilerden nasıl nefret ediyorsa, Union Club'ın üyeleri de International Club'ın üyelerini küçümsüyordu; çünkü onlar İngiliz topçu birliğindeki hiçbir subayın gülmeden konuşamayacağı Yunanlı sigara fabrikatörlerini, İtalyan tuz ocağı mühendislerini aralarına kabul etmişti.

Bütün bu insanların olağanüstü bir maharetle içinde süzüldükleri ve başkalarını şıp diye tamdıkları karmakarışık bir toplumsal ayrımlar oyunu vardı; sinagogun çevresinde oturan, intikam tanrısına yakarırken telaffuz ettikleri öfke sözcükleriyle teselli bulan ve omuzlarına gece kadar şiirsel dua şalları atan mütevazı ve pasaklı Yahudiler, hiyerarşi basamaklarının en altında

bulunuyordu şüphesiz. Piramidin tepesindeyse, *Peninsular* şirketinin bölge yöneticisi, Kızıldeniz'in önde gelen iki üç tüccarı, subaylar, vali ve elbette Steamer Point'teki sarkık yanaklı, küçük ayyaş gözlü, oturur haldeki şişko heykeliyle Kraliçe Victoria vardı.

Katolikler, Museviler, Püritenler, Presbiteryenler, Metodistler, Zerdüştler, Jainler, Müslümanlar: Bu insanların her birinin kendi güruhunun törenlerine göre, bir sürü duayla birlikte toprağa verilmek zorunda olması çok şey anlatıyor. Bazı ölüler bir kayanın üstüne bırakılır, bazıları yakılır, bazılarıysa güneş altında pişmeye ve akbabaların kanca gagasına terk edilirdi. Fakat hiçbir ölü tam anlamıyla akla yatkın bir biçimde yok olmazdı: Yani gerçek bir hiçlik içinde ve hiçbir ayine maruz kalmadan.

Ticaret denen devasa makinenin pistonlarından biridir kendisi.
BALZAC, *Modeste Mignon*

IX

Bu noktadan, beyazlı yeşilli büyük İdris Camisine çıkan İdris Sokağını görüyorum; sabahın ilk ışıklarıyla, tepedeki müezzin ufkun dört yönüne doğru ezan okuyor: Uyuyan Kraytar* Mahallesinin dört bir yanından öteki camiler karşılık veriyor. Kapıların önünde yatmış keçiler, beyaza bürünmüş ölüler gibi hamaklarında uzanan yerliler güç bela kıpırdamaya başlıyor. Sokak kaya çıkıntılarıyla kesiliyor, küçük yollara ayrılıp dağın içinde, koylara doğru, taş ocaklarına, mezbahalara ve ölülerin ikametgâhı Sessizlik Kulesine doğru giden patikalarda kayboluyor.

Sokaklarda bir yaya ve düğün dernek kalabalığı ve herkesin yürüyüş şampiyonları gibi kısa adımlarla seyirttiği gürültülü Arap cenaze alayları var. Toz toprağın içinde, hamallar, ağızlarında nakaratsız iş türküleri, kurutulmuş derilerle yüklü arabaları çekerek bütün gün koşturuyor. Uzun boylu Somali kızları geçerken erkeklere gözleriyle gülüyor, kutsal bakirelere yaraşır peçelerinin bir parçası dişlerinin arasına giriyor. Hintli kadınlar, kürek kemiklerini ve göğüslerini saran dar korseyle etekleri arasında kalan etin kahverengi ve elastik yüzeyini ve güçlü çıplak kollarını sergiliyor. İdris Sokağında yürüyen iki Amerikalı kadının peşinden bir gazel geliyor. Erkeklerin de kadınların da hepsi bana yabancı.

* Eski bir volkanın geniş krateri üzerine kurulu, Aden'in en eski ve önemli mahallesi; Nizan dahil Avrupalılar tarafından Crater olarak anılıyor –ç.n.

Çok derin bir iç avludan kokuları burnuma gelen deri postları, Somaliland'ın taşlık düzlüklerinin ve Habeşistan platolarının güneşinde kurutulmuş: İsimleri ilkokul sıralarında oturan çocukların hayal gücünü gıdıklayan diyarlar, Berbera, Ogaden, Danakil, Harar, Mogadişu, Addis Ababa.

Kalburlar üstündeki kahve çekirdeklerinin, tavada cızırdayan tereyağını hatırlatan sesi diğer tüm sesleri birbirine bağlıyor.

Süveyş ile Kenya arasındaki bölgede, Avrupa'daki herhangi bir bakanlıktan daha fazla güce sahip olan siyah taş bloklardan yapılmış bir binada, bir şirketin Londralı şefi, yöneticileri, çalışanları ve sekreterleri bulunuyor: Londra'nın *Elephant and Castle* tramvayından, cılız bahçeli banliyö evlerinden, sabah sekiz ila dokuzda Cannon Street ile Londra Köprüsü arasını turlayan elektrikli trenlerden bu kadar uzak kaldıkları için hepsinin başı dönmüş. Onlar da aynen Avrupa'nın bütün diğer evlatları gibi.

Firmanın sahibi, sahip olduğu büyük güç nedeniyle onu tanıyan herkesin gece rüyasına giren insanlardan biri.

Firma sahibi, dünyada kendi kendini en fazla önemseyen şahsiyetlerin dörtte üçünün bile sahip olmadığı şeylere sahip: Bombay'da, New York'ta, Marsilya'da, Londra'da telgraf adresleri ve özel bir telgraf şifresi. Kırmızı yeşil flaması, mallarını taşıyan gemilerde dalgalanıyor. İradesinin gölgesi, uluslararası deri eldiven ticaretinin ve tabakhanelerinin geleceği üstüne düşüyor. Görevlileri onun adına Kızıldeniz'in limanlarında, henüz ortaçağı yaşayan Habeşistan kasabalarında dört dönüyor. Adı, Yemen'deki Sana'dan tutun Choa'nın sınırlarına dek bir parola adeta. İç kısımlardaki vahalarda ve Hadramut topraklarında yaşayan yerli sultanlarla yüksek perdeden konuşuyor.

Sahte eylem adamları vardır ya, o da onlardan biri. Size şöyle söyler: "Hep dolu dolu yaşadım, yaşamım aralıksız bir eylemler ve kazanılmış savaşlar dizisi. Yirmi küsur yıl evvel yoksul ama gururlu geldiğim bu diyar, benim eylemlerimin izlerini taşıyor. Bana şahitlik ediyor. Bana minnettar." Size ve kendisine böyle böyle yalan söyler.

Eylemlerinin biri bile, eski yoksulluğu baki kalan kendisine

bir zırnık katmamış. Tamamlanmamış bir insan o: Işıltılı duyuru panosunun ardındaki yarım bırakılmış bir şantiye gibi. Eylemin görüntüsünü eylem mi sanmalıyız? Her insan, olabileceği farklı insanlara bölünür; bu adam da, yaşamı Habeş derisinin ve Cibuti ya da Dire Dava çarşısındaki kahvenin fiyatını indirip çıkarmaktan, birtakım işaretleri alıp satmaktan ibaret olan insanın kazanmasına izin vermiş: Bir kahve çuvalının öyküsünde pek az eylem saklıdır: Bir ağacı büyütmek, bir bardak içeceği yudumlamak. Şirketler, karteller, tüccar loncaları gibi soyut varlıklarla savaşmak: Siz bunlara eylem der miydiniz? Bu adamlardan nefret etmek, topunu dövmek istiyorum, bu ihanet timsalini, şu patronu, filanca savcıyı, şuranın tabur komutanını, bütün bağnaz aşk düşmanlarını... Tüm taklitlerinizi yanınıza alıp defolun yaşamdan. Kanlı canlı yaşamın, adaletin, sevincin kök salmasına hiçbir faydası olmayan tüm hokkabazlıklarınızı, imal ettiğiniz tüm kin, zaaf ve öfkeyi, kopyalarınızı ve sudaki yansımalarınızı alıp çıkın.

İşte bütün jestleri, hesaba kitaba gelir bir gökyüzünün, döviz kurlarının ve iskontoların gök kubbesi altında icra edilmiş bir insan evladı. Sade insanların başının üstünde uzanan bu acımasız gök, üstlerine çöküp onları yozlaştırır ve Hindistan'daki mumyalanmış küçük kafalar gibi kurutur. Adamın hareketleri, kendisini tanıyanların hafızasında, onunla ilgili anıları çerçeveleyen buzdan bir taç oluşturur. İnanılmaz bir kibirle bahsettiği geçmişi de, sonuçta, Hindistan Merkez Bankasının kendisine kredi olarak verebileceği rupi miktarına indirgenir.

Eylemlerini kendi keyfine göre planladığını ve hayata geçirdiğini sanan bu adam, aslında, gücünü kesinlikle ondan almayan birtakım kuvvetlere tabiydi; bir gün bu kuvvetlerin kaynağını aramaya kalksa, ona son derece gizemli, ve hatta korkunç bir anlamla yüklü gözükürlerdi herhalde.

Döviz kurlarını ustaca yönetmek, hasta bir çocuğun ateşiyle ilgilenir gibi taler ve sterlinin üstüne titremek, ek bir nakliye işi kapmak için bir geminin seyrini hızlandırmak: İşte tüm bu kof rüyalara, o eylem diyordu – başkalarını kandırma ihtiyacı duymadığı günlerde tabii.

Durup ne kadar da özgür olduğunu düşünüyordu; özgürlüğünden bahsederken, kendisinden ufak insanlarda yarattığı hislere kendi de kanmış gibiydi: Tüm samimiyetleriyle ona özgür olduğunu söyleyen kişilerin saygısına, imrenmesine inanıyordu. Denizanası kendini özgür sanır, bankacılar ve tüccarlar da öyle: Onlar da aynı çılgınlığa kapılmıştır, yersiz yurtsuz gezginlerden daha uyanık sayılmazlar bu açıdan. Telgraf şifreleme kitaplarıyla bezenmiş masalarında kurulup –memurları masanın diğer tarafında asker gibi hazırolda bekler– kurnazı oynarlar, dikte ettirirler, derin derin düşünürler: Bu diktelerin ve kurnazlıkların aslında çok uzaklarda kurgulandığını ve kendilerine şifrelenmiş on telgrafla ya da mektupla ulaştığını unuturlar. Bir şeyden anladıkları yoktur.

Kısacası Bay C., birtakım ses dalgalarına megafon hizmeti görüyor ve bunları sadakatle yankılıyordu. Özgür bir insanı, bir barometreyle, Morin cihazıyla ya da fonografla karıştırmak olmaz. Bunları birbirine karıştırırsanız eğer, şifreler ve rakamları kaydetmeyi bırakıp da ahlaki bilgelik vecizelerini, politik kararları kaydetmeye geçtiğinizde çok başınız ağrır. Beni en iğrendiren şey kardeşlerimi solucan gibi yaşar görmektir: Solucanlar yerçekimi kanunundan hiçbir şey anlamaz, insanlarsa tanrıdan, arzularından, eylemlerinden: Bunlar üstlerinde dolanıp durur ve dolanıp duran şeyi kendi yarattıklarına inanırlar.

Akan bunca sesi aksettirmek için ne büyük bir deha, ne de sınırsız azim gerekiyordu. En gösterişli bir yankı bile erdem timsali sayılamaz. Bir sesi tekrarlamak: Bu edilgin eyleme ne isim takmak gerek? Durmadan hızlanan dönüşünü kimsenin kesemeyeceği sermayeler ve alışverişler çevriminde sürüklenip giden bu adam, kendisiyle aynı çarka bağlı kölelerine, daha cılız yankılar oldukları için ondan komut almadan harekete geçemeyen kölelerine komutanlık ediyordu.

Bereket versin, huzurlu değildi. Onu günleri sevinçle karşılamaktan alıkoyan, ölümcül alametlerle dolu bir atmosfer sarmıştı etrafını. Korkunç bir şeyler olmasını bekliyordu, projelerine kendisi bile inanmıyordu. Dur durak yoktu: Hayatını boşaltan em-

me basma tulumba, ezeli bir soluk gibi inip çıkıyordu. Bir gün her şeyi terk edeceğini, deri istiflerini, benzin rezervlerini, kayıt yığınlarını ve klasörlerini bırakıp gideceğini giderek daha sık söyler oldu. Ama bu araç gereçler, bu kayıtlar onun yaşama nedeni olmuştu bir kere: Kaçış onun sonu olabilirdi.

Kaçsa birisi onu ihbar eder miydi? Birisi ondan hesap sorar mıydı – ona hizmet etmek uğruna içi boşalmış, onun gözüne girmeye çalışan, tir tir titreyen mankenlere dönüşmüş insanlar adına? Kendi ezdiği öz çocukları adına mı?

Böyle bir duruma düşse, benim vicdanım rahat, diye karşılık verirdi herhalde. Her katil ilk iş ellerini yıkar. Ardından eserinin büyüklüğünü gözler önüne sererdi şüphesiz: Her yıl, gemilere yüklenmiş çeşitli kategorilerden on milyon deri, krallığının sınırlarını çizen ticari temsilcilikler, ta uzaktan Grenoble'da, Mazamet'de yarattığı dalgalanmalar, denizde dört gemisi. Bunların hepsi onun hanesine artı olarak yazılmalıydı. Güney Fransa'da Montagne Noire'ın eteklerindeki Mazamet'yi görüyorum: Sulak tarlaları, garajları, rekor düzeydeki kişi başına düşen araba sayısı, milyarlarca franklık ticaret hacmi, otel işletmecilerinin gülümsemesi ve deri yıkayıcılarla dolu kenar mahalleleri. Millau'nun eldiven işçilerini görüyorum, Perrin mağazasındaki iki büklüm olmuş satıcı kadınları, sırf Cibuti'de bütün beyazlar tarafından hakarete uğramak için köylerini ve sürülerini bırakıp gelmiş Somalili işçileri.

Vicdanının Bay C.yi hiç kemirmediği de söylenemez ama: Ford'un bile rüyaları olduğunu, Poincaré'nin* diplomatik belgelerde sahtecilik yapmaktan veya ölülere adanmış anıtların açılışını yapmaktan sıkıldığı zamanlarda başka dünyaları hayal ettiğini düşünebiliriz sanırım.

Bu büyük firma sahibi, ara ara şöhret arzusuyla ve bir tür şiir hevesiyle alevlenen, duygusal bir ergenlik döneminin izlerini hâlâ taşıyordu içinde. Kadınlarla sohbet etmeye çalışıyor, onlar-

* Raymond Poincaré: Fransız siyasetçi; cumhurbaşkanlık ve başbakanlık yaptı –ç.n.

dan geleneksel bir aşk anlayışına uygun Chopin parçaları çalmalarını istiyordu. Zaman zaman İngiltere'de Stratford'daki, Almanya'da Bayreuth'teki tiyatroları tavaf ediyor, sahnede Siegfried'i seyrederken, Carcassonne'daki Saint-Nazaire Bazilikasının vitraylarını düşünürken, Diocletianus Hamamlarındaki Hermafrodit'in hikâyesini hatırlarken kendinden geçip başını ellerinin arasına gömüyordu. Muhasebe sütunlarını bir kenara bırakıyor, hayatının kıyılarında unutulup kalmış şeylere uygun hayaller arıyordu kitaplarda. Her ne kadar bütün yaşam tarzı aksini söylese de, o da zamanın kalıntılarından kendisine sığınaklar inşa eden insanlardan biriydi. İnsan olamamaktan dolayı samimi bir ıstırap duyuyor, bundan dolayı münzevi bir kişi imajı yaratmak istiyordu. Yani onun da savunmasız olduğu anlar vardı: Ama bunların ardından, kararlı bir edayla uyanıp rüyalarını bir kenara savuran biri gibi, iş dünyasının şimdiki zamanına geri dönmesi görülecek manzaraydı doğrusu. Sanki, inzivaya çekildiği bu aralarda gücünü topluyor ve insanlara karşı daha da sert ve zalim bir halde geri dönüyordu. Olabileceği öteki insanı yok eden gerçek yaşamındaki acımasız hayalet ortaya çıkıyordu. Ayrıca rüyalarındaki bazı unsurları kullanıp çeşitli kişileri kendisine ve kârın hizmetine çekiyordu: Örneğin bazı genç insanlar, ticari görüşmelerin ve yatırım sözleşmelerinin bunaltıcı formüllerinden ziyade, insani bir ilişki kurmayı umdukları duygusal görünümlü bir adamın karşısında daha savunmasız oluyordu. Elemanlarından birkaçına, derin ruh dünyasını, sohbetin zevklerini, iş ahlakının ve eylem etiğinin yüceliğini gösteriyordu ucundan: Bu genç adamlar da maaş isterken daha kanaatkâr davranıyordu.

Bana, Aden'e yerleşerek Avrupa'dan kaçışımı tamamına erdirmemi teklif etti. Yaşım kemale erdiğinde, kendisinden yalnızca biraz daha düşük bir mevkiye varacağımı vaat etti. İşte bu: Eğer kaçarsanız ve kaçışınız şehir insanlarının anladığı anlamda "başarı" getirirse ilerde Bay C. olabilirsiniz... Bay C. olmak... herhangi bir ülkede. Alacağınız son teklif bu. Ama elbette insan olmayı bir kenara bırakmanız kaydıyla.

Ancak Bay C.nin yaşamına neredeyse taban tabana zıt başka

bir yaşam keşfettim... Kraytar'ın meydanında, Palonjee Dinshaw'un dükkânının yakınında, müze gibi işletilen bir mağaza vardır. Gelip geçen insanlardan kalma kayıp eşyalar bulunur burada: İnsanın kendi babasının gençlik maceralarını öğrenmek istemesi gibi, hepsinin sırlarını tek tek çözmek isteyeceği paralar, mezarlık kitabeleri, yazıtlar. Onları görmek bile, Napolyon gibi, insana Ofir* hayalleri kurdurtmaya yeter. Mağazanın geri kalanıysa koleksiyoncu Bouvard ile Pécuchet'nin dükkânını andırır. Müze bekçisi İngiliz ordusundan eski bir subaydı. Kırk yıldır Aden'deymiş. İngilizlerin gözünden iyice düşmüş: Yerliler gibi sarma sigara içiyor, *futa* denen şalvardan giyiyor, Araplara arzuhalcilik bile yapıyordu. Kapısının önüne oturur, bitmek tükenmek bilmez bir iç sıkıntısı akıntısını seyrederdi. Hâlâ onun soyadını taşıyan ilçesinden kimseyi tanımıyordu artık: Tanımadığı kişilerin altında dolaştığı ağaçları görmeye gitmek istemiyordu. Her gece sarhoş oluyor, çok korktuğu deliliğin darbelerinden kendisini alkolle koruyordu. Bütün insanların bir şekilde yüzmeyi becerdiği akıntıların dışında duran kırmızı bir taşa dönmüştü sanki. Avrupalılar arasında hiç kimse bir İngilizin buraya sığındığını, daha doğrusu varını yoğunu burada gömdüğünü bilmiyordu. Zamanında askeri yetkililer, Aden'deki küçük ve gülünç İngiliz-Türk savaşına katılmasına izin vermemişti, bunu bir türlü kabullenememiş, reddedilmesini zayıflığının kanıtı olarak görmüştü. Son eylem hayali Türk ileri karakollarına rasgele kurşun sıkmak olmuştu. Anılarını, yaşlı bir karganın tüylerini kaybetmesi gibi, çırpınmaksızın yitiriyordu: Yolculuk aşkının verip vereceği meyve budur işte! İnsan yaşamından eşit derecede uzak olan ve birbirine bu denli benzeyen bu iki adamın yaşamını açan anahtarları anlamak zor değil. Bulunacak sır yoksa, alınyazılarını birleştiren sırları aramaya kalkmak anlamsız.

Bay C.nin peşinden giden bütün insanların eceli, kılavuz balığın peşinden giden balıklarınki gibi, aynı oluyordu.

* Eski Ahit'te geçen, altınıyla ünlü bir bölge. Arabistan'da olduğuna inanılıyordu –ç.n.

Bu insanların arasında ne yapılabilir? Ya genç İngiliz kadınlarla? Cam gözlerinin işçiliği öylesine iyidir ki, takma gözlerinin gerçekten gördüğünü sanırsınız. Sonra bir gün kendinize "bu canlı" dersiniz: Aynen pazar günü Louvre Müzesini gezenlerin Mısırlı kâtip heykelinin önünde dediği gibi.

Peki İngiliz subaylarını ne yapmalı; ya İngiliz memurlarını ve mevki ve makam maceralarını? Alaylarının ve kolejlerinin armalarını birer madalya gibi taşırlar: Herhangi bir istikamette ya da herhangi bir meridyen üstünde dünyayı gezecek olsalar, kaybolmaları düşünülemez bile. Olur ya, onları tanıyacak birileri de çıkar: Barbarlar arasında, Kuzey Kutbu'nda, İspanya'da bile. Başka insanların yaşadığı ülkeler onların gözünde tuhaf nesnelerdir: İmparatorluğun yörüngesinin dışındaki gezegenler sanki, imparatorluk ancak zaman zaman, Crécy, Waterloo veya Somme Nehri'nde bunlarla temas kurar. İmparatorluğun barış demek olduğuna inanırlar. Kıyamet günü geldiğinde, Margaret Bannermann'ın gözleri ve Lord Burghley'in rekorları, Edinburg şehrinin iç karartıcı yüksek binalarını da, kömürcülerin grevini de, hatta Sir Henri Deterding'in varlığını bile telafi edecektir.* Onlara cehalet, vatanperver atasözleri, petrole ve adabı muaşeret kuralları-na hürmet ve de romantik şiirler yol gösterir.

Hindular vardı, ve Araplar, ve aralarına karışmanın mümkün olmadığı siyahlar. Onları tanımak ve aralarında bir hayat kurmak için ayıracağım on yılım yoktu. Gereği düşünüldü, Avrupalılar arasında yaşayacaktım. Savaşıp yere serilecek birileri varsa, insanların efendisi olanlar olmalı. Savaş bitince iyi arkadaşlıklar kurulacak vakit bulunur.

* Margaret (Gordon) Bannermann: İngiliz yazar Thomas Carlyle'ın kitaplarında ölümsüzleştirdiği ilk aşkı; David Burghley: Olimpiyat rekortmeni eski İngiliz atlet; Henry Deterding: Shell şirketini bir dünya imparatorluğu haline getiren ve 1930'larda Nazilere destek veren işadamı –ç.n.

İtalya'nın en küçük kentlerinde tiyatro, müzik, doğaçlama sanatçıları, şiire ve sanata yönelik yoğun bir coşku ve güzel bir güneş var: Orada insan yaşadığını hissediyor.

MADAME DE STAËL, *Corinne*.

X

İnsanların ve yerlerin gözünüzdeki yeniliği geçince, renkler alışıldık hale gelince, manzaralar silikleşince, nihayet Aden'i anlamanız mümkün olur.

Aden pek çok ipin bağlı olduğu bir düğüm: Doğu'nun göz alıcılığını tüketmem ve ipleri çekip düğümü sıkan güçlerin farkına varmam aylar almadı. Pek çok denizyolunun, üstünde fenerlerin ve toplarla dolu küçük adacıkların sıralandığı yolların bir kavşak noktası; dünyanın çevresinde Londra tüccarlarının çıkarlarını gözeten uzun zincirin halkalarından biri. Bir ucu Cebelitarık'a bağlı, ölümün işaretlerinin dizili olduğu bir kordon.

Avrupa'daki asker depolarının Çin'in uygarlaşmasına yardım etmek için askerlerini ödünç verdiği yıllardı. Kötü yönetilen bir ekonomi öncelikle başkalarının işini düzeltmeye kalkışır.

Çin'in Kanton bölgesindeki çatal nehir ağzında devrimci durum yaşanıyordu: Bu nedenle Asya'nın engebeli topraklarına doğru gemiler yola çıkmıştı; gotik gümrük binasının karşısına asker nakliye gemileri, köpek balıklarını andıran burunlarıyla destroyerler demirliyordu; uçak gemilerinin üstünde askerler serinlemeye çalışıyordu. Aden'in içinde, taburlar yaban arıları gibi kışlalarından çıkıyordu, penceremden gördüğüm kadarıyla İkinci Devon Alayı kulübüne sessizlik çökmüştü: Orkestranın *God save the King* ve *Marseillaise* marşlarını çala çala kahve ve petrol tüccarlarının kalbinde uysal ve tiksinç duygular uyandırdığı ge-

celer sona ermişti. Çin'den haber almak için *Eastern Telegraph Company*'nin mesajları takip ediliyordu.

Bu ayrıntılar bile Aden'deki insanların sürdükleri yaşamların yelpazesini anlatmaya yetmiştir belki.

Şunu anlamıştım: Aden, Avrupa anamızın küçültülmüş bir imajıydı, Avrupa'nın konsantre haliydi. Zindan gibi daracık bir yerde, beş mil uzunluğunda, üç mil genişliğinde bir bölgede toplanmış birkaç yüz Avrupalı, Batı ülkelerindeki yaşamın motiflerini aslına son derece sadık bir biçimde küçük çapta yeniden üretiyordu. Levant Batı'yı yeniden üretir ve yorumlar.

Karşımdaki plan, modelin hassas bir kopyasıydı: Rönesans haritaları ya da Budist manastırlarındaki keşişlerin sabırla çizdiği sembolik desenler gibi. Su buharlaşmış geriye yalnızca öz kalmış, karışımı seyrelten unsurlar yok olmuştu.

Ortaya çıkan acımasız ve kupkuru tortuyu tarif etmek mümkün.

Batı'da sayısız aktör ve entrikaları iç içe girdiği için gizemlere bürünen Avrupa yaşantısının anlamı, Aden'deki görece sade makinenin aktarma kayışına daha az insan bağlı olduğu için, burada anlaşılır hale gelir. Birkaç rasgele yolculuktan sonra, yalnızca insanların gerçekleştirebileceği bir hedefe dair bir parça fikir sahibi olan bir genç olarak, bu makinenin yasalarını ve onun motor gücünün kaynağını anlamayı önemsiyordum. Aden'deki insanlar, gölge oyunu misali, uygar insanların yaşamındaki karakteristik davranışları temsil eden ibretlik dramlarda rol alıyor: Bu rolleri yöneten güç, bir yarı bilinçsiz alışkanlık ve tutkular kümesi, yani yaşam, boynumuz bükük razı geldiğimiz âdetler oyunu. Bu noktada, Stoacıların yaşamla tiyatro arasında kurduğu benzetmenin haklılığını görüyoruz; ama onların büyülü ve derin düşüncelerini biraz daha aydınlatmak gerek.

Aden sakinleri aynen Londralılar ve Parisliler gibi –nihayetinde onlar da aynı bitkinin serada yetiştirilen türü– beliriyor, duraklıyor, yürüyor, ağlıyor, gözden kayboluyor, meçhul nedenlerle yanıp sönüyor. İlk başta insan giriş çıkışların, kapılar ardındaki seslerin, sohbetlerin sebebini anlamıyor, sadece, gi-

zemli güçlerin ve kurguların bu eylemleri yönettiğini ve bu hareketli görüntülerin sırrını bildiğini tahmin edebiliyor. Bu görüntülerin karşısında yetişkinlerin davranışlarını izleyen bir çocuk gibi kalıyorsunuz. Varoluşlarını seyredersiniz, hatta jestlerini anlamak amacıyla onları taklit de edebilirsiniz, ama derhal anlarsınız ki, onlardan bir gıdım onay ya da sevinç almak bile mümkün değildir.

Eninde sonunda, figüranların sadece iki boyutlu olduğu bu soyut gösteriyi kavrarsınız. Bu çok güç değildir gerçi, fakat bu dram veya fablın anlamının yaşam hakkındaki tüm yanlış fikirlerin bileşimi olduğu anlaşılır.

Bu insanlar, pazar günleri dini nedenlerle yavaşlayan ve ara ara şiddetli ekonomik krizlerle sekteye uğrayan görünmez bir mekanizmanın sökülüp takılabilen parçalarıydı; emniyet supapları olmayan, cıvataları iyice sıkılmış bu kütle, demirden bir sac gibi zangırdıyordu. Dünyanın bütün şehirlerinde, insanlar kapağın dayanamayıp buharın patlayacağı günü bekliyor.

Çeşitli firma unvanları altında bir araya gelen bu insanlar, uluslararası ticaretin savaş dansının değişmez kurbanlarıydılar, insana trans ve vecd gecelerinde yıkılana dek dans eden zencileri hatırlatıyorlardı.

Aynen Immanuel Kant gibi onlar da acımasız bir saat çizelgesinin kurbanıydı: Üstelik onlar Kant gibi buna kendileri karar vermemişti. En azından Kant'ın bir gün izni vardı; istese bir gün daha ya da haftanın her günü izin yapardı.

Saat altı: Uyanma, duş. Saat yedi: Kahvaltı. Saat sekiz: Büro. Saat on iki: Öğlen yemeği. Saat bir: Siesta. Saat iki: Büro. Saat beş: Yürüyüş, kulüp. Saat yedi buçuk: Akşam yemeği. Saat on: Uyku.

Bu, albayların, lise müdürlerinin, hapishane yöneticilerinin bürolarına asılı talimatnamelere benziyor. Bu eğlence her biri için iki yaz ve üç kış sürüyordu: Uykudan ve bürodan artan kalan zamanda insan olacak vakit bulun bulabilirseniz. Sinemaları bile yoktu, cumartesi akşamı görünmez bir kırbacın darbeleri altında koşturuyorlardı.

Devrimin daha teorik gerekçeleri olabilir belki, ama en ikna edici gerekçesi şudur: İnsan olmak için boş zaman şart. Bu gerekçe, eskinin köleciliğin bayraktarı Platon'da bile geçer.

Bu insanlar geçirdikleri veya onları geçen zamanın her saniyesinde, dünya piyasasının baskısına maruz kalıyorlardı: Gerçi her yerde herkes buna ve yalnızca buna maruz kalıyor, ama bu baskı onlara varana dek, pek çok kanal ve borudan geçen bir buhar gibi gücü dağılıyor, bu sayede insanlardaki bağımsızlık ve otonomi yanılsaması sürebiliyor. Oysa Aden'de bu baskı dolaysızca, derhal hissediliyordu. Avrupa'daki gibi, yüzyıllar süren ahlaki uygarlaşmanın yaşama kattığı sahte süslerle, toplumsal mücadelelere karşı üretilen yanılsamalarla ve ikiyüzlülükle bezenmiş değildi Aden'deki yaşam. Bu insanlar bir gün doğdukları memlekete dönmeyi umdukları için sabrediyor ve yanılsamaları geriye dönecekleri günlerde kullanmak üzere saklıyorlardı. Gerekli olduğunda tüm yanılsamaların emirlerine amade olacağından emindiler. Yaşamdaki bahtsızlıklarının yalnızca bir dönem süreceğini düşünüyorlardı. Arap ve Somalili işçiler henüz o kadar uysaldı ki, onların sistemli biçimde sömürülmesini herkesin gözünde haklı kılacak gerekçeler uydurmaya lüzum yoktu. Bu gerekçeleri Avrupa'nın işçilerine saklıyorlardı. Yanılsamalara ihtiyaç olmadığı için, yoğun günlerinden artakalan sınırlı zamanı bunlara ayıracak değillerdi. Ajansların geçtiği haberler dışında basın diye bir şey yoktu; odaların bir köşesinde yığılıp duran Avrupa gazetelerini okumaya kimsenin ne cesareti ne ihtiyacı vardı. Tiyatro yoktu, yayınevi yoktu; İngilizce dilbilgisi kitapları, aritmetik kitapları ve misyonerlerin dini kitapları dışında kitap yoktu. Sohbet yoktu, felsefe yoktu; bütün bu dekor unutulmuş ve geçici olarak depoya kaldırılmıştı. Tembelliğe ya da aşka ayıracak boş vakit yoktu: Herkesin diz dize yaşadığı bu havasız delikte –1 mil kareye beş yüz seksen kişi düşüyordu– âşıkların ilişkilerini gizli tutabildiği tenha mekânlar bulunmuyordu. Zaten üç erkeğe bir kadın düşüyordu. Müzik, panayır yoktu: Ramazan şenliklerine ya da ağırbaşlı ihtiyarların birbirine mürekkep attıkları, sade kapıların müstehcen sembollerle süslendiği şu garip Hindu karnavallarına hangi beyaz kabul edilirdi ki?

Güzel sanatlardan veya toplum meselelerinden bahsetmeyi denediğinizde, sözleriniz öylesine boş, öylesine suni çınlardı ki, tüm sesler kesilirdi. Bu sahtekârlıkları ciddiye almak mümkün değildi; piskopos sofrasında edepsiz fıkralar anlatmak gibi yersiz kaçıyordu.

İnsan yaşamı mutlak saflık haline –ekonomik duruma– indirgenmişti, öyle ki, Avrupa'da olduğu gibi yaşamın lunapark aynalarındaki yansımalarına bakıp kendini kandıramıyordu insan: Kullanım yeri olmayan sanat, felsefe ve politika yok olduğundan, yaşama rötuş atmak mümkün değildi. Batı yaşamının temelleri sırıtıyordu, insanlar anatomi dersindeki iskeletler gibi çırılçıplak ortadaydı: İlk defa bir giysiler felsefesine gerek duymayan insanlar görüyordum.

Sanat aşkına hiç taviz verilmiyordu, söylenecek bir şarkı, alınacak bir risk, yapılacak bir tablo, okunacak veya yazılacak hiçbir şiir yoktu. Günlerin tek gerçek olayı, Avrupa ve Amerika piyasalarında kol gezen anonim güçlerin aracısı *Eastern Telegraph Company*'nin haberleriydi. Tüm yürekler, hiçbir Shell hissedarının hayal dahi edemeyeceği bir hızla denizler altında dolaşan elektrik dalgalarıyla birlikte çarpıyordu. Hindistan postasıyla gelen kurye çantalarını pazar sabahları törenle açan bu adamların, İngiliz kontluklarını ya da Fransız ilçelerini bırakıp buraya demir atmaları, daha fazla para kazanmak uğruna, yani ilerki yıllarında ve yaşlılıklarında ölümü hiçbir şey yapmadan –hadi belki golf ya da bahçe işleriyle uğraşarak– bekleme ayrıcalığını güvence altına almak uğrunaydı. Bu sömürge efendilerinin hepsinin içinde bir küçük burjuva gizlidir.

Güneşin belirlediği bir ritme göre yaşadıklarından, öğleden sonra saat beşte bannaklarından çıkıyor ve dünyada bir yerlerde nehirler olduğunu tasavvur etmeye çalışıyorlardı. Aden'de gün boyu beyaz gökyüzünün ortasında güneş durur, kayalıklar çatlar, bir anlık dikkatsizlikte başınıza güneş geçebilir, ama günün sonunda güneş Şamşan'daki semafor istasyonuna doğru kayar. Bir tür ateşkes ilan edilir, sokakların bir yarısı güneşten kurtulmuştur. Gölgeler, küçük vadilerin dibinde biten otlar gibi serbestçe uzar; vantilatörler, yere inen bir uçağın pervanesi gibi son turlarını atar.

İnsanlar işte ancak o zaman, kontratların, makbuz kopyalarının, kanun kitaplarının, konşimentoların uyuduğu klasörlerini terk ediyordu.

Kraytar'daki meydanda bulunan futbol sahasının etrafında, Majestelerinin piyade erlerinin arasına karışmış bir halde, Yemen ve Hadramut'un Arapları, her kasttan Hindular, Afrika kıyılarından Siyahlar toplaşmıştı. Zaman zaman Pencap alayının orkestrası çalardı. Şabbat günlerinde genç Yahudiler boy gösterir, ama henüz favorilerini tıraş etmekten korkarlardı; ilerki yaşlarında Kahire'deki Çarşı'nın girişindeki Mehmet Ali Meydanında ticarete atıldıklarında sırtlarından hiç çıkarmayacakları açık renk ceketlerini giymeye bile cesaret ederlerdi bazen.

Presbiteryen kilisesinin önünde topçu erleri ve birkaç genç Hindu kriket idmanı yapıyor olurdu. İtalyan misyonunun papazları, beyaz kumaştan cüppeleri, polis müfettişi tarzı büyük siyah ayakkabılarıyla, onların yanından geçerdi – ahlak zabıtaları, günah çıkarma hücrelerinin savcıları.

Otomobiller serin yerlere, Şeyh Osman Vahasının bahçelerine, *Fisherman's Bay*'e, sömürgedeki beyaz kadınların denize girdiği Gold-Mohur Kulübüne doğru gidiyordu. Tek tük çiftler Ras Marşag'daki ıssız fenere doğru çıkıyordu.

İnsanlar, volkanın yarıklarında, suyla şişmiş lahanaya benzeyen ve elma tomurcuğu gibi görünen çiçekler açmış birkaç ağacı ya da o patetik yağmur fırtınalarının birinden sonraki günlerde beyaz zambak çayırlarını görmeye gidiyordu. Ya da iyice yukarılara tırmanıyor, geceleri bir bodursağan sürüsüyle birlikte uyuyan münzevi bir Hintliyi görmek için sarnıçların üstüne çıkıyorlardı.

Steamer Point'te kulüplerde bilardo topları çınlıyor, içki içiliyor, dans müziği eşliğinde iskambil oynanıyordu. Silahların bırakıldığı çok sınırlı saatlerdi bunlar. İnsanlar da biraz bedenlerine zaman ayırıyordu: Bereket versin, çoğu İngiliz olduklarından bedenleriyle nasıl ilgileneceklerini biliyorlardı. Onların bedenleri bir ya da iki saat canlanıyordu. Ama İtalyan ve Fransız bedenler için bu geçerli değildi; kımıldamayacak kadar ihtiyatlıydılar.

Bu saatler aynca kendilerini nihayet yanılsamalara bırakabildikleri saatlerdi. Bay C. gibi onlar da eylemlerini anlatıyordu. Eylem. Bütün insanları hayale daldıran bir sözcük, sahip olmadıkları şey. Kendilerini eylemde bulunduklarına inandırmaya uğraşıyorlardı, sonunda da inandılar. Hepsi şair kesildi: Şair olmak yanılsamalara ihtiyaç duymak demektir. Uzatmalı metresleri olan zekânın kaynaklarından da yararlanıp bu yanılsamayı alabildiğine geliştirdiler. Teorisini yaptılar.

Ama kimseyi kandıramıyorlardı. Yaşamlarını sevmedikleri besbelliydi. Kendilerini ne kadar zorlasalar da sevmek gelmiyordu içlerinden. Geçmişte yaptıkları şeyi, yapmak zorunda oldukları şeyi düşünerek yaşamaya devam ediyorlardı, vakit geçiyordu. Alışkanlık gereği ayakta kalıyorlardı. İyi terbiye edilmişlerdi; anne babaları onlarla gurur duyabilirdi, patronları da öyle. İnsan gibi görünmüyorlardı, daha çok içi hava dolu birer torbaya benziyorlardı: Biri çıkıp karınlarını deşse –onlara yapılacak yegâne iyilik buydu– içinden bir avuç toz akardı. Buna rağmen, pek çok kadına sahip olduklarını veya savaşta yaralandıklarını söylenip böbürlenirlerdi. Ama onlardan sperm ya da kan gibisinden canlı sıvılar çıktığını düşünemiyorum bile.

Arzularının nesnesi olan şeyler aslında yoktu, hepsi birer soyutlamaydı: Onları bilanço, gelir gider tablosu, ticari başarı, sermaye akışı, mesleki sorumluluk gibi bir kavramla ete kemiğe büründürmek bile imkânsızdı. Sermayeyle yatağa girebilir misiniz? Bu varlıklar onları meşgul ediyor, dakikalarını dolduruyor, durmadan etraflarında uçuşuyordu. Soyuttu hepsi. İçinde insanın ismi cismi geçmeyen birtakım talimatları yerine getirirken, adeta kurtulamadıkları bir illetin gizli emirlerine uyuyorlardı. Yine de, yaşam, diyorlardı; her şeye rağmen yaşamalıyız, diye düşünüyorlardı. Uyanır uyanmaz ilk sözleri, yatmadan önceki son fikirleri buydu. Oysa gerçekten yaşayabilmeleri için, kötü alışkanlıklarından, sindirimlerinden, solunumlarından, evliliklerinden, el yazılarından, dillerinden kurtulmaları gerekliydi. Kökten değişmeleri şarttı. Fakat bu manyaklar, anonim şirket sermayesinin kısık ateşinde yavaş yavaş ölmeye mahkûmdu.

En korkuncu da onları uyurken görmekti. Gece uyudukları gibi, sindirim yapan yılanlar gibi yemek sonrası da uyuyorlardı. Onları evlerinin balkonunda, hasır koltuklarda uykuya dalmış görüyordum. Nihayet, günün yegâne mutlu anında, güvenli bir limana, emniyetli bir iskeleye yanaşmış, yorgun, gevşemiş, yanak omza yaslanmış, boyun katlanmış, eller iki yana düşmüş halde, alınlarından yuvarlanan ter damlalarıyla istirahatteydiler. Boşalmış suratlarını kateden gözle görülür rüya dalgaları, derinlerde gizli insanlıklarının en son kabarışıydı; çukurlarda çürüyen hayvan leşlerini içeriden şişiren böcek sürüleri gibi. Homurdanıp yana dönüyorlardı. Uykuda yaptıkları buluşları unutmamak, güne iyi bir dönüş yapmak istiyorlardı. Ama bu fikirler her seferinde kayıp giderdi; düşük yapmış bir kadından bile üzgün, elleri boş geri dönerlerdi. Canlı bir insan için uyku, ölüme en çok yaklaşan gevşeme halidir; onlar içinse uyku, dikkatin zirve noktası, eforun son sınırıydı, canlı bir insanın arzularına en çok yaklaştıkları andı.

İnsan sözcüğünü daha kaç kez tekrar edeceğim bakalım. İyi de başka sözcük var mı? Mesele, insan sözcüğünde olan ve olmayan şeyi dile getirmek.

Hayalleri de dahil her şeyi saydam olan bu cam varlıklarla ne yapılır? Edgar Allan Poe'nun hikâyelerinden fırlamış deli kristal adamlar gibiler. Ama cam kırılır. Engin derinliklerdeki saydam balıklar gibiler. Fakat balık avlanır.

Kalabalık ve üst üste yapışık durduklarından onları içi dolu zannedersiniz: Birçok saydam yüzey üst üste gelince gölge yapar. Mika misali. Ama onları birleşme çizgilerinden ayırırsanız, her bir yaprak, her bir insan saydamdır.

İnsanlarda bir derinlik olduğuna inandırıldım hep. Ama bu insanların, gerçek insanlar gibi –mesela tarihte, şiirde bahsi geçen insanlar gibi– mat olmalarını engelleyen bir şey olduğunu düşünüyorum. Peki insan yalnızca tarihi bir figür olarak mı var olacak?

XI

Hava değişikliği istendiğinde iç bölgelerdeki Lahic'e ya da Cibuti'ye gidilir.

Lahic'e gidilirse biraz yeşillik görmek içindir.

Otomobiller çölde yalpalayarak ilerler, onları vantuz gibi yakalayan kum tepelerini aşmak için uzaktan hız alıp gelirler. Araplar molalarda, yere çökmüş develerine ot verir. Sözde, Portekizli sömürgeci Afonso Albuquerque'nin 1519'da* buradan geçişine delalet eden bir kırık çanak çömlek tepesinin yanından geçilir. Birkaç saatin ardından yerden ağaçlar bitmeye başlar, tozlu evleri, tozlu hurma araçları, tozlu insanlarıyla tozlu şehir Lahic görünür.

Sultanın sarayı gri mercandan bir yapıdır: Tırabzanla çevrili bir çatısı, dizi dizi penceresi, korkulukları, Korint tarzı sütunları vardır. Bahçede demet demet tütün yaprağı iplere çekilmiş, kurumayı bekler. İnsanlar geleceği görmek için donuk cam kürelere bakar, Paris'in kimi banliyölerindeki gibi.

İçeri girersiniz. Çıplak bir merdivenin tepesinde dikilen, sarı kırmızı çizgili bir ipek yelek giymiş iri yarı Arap, sizden görüşme odasında beklemenizi rica eder. Burası yarı karanlık büyük bir salon, panjurları kapalı. Duvarlarda, tahttaki sultanın babası ile amcasının gerçek boyda, renkli fotoğrafları asılı. Paris'ten getirilmiş halılar köşeye yuvarlanıp iple bağlanmış; sanki sultan denize gitmiş veya Saint-Cloud'daki École Normale talebeleri gibi si-

* Aslında Albuquerque Aden'i 1513'te kuşatmıştır. 1515'te ölmüştür –ç.n.

vilceli ve çelik gözlüklü oğlunun on sekiz yaşına basması şerefine akşam bir eğlence verecekmiş gibi. Uzakdoğu'ya giden yolcu gemilerinin güvertesinde Ermeni ve Suriyeli tüccarların sattığı porselen taklidi fincanlardan biberli kahve içiyoruz. Bir köşede, III. Napolyon tarzı kadife kaplı kanepelerde saygıyla oturuyoruz: Ne de olsa adam prens. Derken prens çıkageliyor, Marsilya'nın eski limanındaki hamallar gibi kurnaz ve acımasız bir edası var. Konuşma etliye sütlüye dokunmaz, size Vahabilere ya da Sana İmamı'na dair ne düşündüğünü söylemeyecektir. Nihayet *Knight Commander of the Bath* lakaplı, Sör Abdül Kerim bize topraklarında serbestçe dolaşma izni verir ve yanımızdan ayrılır.

Yeşillik görme zamanı geldi. Lahic-Aden arasındaki küçük demiryoluna paralel olan karayolu, bizim Morbihan'daki gibi, kurumuş kesek kaplı taş duvarlarla çevrili.

Hurma, guava, papaya, portakal ve nar ağaçlarıyla dolu bir bölgeye girip, on beş yaşındaki bir çocuk boyundaki Çin muzu tarlalarından geçiyoruz. Toprak, yağlı bitkilerden oluşan nemli bir keçe. Nil Deltası'ndaki gibi, tarlaların etrafında, yükseltilmiş taraçalar arasında kanallar var. Su buradan akıyor. Manzaranın en gerisinde, Yemen'in dağları yeniden ve daha büyük karşımıza çıkıyor, aniden, Loire Nehri vadisinden daha geniş, kırmızı ve dik yamaçlı bir vadinin dibinde yarı ölgün bir nehir şırıldıyor.

Ne sevinç! İşte Burgogne çimleriyle kaplı çayırlar, Piemonte'yi andıran rengârenk tarlalar. En ağırbaşlı yolcular bile, haftalar boyu sırf taş toprak gördükten sonra, buranın köylülerine ve etrafı saran tatlı sulara bir bakıp kendini titreye titreye buğdayların üstüne bırakıyor – Vergilis'un *Georgica*'sından bir sahne adeta. Biri bir kuyunun içine bakınıyor. Derken birinin ayağı bembeyaz bir yılan ölüsüne çarpıyor. Limonlukların ortasındaki kahvaltı sırasında, kartallar gökyüzünden taş gibi düşüp, köpeklere attığımız kemikleri kapınca, onlar da havayı ve bir iki kopmuş tüyü ısırıyor ancak: Burası Batı'nın Toscana, Touraine, Kent gibi sessiz sakin kırları değil ne de olsa.

Yollarda, tarladan dönen işçi grupları çıkar karşınıza. Göğüsleri çıplak; *futa*larındaki işlemeli deri kemerden ucu kıvrık, gü-

müş kınlı bir hançer sarkıyor. Ayak bileklerine kalın siyah bir ip dolamışlar. Yol kenarına oturmuş bir cüzzamlı, yavaş, mekanik hareketlerle sinekleri savıyor.

Sultanın kullarından daha sefil insan yoktur dünyada: Aix-en-Provence yolunda gördüğüm, boksit madeninden çıkan, kırmızı toprakla kaplanmış insanlar bile onların yanında birer enerji ve neşe küpü gibi. Kibirli bir toprak ağası İngiliz savaş uçaklarının gölgesinde yeşillenen çayırlarını seyretsin, cam kürelerde kendini huşuyla izlesin ve Kahire'ye, Londra'ya, Paris'e yolculuk edebilsin diye yirmi bin insan cehennem azabı çekiyor. Lahic yolunda giderken, çimenleri ve aylar süren cinsel perhizden sonra bu çimenlere yatırmak istediğiniz kadınları düşündünüz, ama şimdi, Saint-Ouen'deki fabrika bacalarına duyduğunuz hıncın aynını çimenlere de duyuyorsunuz.

Ey Doğu, şiirsel güzellikteki palmiye ağaçlarının altında tek gördüğüm, başka türden bir eziyet çeken insanlar oldu.

Bir gün de, *Helal*'e atlayıp Cibuti'ye gidiyorum. *Helal*, yaklaşık dört yüz tonluk, yükleme vinçleriyle iyice ağırlaşan, ardında ince bir duman bırakarak yol alan, eski bir Kızıldeniz yolcu gemisi. Kaptan MacLean onu kendi haline bırakıyor, dakika başı gözlemeniz gereken kaprisli gemilerden değil; arabadaki lahanaların üstünde uyuya kalmış ustasını hale götüren bir çiftçi atı gibi usul usul Somali kıyısına doğru yol alıyor.

MacLean uyukluyor, kadınlarla ilgili hikâyeler anlatıyor, kamarasındaki ıvır zıvırın arasında gezinen sukabaklarından içki içiyor. Her gün belirli bir saatte, beyaz kıyafetlerini temiziyle değiştiriyor, bir kasket takıp temiz ayakkabılar giyiyor: *Helal* Cibuti'ye yaklaşmakta. Tacura Koyu'nun dibinde delikli mercanların oluşturduğu sığlık seçiliyor. Manzaranın fonunda, bir Da Vinci tablosundaki gibi bulutlarla çevrelenmiş kat kat mavi dağlarıyla, Habeşistan toprakları uzanıyor.

Gemi demir atar atmaz, deri balyalarıyla dolu mavnalar yanaşıyor, parlak tenli çığırtkan Somalili kürekçileri, geminin çevresinde serbest stil hafif bir dansa başlıyor, dişleri arasına bir halatın ucunu alıp suya çıplak dalıyor, çapanın zincirinden gemiye

tırmanıyor ve güverteye ıslak ayaklarının izlerini bırakıyorlar. MacLean dalgakıranın üstüne atlamış bile, acentenin görevlisiyle konşimentoları değiştiriyor, kızlara ve kafelere doğru yollanıyor.

Cibuti'nin geçmişi yok. Kırk yıldır, Fransa'nın güney eyaletine bağlı bir idari birim. Bu süre, evlerin pembe boyasının dökülmeye başlamasına, sömürge valisinin bahçesindeki fidanların ağaca dönmesine yetmiş.

Aden'deki yaşamın aynısı; ama Yunanlı, Fransız, İtalyan bütün Güney Avrupalıların açık saçık naralarıyla süslü. Aden'de kapalı kulüpler vardır, içerde olup biten asla pencereden görünmez. Cibuti'de kafeler vardır, briçin tahtına pişpirik geçer, erkekler kadın muhabbeti yapar. Bir Fransız için, Fransa'yı Fransa yapan detayları, İngilizlerle aynı olan bedenlerine başka giysiler giydiren ayrıntıları burada bulmak ne sürpriz. Menelik Meydanı'nda kendimi evimde hissediyorum; Périgueux'deki gibi püsküllü tenteleri olan faytonların durağı önünde, Montélimar veya Avignon stili bir sokak kafesindeyim. Evimdeyim: Polis karakolunun kapısı ağzında bir komiser, eski bir sömürge subayı sesiyle, bir yerliye küfrediyor. Tenis oynarken evimdeyim: Sosyalist-radikal usulü sakalı ve Garonne göbeği olan Mahkeme Başkanı'ndan konuşuyorum kendi karısıyla; Fransa'daki albay karıları ve Paradis Sokağı mamalarıyla aynı kalıptan çıkmış. Evimdeyim, postanenin önünde kendi kendime, müdür nasıl bu kadar çabuk otomobil aldı, diye düşünüyorum. Serpent düzlüğünde, başına Quiberon'daki gibi eşarp bağlamış genç kızlar yürüyüş yaparken evimdeyim; demiryolu şefinin karısının kimin metresi olduğunu öğrenirken de evimdeyim. Nihayet, bir Yunanlı bakkalda, Amieux marka ton balığı kutularının altında, Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometeus* ve Sofokles'in *Oidipus Colonus*'ta eserlerinin Yunancalarını bulduğumda yine evimdeyim.

Aden'deki amorf iç sıkıntısının aynısı, ama bu sefer gömlek kollarımı berberler gibi lastikle tutturdum, vermut-frenküzümü ve mandalina-curaçao kokteyli içiyorum. Bütün bu insanlar da Aden'dekilerle aynı fasit daireyi dönüp duruyor; kaderlerinin görünmez duvarlarına çarpa çarpa, karşıdaki Asya kıyısının İngiliz-

leriyle aynı saatte aynı eylemleri yapıyorlar; akşam vakti otomobille Ambuli'deki parka doğru süzülüyorlar, üyeleri daima yer değiştiren çiftler burada birbirini teskin ediyor. Gece olur, yanındaki isimsiz kadına sarılırsın; bozkırın cılız çalıları gözlerinin önünden kayıp gider, tepelerini develer kemirir: Bu bodur çalılar olgun bir ağacın biçimine ve boyutlarına sahip olduğu için, kendini tarih öncesi bir manzarada, dinozor ebadındaki develer arasında sanırsın.

Fransızlar aşkla İngilizlerden daha fazla meşgul olmadıkları halde, bu konuda onlardan daha fazla konuştukları için, Cibuti'de bir genelev sokağı var. Somalililerin yazılı izin olmadıkça sokağa çıkmalarının yasak olduğu yerli köyünden geçerken, birbirinin aynısı sokaklar görürsünüz, balık kılçığı yığınları, nehrin en ufak taşmasında sürüklenip giden sefil saz kulübeler... Sokaklarda, koyunların keskin içyağı kokusuna parfüm kokuları karışır.

Sokakların bitimine varılır; arabanın rölantideki motoru, mutlak sessizliğin içinde gök gürültüsü gibi gürler. Her kapıdan genç kızlar fırlar koşarak; onları karanlığa hapseden bir büyüden aniden kurtulmuş çılgınlar gibi. El ele tutuşup kendilerini arabanın önüne atarlar, şarkıcılar gibi tiz seslerle bağırıp çağırırlar, birbirlerine seslenirler, karşınızda koca koca takılar takmış uzun boylu ve çok genç kızlar vardır. Farların ışığında ve kulübelerin kırmızı yansısında, yağ sürülmüş tenleri belli belirsiz parlar. Elleri boynunuzda hayvan patisi gibi gezinir, ya derhal kaçmak ya da teslim olmak, gecenin buharına gömülmüş bir aşkın dalgalarına kendini bırakmak gerekir. Bu dalışlar, yitik erkeklerin son sığınağı: Siyahların yaşadığı bu tür bir ülkeye gitseydiniz, bu küçük harikulade kızların anısını bir daha silebilir miydiniz zihninizden? Avrupalılar, burada kendini kaybetmek yine de sizin erdemli pis alışkanlıklarınızdan iyidir, sizin gibi yaşayacağıma kendimi uyuşturucuya ya da sefahata gömerdim.

Nihayet Aden'e, büroya geri dönme vakti geldiğinde, ayrılmaya değdi mi gerçekten diye düşünürsünüz.

XII

Aden'in bütün sakinleri çalışmaktan ezilmişti, ama yapacak hiçbir şey yoktu: İnsan için söylenebilecek en ağır ifade bu; onun mahkûmiyetini, müebbet hiçlik durumunu açığa vuruyor.

En ufak bir gerçeklik kırıntısı veya bir yere varacak bir girişim yok. Her şeyin yokluğuna zamanla alışmış ahbaplar arasında, beş para etmez bir iç sıkıntısı. Çeşitli açlıkların neden olduğu hayaller: Katığın bulunmadığı kıtlık zamanlarında insan halüsinasyon da görür. Öyleyse iç sıkıntısıyla iyi geçinmek, bu ölüme razı olmak mı gerek? Başka seçenek yok: Henüz ölmek istemediğiniz için –ölmek adeta birisine hakaret etmek, yaşamın en gizli öğretilerini hiçe saymak olurdu– çaresiz, sıkıntıya katlanacaksınız; tek bildikleri, bulunduğumuz coğrafyaya hiç de uygun düşmeyen ikiyüzlü bir arzuyla birbirlerini sevmek olan bu eğitimli hayvanların arasına yerleşeceksiniz.

Ölüler Ülkesi'ne iniş vakti. Odysseus'un geçtiği tüm etaplardan mecburen geçeceksiniz: Memleketiniz İthake'ye dönecek olun ya da olmayın. Bütün insanların içinde bir beyhude düşünceler alanı bulunur: Fikir olmayan fikirler, aslında çoktan ölüler arasına katılmış canlılara ait fikirler. Dünyaya ait her şey size yasak olduğunda, iç yaşam devreye girer, elinizde yalnızca o kalmıştır. İnsan, durmadan zırvalayan ve vahiy indiren kendi gölgesini yardıma çağırır.

Bir salgına tutuldum, her kötülüğün bir mikrobu var. İnsanlık dışı bu yaşamın özünü ve nedenlerini anlamış olabilirsiniz;

ama bu, onun yaydığı acılara bağışıklığınız olduğu anlamına gelmiyor. Sayısız başka gölge arasında bir gölgeyim, humma kayalarının arasından, her şey parmak uçlarında geçip gidiyor.

Hiçbir şey olmuyor, hiçbir acele yok. Eskiden zamanın farkında olduğumu unutuyorum. İnsan zamanın akışının ayırdına varıyorsa, bu, kötü yaşadığını gösterir – ama yaşıyordur yine de. İyi yaşadığında, zaman akıp gitmez: Zamana sahip olur. Ama zamanın bir bedeli var, ben artık zamanı düşünmüyorum. Hiç kimse zamanın hangi gün yeniden harekete geçeceğini önceden kestiremez.

Konuşmak mı? Bunun için konuşacak biri ve bir konu gerek. Canlı bir insanın bitkin gözlerinde en büyük iç sıkıntısı olan şeye, yani ölüme dair olağanüstü emareler gördüğümü düşünüyorum. Diğerlerinden daha güçlü değilim: Hiçliği anlayamıyorum, gelecekteki kendi hiçliğimi, benim hiçliğimi; hiçlik, ona sahip olmak fikriyle çelişiyor. Böylece ölmüş görüyorum kendimi, ama tam bir ölüm de değil bu, gözümün önüne alçalmış bir varoluş geliyor: Demek ki, Akhilleus'a kıyasla fazla bir ilerleme kaydetmemişim. Sonuçta bu durumu ölümüme dair daimi bir işaret olarak kabul ediyorum. Bu durumu korkunç buluyorum; ölüm eğer gerçekten buysa, eğer gelecek her şeyin yadsınması değil de hastalık, soğuk veya fiziksel bir acı gibi yine insani bir durumsa, ölüm beni tiksindiriyor. Kendimi ölmüş hissediyorum: Kayıtsızlık iyice olgunlaşmış. Yaşadığım bu haftaları ancak ölüm diye niteleyebilirim. İnsanın, hiçliğin anlamına mümkün olduğunca yaklaştığı noktada ulaşabileceği yegâne düşünce ölüm. Gerçek ölüm neyse odur, yaşam olmayan şeydir; insanın hiçbir şey düşünmediği, kendini düşünmediği, başkalarının onu düşündüğünü düşünmediği durumdur. Daha o noktada değilim: Henüz hiçbir şey kaybedilmiş sayılmaz. Ama dehşet verici bir yanılsama içindeyim.

Başlangıçta biraz şişinmiştim. Kendi kendime, bedenimle barışığım diyordum, yalnızlık sayesinde kavuştuğum bu hareket özgürlüğüyle yeniden doğdum. Ama salt bir beden bile zamanı boşa harcayabilir: Fikirler dünyasıyla birleşme şansını ziyan ede-

bilir. Kendine eşlik edecek nesnelere ihtiyacı vardır, yoksa yapacak hiçbir şeyi olmaz, yapayalnızdır, kaslarıyla ne yapacağını bilemez olur, ruhu iflasa sürükler: Hafif Paris rüzgârlarının esintisini, deniz melteminin sabahleyin yön değiştirmesini, kırağının dokusunu, camları kaplayan tuz ve kristal örtüsünü, çayırları ve nehirleri, dünyanın alışık olduğu köşelerini unuttuğu zaman, beden aylaklaşır. Bedenimin Aden'de, Paris'tekinden bile az yapacak şeyi var. Hiçbir meşgale bulamıyor: Kedibalıkları, köpekbalıkları ve gökkuşağı balıklarıyla kaynayan ve adeta dünyanın başlangıcından beri el değmemiş olan küçük koyların karşısında, gri kumların ve volkanik taşların üstüne uzanmış. Deniz bu çıplak kıyıları, yani Batı'da tepe, burun, vadi denen canlıların iskeletlerini yalayıp geçiyor. Beden, tüm bu parçalanmış minerallerin ışıltıları arasında ne yapabilir, ya da gece geldiğinde, binlerce ışık yılı mesafedeki Orion ve Güney Haçı yıldızlarının altında?

Bu evrenin tüm unsurları gizemli bir şekilde buharlaşıp da geriye sadece soluk buharlar, gelgit tortuları ve taşlar kaldığında, bedenimin kaybolduğunu anlıyorum, sevgi ve insani eylemlerin yokluğu yüzünden bedenime hükmedemiyorum bile.

O zaman düşünce, geçmişi, geleceği, onlarda belki saklı olan bilinmez güçleri, şimdi imkânsız olsa da geçmişte olası olanı, olmamış olanı, hâlâ mümkün olanı düşünür. Olası şeylerle karşılaştırıldığında, bu yaşam, sürekli bir iç sıkıntısı harmanı. Düşünme yetisinin hiçbir işlem, hiçbir gerçek düşünce üretemediği bir varoluş. Düşünce, fiili durumdur; fiiliyatın bağrında, dolaysız bir mevcudiyet ve belirli aktiviteler bir araya gelir: Düşünce belli bir an ve mekânda bulunan nesneleri kapsar: Bütün gücünü onlara yöneltir ve onların şerefine seferber eder. Düşünce bir şeyi arzular. Bir amaç arar.

Volkanın eteklerinde dolaştığım zamanlarda tamamen yalnızım, taşlar gibi mutsuzum. Yarasalarla dolu lav mağaralarının önünden geçiyorum, kenarı beyaza boyalı taşlarla dizili dar yolların üstünde yürüyorum, zehirli diken ve sedef otlarıyla kaplı küçük vadi diplerinde, yorulmak bilmez kocaman akbabalar geçişimi izliyor yuvalarından. Gece geliyor, bir bulut ya da kuş gi-

bi; Cebel Şamşan'ın zirvesinde, buzulların ıssızlığının arasından güneş batıyor: Günün bu saatinde parmaklarınız yanmadan lav parçaları, yassı taşlar toplayabilirsiniz; üstlerindeki kristallerin oluşturduğu motifler eğreltiotu fosillerini andırır. Kayboldum. Aden'in ışıkları altına, beni beklemeyen, mevcut olmayan insanlara dönmek istiyorum. Krater, gecenin yığıldığı ve büyülerinin gizemli harçlarını biriktirdiği büyük bir kap. Denizcilerin, Eşek Kulakları dediği Küçük Aden kayalıkları tarafından beliren gemiler, semafor istasyonuna en son sinyallerini gönderiyor. Karanlık cıva kadar soğuk ve görünmez yüzlerle, gizli anlaşmalarla, büyülü uyuşturucularla dolu. Yürek gibi çarpıyor. Acımasız günün elinden kurtulamadım hâlâ; ayın denizdeki yansımalarıyla kuşatılmış ölümcül volkanı soğutan gece, uçsuz bucaksız uzanıyor, içimde herhangi bir umut beslemeye cesaret edemiyorum.

İçinde sürüklendiğim mevcut yaşamımı düşünmek istemiyorum. Hiçbir maddi ya da insani nesne içermiyor: Bir ağaç kadar bir kadının sevgisi de düşüncenin nesnesidir. Şimdi sadece yokluk var. Bana araçlarımı, hayvanlarımı, ihtiyaçlarımı, insanlarımı, tarlalarımı, silahlarımı verin. Sadece bir tarlam olsa her şey hallolurdu, ya da elimde gerçek bir meslek olsa. Nesneler benim kölem; eski alışkanlıklardan koparılmış, insanda heyecan ya da neşe yaratmayan nesneler: Mobilyalar, kalemlikler, taksiler, dişler, gözlükler, giysiler, eller, kapılar.

Nesneleri ciddiye almak gerek. Fazla aşina olduğumuz nesneler nasıl da bir umutsuzluk ve iç sıkıntısı kaynağına dönüşür. Nesneler insanın varoluşunda, diğer insanlar kadar önemli bir rol oynar. Oturup onları biraz düşünen kendine iyilik etmiş olur.

Herkes hiç beklemediği anlarda ilginç görüntülerle karşılaşmıştır herhalde: Bourg-la-Reine'de damacana içinde yetiştirilmiş bir kavun görmüştüm, Belle-Île-en-Mer'in surları üstüne kurulmuş emekli denizcilerin şişeye yerleştirdiği dört direkli yelkenlilerden bile şaşırtıcıydı. Eski usül gözlükçüler, bazen vitrinlerini ilginç camlarla, kabuklu hayvanlarla ve metallerle süsler; bu süsler, eczanelerin önlerindeki kaldırımlara ışık yelpazeleri saçan prizmalardan bile beyhudedir. Ya da bir vitrinde, karşınıza gök-

ler kadar saf, beyaz kafatasları çıkar, alnının tam üstünde koca koca "frenoloji," yani kafatası bilimi yazar: Eskiden bu kafataslarının ruhun haritası olduğunu düşünenler vardı. Ya da hayal gücü zengin bir fotoğrafçı, modelinin baldırlarını küçük resimlerle, deyişlerle, simgelerle süslü siyah dantellerle ve jartiyerlerle bezerdi: Bu resimler, Acıların Meryemi'ni simgeleyen kırık kalp figürleri veya Lisieux'lü Azize Thérèse'in çiçekleri gibi, tüm yürekleri aşkın en ücra topraklarına alıp götürürdü.

Bu kurtarılmış adacıklar, faydalı amaçlar için şekillendirilmiş nesnelerle iletişimi tamamen koparmış; artık arada ne köprü ne temas var. Kapların ve araçların boyunduruğundan kaçmışlar ve ulusların bilgeliğince tescillenmiş biçimlerde kullanılamıyorlar artık. Çirkin ve sefil olabilirler, ama yine de nesnelerin ve efendilerinin özgürce yaşadığı bir dünyanın üyeleri onlar. Her ne kadar emekli memurlar tarafından tasarlanmış olsalar da, onları Leonardo da Vinci'nin resimleri ve Rimbaud'nun şiirleriyle kıyaslayabiliriz; sadece, gerçek kaderlerinden o kadar uzaklaşmışlar ki, alelade bir topun ya da bayrağın seviyesine düşmüşler. Onların bize kapılarını açtığı evrende, şeyler kullanım kılavuzu gerektirmiyor; şeyleri kullanmak, ne bir ön eğitim istiyor, ne öğrenme duygusu yaratıyor, ne koruyucu önlem gerektiriyor, ne de yaptırıma yola açıyor. Ne yazık ki, insanlar kendilerini ilgilendirecek her nesneyi on iki yaşında ezbere öğrenir. Yapmamız gereken, bizi bir terbiye sürecine maruz bırakmayan, ağırlık ve uzunluk standartları bürosunda hesaplanmış eylemlere mecbur etmeyen nesneler keşfetmek. İnsanın içindeki hiç kullanılmamış yetileri uyandıracak nesnelerin icadıyla birlikte, Platon'un ütopyalarından çok daha heyecan verici bir dünyanın oluşacağını hayal edebiliriz. İnsanın, bedeninin, içgüdülerinin, güzel sanatların bütün güçleri bu sayede harekete geçirilmiş olurdu, insanlığın varoluşu kendini hissettirirdi. O günler gelinceye dek, yoksulluğumuzla, nesnelerin gelenekleriyle, kardeşlerimizin saplantılarıyla yaşayacağız, ama kimse mutlu olmayacak. Belki de sahip olduğumuz en naif ve değişik nesneler de kardeşlerimiz.

Aden'de bu aylaklık dayanılmaz bir raddede; insan her şeyden yoksun, sanat ve felsefenin taklitlerinden bile...

Öyleyse Aden'deki yaşam için, geçmişin yüzeyselliğinden ve de alışkanlık ve nizamlardan oluşan bir geleceğin tozlarından ibaret denebilir; yoksulluğun tüm unsurlarını bir araya getiren bir delilik buradaki yaşam, şişedeki kavunları, cehennemdeki mevsimleri, yalnız yaşayan kadınları dışarıda bırakan bir delilik. Yaşayanların kaybedip, ölülerin kazandığı bir satranç. Bu oyundaki sefil kombinasyonların sayısının sonsuz olduğunu hisseden insan, umutsuzluğa gömülür. Zaten, insanın mutlak boşluğa ulaşmasıyla ilgili bütün o eski efsaneler, zekâya ve antik felsefeye uygun bir yaşama övgü değil miydi? İç yaşam Zekâdır, denir. Umutsuzluk, o gülünç ince fikirliliğinden dolayı kendisiyle övünür. Zekâ, çöp biriktiren yaşlı bir deli kadın gibi: Yıkıntılardaki artıklardan yeni şeyler üretir, çöpleri, aralarında hiçbir önem, boyut ya da cazibe farkı gözetmeksizin, birbiriyle eşitler. Çünkü hepsini özdeş kabul eder. İki düsturu vardır: A eşittir B; benim için hepsi bir. Hakikat, kelime oyunlarından çıkar. Zekâ, efendisi olan insanın işi olmadığında bile oyalanacak bir şey bulur, çünkü durmadan yürümek ve konuşmak durumundadır: Ama ne hayat! Efendisi onu, bir felçlinin kendi kolunun kontrolsüz titremelerini izlediği gibi izler. Bunun asla sonu gelmez. Efendi aslında ne istediğini bilmez; bu yüzden asla, zekâsının ona gerçekten önemli olduğunu söylediği ve bütün diğer nesneleri gölgede bırakacak bir nesne bulamaz. Zekâ'ya kalırsa, her düşünce aşağı yukarı birbirine denktir; kendisi öylesine saftır ki bir tercih yapamaz, adeta yansıttığı görüntüler arasında hiçbir ayrım gütmeyen bir aynadır o, bütün olası düşüncelerin arenasıdır. Her şeyle alay eder: Analitik işlemlerle uğraşmak da, insan için olası dünyalar ve yaşamlar tasarlamak da onun için birdir. En sevdiği rüya cebirin çeşitleridir: Leibniz'in geliştirdiği cebir, iç yaşamın bütün boyutlarını, dış yaşamın yozlaşmasını haklı gösteren her şeyi açıklar. Zekâ, o yetersiz işaretleriyle zaten hiçbir öneride bulunamaz, hiçbir şey yapmaya gönlü yoktur. Tüm benliği istila eder; zekânın kemirdiği insan, sonuçta, aklın kaçınılmaz yenilgisine bakarak insanın mutlak bozguna uğradığı sonucuna ulaşır. Bu genelleme, aklın nihai sınırıdır, en kusursuz işlemidir. Yapa-

cak tek şey, eskisi gibi devam etmek, ölümü yeni yeni biçimlerde düşünmektir. Yaşamın hiçbir görünümü herhangi bir tercihe neden olmuyorsa eğer, birileri kalkıp, avutucu ölüm betimlemeleri uydurur. Suyun öte yanında, zekânın kavrayamayacağı, imgelemin canlandıramayacağı olayların saklı olduğunu sezerler. İç sıkıntısının dayanılmaz yanılsamalarına kendilerini bırakırlar; sonunda, ölümü, evrenin hiç bilinmedik unsurlarından ve zekânın bu bedenden nihayet kurtulduğu zaman geçirebileceği dönüşümlerden oluşan bir yaşam olarak kurgularlar. Tensel zevklere ve dünyevi mevcudiyete düşkün bedenin dayatmalarının ve sıkıntısının, zekânın bütünsel gerçekleşmesinin önüne engel olarak çıkmayacağı bir yaşam olacaktır ölüm. Bunun ötesine geçip melekler hayal ettikleri de olur.

Altı ayda bu ölümcül etapları katediyorum. Bereket versin ki, aylak bedenim ve içgüdülerim, soyut hesaplarla, sanat için sanatla uğraşacak durumda değil. Bu yaşamdan nefret ediyorum. Boğucu soyutlamaların tam zıttı olan bir insani durumu arzu etmeye başlıyorum. Hıristiyanlar ve bankacılar gibi düşlerde değil, gerçekten var olmak isteyen, insanın yaşayabileceği her şeyi yaşamak isteyen özgür insanları tasavvur ediyorum.

Her geçen gün, Paris'te bize hükmeden korkunun ne kadar da çocuksu olduğunu fark ediyorum: Ailemizin statüsü, çocuklara uygun davranış kuralları ve burjuva dünyasının soyut ihtiyaçları çerçevesinde yapmamız istenen eylemler öylesine saçma ve boştu ki, bütün bu eylemlerin beyhude olduğunu –göğüslerinden süt gelsin diye çeşitli bitki suları içen rahibeler misali–, ve insanların hep karanlık gecelerde öldüğünü düşünüyorduk. Uykuda, bizi bu yanılsamalardan kurtarabilecek rüyalar görüyorduk, ama hocalarımız rüyalarımızın gün ışığına çıkmasını mutlak surette yasaklıyordu. Bu yüzden kaçışın zorunlu olduğunu düşünüyorduk; gitmemizden herkesin memnun olduğunu, herkesin bizi buna cesaretlendirdiğini fark edemedik. Bize öğüt verenlerin bu sinsi planı az daha amacına ulaşıyordu: Hepsi de karşımıza geçmiş inzivanın çeşitli türlerine övgüler düzüyordu: Derinleşme, iç dönüş, içe bakış, çeşitli şiir biçimleri, bilardo tekni-

ği, dinler, sinema, serüven romanları, polisiye hikâyeler, hava saldırıları. İç serüvenleri anlatan romancılar ve psikologlar, uygarlığın en üst mertebelerine yerleştiriliyor, gençler ve küçük memurlar hayali dünyalar yarattıklarından dolayı takdir görüyordu: Mesela bunun adı, kayıp zamanın peşine düşmek oluyordu. Budizm bile yüceltiliyordu. Efendilerimizin içleri rahattı; kayıp zamanın peşine düşen insan kimsenin başına dert olmaz. Kaçmak demek, kaçtığın dünyayı yakından incelemekten, işin gerçek yüzünü anlayınca hesap sormaktan vazgeçmek demekti. Hadi siz gidip oyun oynayın, büyüklerin işine karışmayın. Mevcut kötülükleri ve onların çarelerini unutturmak için harikulade bir plan hazırlanmıştı. Var olana dönük her araştırma Düzeni tehdit eder. Hem, ben bu kadına âşığım ve bu aşka göre yaşamak istiyorum, deyip, hem de devrime girişiyorsanız, kendinizi pek masum sanıyorsunuz demektir. Bir kere aşkınız başarıya ulaşamaz. Hem özgürlük talep edip, hem de sevdiğiniz kadın için bir şey yapmak istediğinizi ilan ediyorsunuz: Ne büyük günah! Dışlanacaksınız: İnsanca bir eylemi savunmak, bütün kötülüklerin efendilerine saldırmak anlamına gelir. Söz konusu istek ve talepler son derece basit: Bunu düşünmeye koyulduğum gün, kendimi Kolomb, Newton sanmıştım; ne de olsa bu mevzular kılı kırk yaran matematiksel hesaplardan bile önemli. Zira bu talepler dünyanın yıkımını hazırlar. Eğer birisi, Paris'in bir meydanında dikilip de, bitkilerin bitki gibi insanların da insan gibi yaşamaya hakkı olduğunu ilan etse, siyah bir polis yığının altında kalacaktır. Bu talepler basittir: Çünkü tek yapılması gereken, öncelikle ortalıktaki masalları derdest edip mucitlerine iade etmek ve sonra da, beş dakikada bir diyalektik mazeretler uydurmak yerine, salt var olmayı dileyen insani güçlerimizi geliştirmektir.

Yattığım yerden insanca bir yaşam, ama zamanın dışında duran bir yaşam hayali kurmakla, yeniden iç farslara yuvarlanmakla yetinmek zorunda mıyım? Bu yaşamın nasıl kurulacağına ve neye benzeyeceğine dair söz söyleyemez miyim? Henüz bunu gerçekleştiremedim, el yordamıyla ilerliyorum; bu, gecenin bir vakti, güvercin kümesinden bir güvercin yakalamaya benziyor.

Ama bu yaşamın orada bir yerlerde olduğunu, sadece örtüyü aralamak gerektiğini biliyorum. O zaman taşlar ve düşünceler çölü kaybolur. İnsana yabancı olmayan zaman ve mekânlarda, atlar kadar doğal nesne ve eylemlerin var olduğunu ilan ediyorum: Bütün sahte peygamberlere inat. Ruhum dediğiniz şeyin en büyük kurnazlıkları bile bu nesne ve eylemleri taklit edemez. Bunlar, sizin gibi delilere, mümkünün sınırlarını aşmayı yasaklayacaktır. Örneğin, çeşitli araçlar kullanmak, canlılarla ilgilenmek, ölüleri ortadan kaldırmak, nihayet bedenlerimizi tanımak, düşmanlarımızı öldürmek, nesneler icat etmek, çocuklara yürümeyi öğretmek, gülmek, dünyayı öğrenmek şart koşulacaktır.

Sizin cebirlerinize hiç benzemez eylemin müttefikleri: Beceriler, ihtiyaçlar, araçlar. Sizin, pek çok kurnazlık ve tedbirle, formel mantığın ve kutsal iş ahlakının kat kat örtüleri altında sesini boğmaya çalıştığınız bu doğal müttefikleri yeniden birbiriyle uzlaştırmak olmalı amaç. Siz ikiyüzlü burjuvaların söylediği kadar güç değil onları sevmek. Hatta bize o kadar yakınlar ki, diller onlara ne ad koyacağını bilemiyor: Henüz insani ilişkilerin parçası olmadılar.

Böylesine sıradan hakikatleri bulup çıkarmak için illa tropikal çöllere gitmeye ve Paris'in gizlerini Aden'de aramaya mı gerek vardı? Fransa'ya döndüğümde gördüm ki, pek çok kişi bu hakikatleri Seine nehrinin tam ortasından akarken görmüştü. Ama pişman değilim: Bu hakikatler gözlerimin içine öyle baktılar, öylesine parlak bir ışıkla kendilerini gösterdiler ki, onları asla yitirmeyeceğimden eminim. Bunları gençlik hevesi olarak göremeyecek denli yaklaşmıştım sonuma. Hiç kimse beni, büyümenin her şeyin doğru cevabını vereceğine inandıramaz.

Bu hakikatlerle, Paris'in beşinci mahallesinin sokaklarında karşılaşma ihtimalim çok düşüktü zaten. Üstüme o kadar çok örtü fırlatılıyordu ki, bir hain olabilir ya da boğulabilirdim.

XIII

Kimse bana bir daha kalkıp da, ormanlar, dağlar, erimez karlarla kaplı doruklar ve otuz katlı evlerin önünde dikilen garip giyimli kişileri ve fonda uzanan çeşit çeşit denizleri ve diyarlarıyla, insana kurtuluşu vaat eden şiirsel yolculukların baştan çıkartıcı tablosunu çizmesin.

Fransa'da 1920 ve 1927 yıllan arasında herkesin ağzında olan yola çıkışların asıl anlamını biliyorum: Hıristiyanlıktaki, dünyaya karşı ölü olma fikrinin soluk imgeleri; Yüce Tanrı'nın yeniden doğuş sözünün, tüm yaşamın baştan kurulacağı yepyeni diyarlar vaadinin karşılığında bu dünyadan feragat etmek. Gökten inecek vahiyler, beklenmedik olaylar, mucizeler bolluğu, bir ilahlar kalabalığı.

Dönüp dolaşıp, Beni korkutan insanlarla yeniden karşılaşıyorum. Odysseus misali Skylla ile Kharybidis arasında kalmak, sözüyle kastedilen bu olsa gerek.

Buna bakıp da, bitmek tükenmez korkulara kapılmak ve sonsuza dek Yahudiler gibi göçebe yaşamak içten bile değil.

İyi ama ben bir Fransız köylüsüyüm: Tarlaları severim, hatta tek bir tarlayı bile severim, hayatımın kalan kısmında bununla yetinebilirim, yeter ki ara sıra komşular uğrasın. Başıboş gezginlerin umutsuzluğunu yaşamak istemiyorum: Bunun ne demek olduğunu Kızıldeniz'in, Hint Okyanusu'nun kıyılarında, Nil Deltası'nda ve başka yerlerde öğrendim. Zaman zaman, Aden'i tarlam ilan edip yolculuk etmeyi kendime yasaklamam gerekti; bunun sağduyuya aykırı olduğunu bile bile.

Resifler resif kalsın, ben karayı tercih ederim.

Rotaları ve güzergâhları reddediyorum. İnsan her an, bir şeyin zirvesinde ayakta durduğu, etrafının her an içine yuvarlanıp kaybolabileceği dimdik uçurumlarla sarılı olduğu hissine kapılır. Her şey elinizden alınır; mola gelir, rıhtıma inersiniz, şehri ve sakinlerini sahiplendiğinizi düşünürsünüz. Siz öyle sanın! Gemi tekrar denize açılır; işte bir kez daha, insani bir yeri ve huzura ulaşma fırsatını kaybettiniz. Gerçek yolculuk budur, ölüp de Hades'e gönderilmiş bir günahkâr gibi, insanın kucağında sadece gemilerin buharı ve yarı aydınlık sisler kalır. Yolculuk, bir telafi edilemez kayıplar silsilesidir.

Bu petrol ve baharatça zengin adaları fethetme sevdasından vazgeçelim artık. Şairlere göre bu adalarda yaşayan rengârenk elbiseler giymiş upuzun kadınlar Ariadne'nin kardeşleriymiş, günleri denizin ürünlerini toplamak ve Theseus'un torunlarının yolunu gözlemekle geçermiş. 1926 yılında birkaç tüccarın, içten bir heyecanla Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan Hazreti Süleyman'la Sebâ Melikesi Belkıs'ın karşılaşmasından, Belkıs'ın krallığından ve Baharat Körfezi'nden bahsettiklerini duydum. Bu krallıkların bu civarlarda olduğuna gerçekten inanıyorlardı, hatta onlara göre bilimin fantastik tarafına biraz duyarlı bir arkeolog Aden ile Dafar arasında Ofir'i keşfe çıkabilirdi.

Ama, Ariadne huzur içinde yatsın, ben kendimi yolculuklar cehennemine mahkûm etmeyeceğim. Düşmanlarım bu kadar naif olduğumu sanıp sevinmesin hemen.

Nihayet, çölün en ücra köşeleri dahil her yerde insanların olduğu şeklindeki basit önermeden yararlı bilgiler çıkarılabilir. Neden yurttaşlarımı sevmek yerine onlardan korktuğumu anlamak için pek çok deniz mili katettim? Aslında her şey ne kadar da basit! Duygusal kadınlar, çocuklar ve hatta doktor ve noter gibisinden saygın adamlar, geceleri çıkıp tek başına dolaşır. Bunun şu anda beni ilgilendirmeyen önemli önemsiz pek çok gerekçesi olabilir. Bir ağaç görürler, ağaçtan başka bir şey olmayan bir ağaç, dal ve yaprakları, gövdesi, kabuğu, içinde kuş yuvası olan bir kovuğu, gece kuşları ve eğer ay varsa gölgesi... Ağaca bakıp,

kadınlara tecavüz eden, adamları soyan, çocukları kaçıran bir haydut ya da ruhlarına susamış bir hayalet gördüklerini sanabilirler, üstlerine tren geliyormuş gibi kaçarlar belki de. Ama yakına gidip bakarlarsa, karanlığın deforme ettiği bir dalın da, gündüz olduğu gibi üstüne rahatça tırmanılabilecek bir daldan ibaret olduğunu görürler.

Ben de o kadar dönüp dolaşıp, öylesine korktuğum bu dala kondum sonunda. Kaçtığım korkunç gölgelerin aynılarıyla burada da karşılaştım, öyle ki bu adamların sayısı bile onlardan korkmak için yeterli neden. Onları yakından ölçüp biçiyorum: Fransa'dakilerle aynı boyut ve aynı biçimlere sahipler. Ama onları korkunç kılan geceyi, yani bu efsaneler, bilgiler, sözcükler ve güzel sanatlar gecesini, ölüler dahil her şeyi kavuran güneşin ışıkları dağıtmış. Ne kadar da cılızmışlar meğer! Niçin onlara benzemekten korktuğumu anlamak hiç zor değil!

İşte yolculuktaki onca molanın mükâfatı. Değerli tek bir yolculuk türü var, o da insanlara doğru yürümek. Odysseus'un yolculuğu da budur; Yunan edebiyatı eğitimimi ciddiye almış olsaydım bunu bilirdim. Haliyle, bu yolculuk dönüşle son bulur. Yolculuğun bütün mükâfatı son günündedir.

Şiire gelirsek, yolculuğun bu en son mineral tortusu da denize akıp kaybolsun.

Uzam, insan için hiçbir iyilik barındırmıyor. Bazı yazarlar manzaralardan alınması gereken derslerden bahsederler; taşların ve gökyüzünün birtakım mimikler yapıp karşınızda bir öğretmen kesildiğine inandırmaya çalışırlar sizi. Hatta, insanların bir şehrin, bir bölgenin, bir bitki örtüsünün ahlaki tutum ve erdemlerine öykünmesi gerekir derler: Sükûnet, zekâ, enginlik, umutsuzluk, duyumsama.

Ama ciddi gezginler bu retoriğe pabuç bırakmaz. Montaigne'in yolculukları kupkurudur, Descartes'ınkiler desen iyice boştur, hatta bu adamlar insanla doğru dürüst ilgilenmez bile.

İnsan gören bir göz, işiten bir kulak değildir. Uzam, yüzyıllar boyu kültür onun üstüne sayısız karmaşıklık bina ederken kılını kıpırdatmadı. Tek kelime etmez, insanların ona yapacağı her şey

için müsaittir. Uzam bir kaptır adeta veya ham balmumudur; insanın balmumuna bıraktığı izleri, balmumunun kendi nitelikleri sanmamak gerek.

Bazı manzaralarda insanın soğuktan öldüğü, bazılarında sıcaktan kavrulduğu ve ancak ikisinin ortasında bir yerlerde rahatça yaşayabileceği söylendiğinde, toprağın şiiri üstüne söylenecek fazla bir şey kalmamış demektir. Toprak ne şirket ortağınız, ne ahlak hocanızdır; ne de bir yerde düzen başka bir yerde kaos vaaz eden misyonerlere benzetilebilir: Bunların hepsi bizim içimizde. Toprağın ikna gücü bulunmaz. Bu lirizmin içi tamamen boş.

Tesadüfler sizi yalnızca manzaralardaki insan sürülerinin düzenine ve düzensizliğine götürebilir ve siz de yargılamak, sevmek, nefret etmek, taviz vermek, direnmek zorunda kalırsınız: İnsan insanı gözler – hatta yegâne zekice uğraşı budur. Bunu bir kere kavrayan insan kırda yaşadığı huzur duygusunu komünyon ayini sanmaz, doğadaki renk oyunlarını inayetin esini bilmez: Yeşil buğdayları görünce içimiz mutluluk doldu diye kendimizi hidayete ermiş sanmayalım: Aslında, pazar günü Nogent-sur-Marne'a pikniğe giden bir aile, doğanın insan kalbinde doğurup doğurabileceği tüm hisleri yaşamış olur.

Bana insanın bu döner tiyatro sahneleri üstünde yaptıklarından istediğiniz kadar bahsedebilirsiniz, sizi anlarım. Evet, ancak ve ancak bir insanın yargısını kavramak mümkündür; bu yargı toprağa dair olsa bile: Melankolik manzara çocukların açlıktan öldüğü yerlerin manzarasıdır, trajik manzara kasklı jandarma taburlarının ve top konvoylarının katettiğidir, coşturucu manzara insanın soğuk veya korkudan titremeksizin bir kadını öpebildiği manzaradır. Anladığım tek şey bu işte: İnsan arzusu ve neşesi farklı ülkelerde farklı derecede dirençle karşılaşır. Dört öğenin içinde insan gibi yaşayabildiğim her ülke benim için iyidir: Önce bir nefes alayım da, güzellik aşkı varsın yaşlandığım zaman sarsın beni. Doğanın vahiylerine ve semboller hazinesine dair sözleriniz beni güldürüyor. Niçin insan ilişkilerinden umudu kesip kendimi Doğa'ya hapsedeyim ve canlılara vermediğim güveni ona vereyim? Böylesi bir inziva ancak aşkın, dostluğun ve za-

ferin reddiyle, mutlak bir umutsuzlukla son bulur: İnsandan hiç umudu olmayan bu bilgelik, Epikuros işi bilgeliktir; tüm umutlarını yitiren kahramanımız kalkıp her şeyi ateşe verir. Niçin beni tamamen umutsuz, kendimi gökyüzünün devinimlerine teslim etmiş halde görmek istiyorsunuz? Sandığınızdan çok daha fazla uğraştıracağım sizi.

İnsanları kavradığım andan itibaren, aklımda sadece geri dönmek vardı; bacaklarını huzursuzca yere sürten, iri siyah gözlü bir at gibi sabırsızdım. Zamanımın, bana ait bu şeyin hızla kaybolduğunu görüyordum. Herkes gibi ben de zaman zengini değilim, öleceğim. Aden'de içinde bulunduğum yalıtılmışlık yüzünden, Batı'nın bir şehrinde ufacık da olsa bir etki yaratabilecek herhangi bir eyleme, herhangi bir mücadeleye girişemiyordum. Ayrıca Avrupa'da yalnız bir savaşçı olarak kalmayacağımı tahmin ediyordum.

Kişi yalnızca tanıdığı insanlara sevinç verebilir ve sevgi de tanımanın mükemmelleşmesidir. Nefret için de aynısı geçerli. İnsanın bütün düşmanları arasında en iyi tanıdığım Fransa'ydı: Kendi gücüm ölçüsünde en büyük hasarı Fransa'ya verebilirdim. Hasar vermenin pek çok yolu var. Hele de yalanlarını, kibirlerini, bedenindeki zayıf noktaları bildiğiniz bir varlığa hasar vermenin o kadar çok yolu var ki. Son olarak da, Avrupa hakkında ayrılmadan öncekinden daha farklı şeyler düşünüyordum. Avrupa ceset falan değil, banyan ağacı gibi dört bir yana köklerini uzatmış bir çotuk: Önce çotuğa saldıralım. Bütün dünya onun yapraklarının gölgesinde ölüyor.

XIV

Sabırsızlığımı tatmin edecek bir hızla olmasa da, geri dönüyorum. Az daha, yukarı çıkıyorum, diyecektim: Aklımızda dünyayı canlandırdığımızı sanırız, oysa tek düşündüğümüz haritalardır; güneyden kuzeye gitmeyi tasavvur ederken, haritada aşağıdan yukarı çıkarız. Oysa gökyüzünden bakıldığında bunların hiçbir anlamı yok. Kuzey bütün yönlerde mevcut.

Bir kez daha, her geçen gün rüzgârlarla ve çeşitli limanlarda malların gemiye indirilip bindirilmesiyle yavaşlayan bir yolculuk. Mitsiva ile Cidde arasında gözleri kör eden beyaz bir fırtınanın şiddetli rüzgârlarına karşı yol almak gerekiyor, hız beş deniz miline iniyor, Hudeydeli Arap bir tüccarın hediye ettiği Çin muzlarını yiyorum, sintinedeki koyunların kokusu geliyor burnuma, sabırsızlık ve hiddetle sarhoşum – beni durdurmak için yoluma bir de rüzgârlar mı dikilecekti?

Delikli mercan resiflerinin gerisinde sıkışmış, yarı yarıya kumlara gömülmüş şehirler görünüyor ve göründüğü gibi kayboluyor. Hızla yanıp sönen görüntülerden oluşan ürkütücü bir film bu, zihinde bıraktığı izler yavaş yavaş kayboluyor.

Seylac, Somali topraklarının Büyük Britanya'ya ait bölümünde bulunan limanlarından biri, geçmişte Sebâ Melikesine ait bir liman olduğu söylenir. Cibuti'nin yaklaşık altmış mil güneydoğusuna kurulmuştur.

Deniz seviyesini ancak bir kayık kadar aşan, küçük bir kasabadır hepi topu: Gemi güvertesinden bakıldığında solgun bir se-

raba benzer: Flamalarıyla, çanlarıyla ve direkleriyle görkemli bir kadırga misali engin su düzlüğüne hâkim olan kentlerin ışıl ışıl görüntülerine hiç ama hiç benzemez; kumun, güçlü rüzgârların ve güneşin aşındırdığı bir imgedir.

Denizcilik kitaplarına göre, açık denizi sahil şeridinden ayıran sinsi sığlıkların sayısız girinti ve çıkıntısı olduğu için gemiler açıktan seyreder: Yolcular önce küçük bir yerli kayığına indirilir. Rüzgâr esmezken bile kayık su üstünde eğik durur; ön tarafa çömelmiş siyah tayfalar, bir an önce kıyıya ayak basmak için sabırsızlanır. Derken yelkenli dibe sürter. İki iri yarı Somalili yolcuları sandalyeye oturtup, avuçlarının içi gibi bildikleri sığ labirentlerde taşır. Etrafta küçük oğlanlar koşuşur ve üstlerine dalgalar fışkırır; ıslanıp bağırışırlarken, bu memlekete özgü kırmızı yansılı güzel siyah tenlerinden bakır rengi sular süzülür. Göğe doğru yükselen çığlıkları düşmez geriye.

Toprak, ölmüş balıktan bir harçla sıvanmış gibidir. Her adımda, kılçık ve kabuklar çıtırdar, balık pullarıyla karışık bir toz kalkar.

Bir çocuk çığlığı, bir kocakarı kavgası, bir duvarın arkasında boğazlanan koyunun melemesi; ne ayak sesi duyulur, ne yaprak hışırtısı, derken şarkı da tartışma da işitilmez olur – bir tarlakuşunun çağrısından da daha uzakta patlayan bir volkanın fırlattığı kül yağmuru gibi, gökten uçsuz bucaksız bir sessizlik çöker.

Boş meydanlarda uyuyan insan kümeleri görürsünüz. Mobilyasız beyaz odalarında aylak tüccarlar birkaç deri alıp satar. Wills fabrikasının yerliler için ürettiği, ama bir beyazın asla içmediği şu *Elephant* ve *Scissors* sigaralarından içerler. Seylac insanları taşla mı besleniyor? Kendilerini çölün kıyısında unutulmuş hissediyorlar mı? Bedenlerini ölümün korkunç ağırlığına alıştırmak için toprağın altında mı yaşıyorlar?

Sana'nın, Manaça'nın ve Yukarı Yemen'in limanı olan Hudeyde'de, antrepoda, uzun koridorların sonunda, işlemeli kapıların arkasında yığılı duran kahve çekirdeği tepeleri yeşillenir; hamamın soğuk havuzunda insanın kol ve bacaklarının terden arınması gibi. Sana Dağları'ndaki evlerinden inen Yahudi kızları kahveyi elekten geçirir. Soluk mavi kumaşlara bürünmüş halde çöl

rüzgârlarını geçerlerken, dişlerinin arasına kırmızılı siyahlı bir eşarbın ıslatılmış ucunu alırlar. Kirli pasaklı halleriyle bile ne arzular uyandırırlar insanda! Ama zaman yokluğundan bu arzular güneşte dağılır gider.

Aylardan nisan: Yılın bu döneminde hacılar, Medine ve Mekke'nin limanları Yenbu ve Cidde'ye doğru yola çıkar. Luheyye yakmlarında, Malezyalı ve Hintlilerle dolu, suların yağı üstünde kayıp giden yük gemileri çıkar karşımıza; huzurlu yolcular, yolculuğun sonunda ulaşacakları hidayeti düşünür. Peşlerinden yaldızlı başlıklarıyla bir dizi çocuk, çiçek desenli metal sandıkları, pamuklu kumaştan şemsiyeleri gelir. Mısırlı doktorların şirret nezaketine katlanmak, karantina, ofis ve gümrüklerin keyfini beklemek için insanın bol bol boş zamanı olmalı. Liman hangarlarında, sert rüzgâr altında, sabırları bir hazine gibi durmadan birikir. Yıkık duvarlarla, moloz ve toprak yığınlarıyla dolu Cidde'nin ortasında, Büyükanne Türbesi* ve Mekke Kapısı tarafında, tıka basa yüklü deve kervanları ve Mack Sennett'in ilk komedileri zamanından kalma eski püskü Fordlar da aynı sabırla bekler. Hastalık halini andıran bu uyuşukluk atmosferinde, hacılar umutla dolu; her şeye katlanırlar, hoyratlıklara, gecikmelere, hac acentalarının hırsızlıklarına. Bir tek mavi mataralar, Meryem Ana madalyonları, alçıdan Bernadette'ler ve sedyeci tıp öğrencileri eksik: Bunlar da olsa kendinizi Lourdes'da** sanırsınız.

Gönderlere çekilmiş bayraklar, deriler gibi sallanıyor: Müslüman uyruklara sahip Avrupa ülkelerinin elçilik sancakları. İslamın Cenevre'si diyebiliriz: Sovyetlerin kızıl bayrağı, bir kereliğine, cani İngiliz *Union Jack*'inin varlığına razı olmuş. Bu esnada şehrin dört bir yanında, elçiler kapalı ve oymalı balkonların gerisinde uyur. Kentte buz bulunmadığından menekşe şerbeti ilaç gibi ılık ikram edilir.

* Cidde'de, Havva'ya ait olduğuna inanılan mezar. 1928'de devletçe yıktırıldı –ç.n.

** Fransa'nın güneybatısında, hac merkezi olan kasaba –ç.n.

İki mercan resifi arasında uzanan limanda, Kral İbn Suud'un beyaz yatı bakır sülfat suyun üstünde paslanmakta.

İç karartıcı harikalarla ve uğursuz insanlarla bezeli, acısı dinmek bilmeyen bu toprakların iki parolası var: Sabır ve uyku. Bir Arap şiirine göre Arap şöyle demiş: "Ben Sabrın Oğluyum." Burada Doğu, karaya vurmuş bir balık gibi, çölün verimsiz havası altında bir ceset gibi, güneşte kuruyor. Bereket doğurmayan bir çürüme bu. Bu mineral ıssızlığın ortasında göze sonsuz bir kalabalık gibi görünen yerli halk, güç bela yerinden kıpırdıyor. Anlamı tamamen buharlaşıp gitmiş birtakım eylemlerle meşgul olan bu insanlar, evlerinden düşmüş taşların üstüne oturmuş, kendilerini sessiz sakin ölüme bırakmışlar. Bir tür dilsiz saadet içindeler; dışına çıktıkları nadir anlarda acele acele konuşuyor ya da ara sıra ticari belgeleri imzalıyorlar.

Avrupalılar yaşama dair tasavvurlarını oluştururken, insan davranışlarını bitkilerin, nehirlerin ve alet edevatın renkli görüntülerinden ayıramaz. Köylü ve zanaatkârların torunu olan bu insanlar, son tahlilde hasadın büyümesine ya da araçların veriminin artmasına katkısı olmayan, izah edilemez uğraşlara adanmış bir varoluş karşısında, ya da genelde bahçede bir gezinti içermeyen dinlenceler karşısında öyle bir endişeye kapılır ki, en sağlam argümanlarla bile onları teskin edemezsiniz.

Avrupalının yaşamıyla bitkilerin yaşamı arasında, zahmetsiz ve istikrarlı bir ilişki kurulmuştur: Avrupalı için, tamamen bitkisel bir gerçekliği olan mevsimlerin akışı, bir mihenk taşı vazifesi görür. Eğlenceleri, tatilleri mevsimliktir, dini bayramları bile. Dört mevsimin da kendine göre çalışması ve eğlencesi vardır. Şehir sakini de bu yasalardan muaf değildir; kestane ağaçlarının yapraklandığını, kirazların manavlarda göründüğünü görmek ona yeter. İçinde yaşadığı iklimin daha mütevazı güçlerine hükmetmeyi bilir. Böylece kendi iradesine boyun eğmiş, uysal ve hatta müttefik bir doğa yanılsamasını sürdürür. Dünyanın ılıman kuşaklarında, insan muzaffer olduğunu düşünür ve bu yüzden kendini özgür hisseder.

Avrupalı hâlâ mekanikçi. Verimli tarlalara hasredilmeyen saatler, tamamen araçların ve makinelerin icadına, kullanımına ve gelişimine adanır. Bu işlemlerin her biri Avrupalının gözünde kendi gücünün kanıtıdır. Kadercilik, kendiliğinden kapıldığı bir düşünce değildir. Bu tavır, Avrupa insanı için hâlâ bir kurtuluş umudu olabilir.

Çöl bölgelerindeki insanlarsa, yaşama faydalı icatlara katkıda bulunmayan bu toprakla ya çok gizemli ya da çok basit bir ilişki sürdürüyor. Burada toprak, tekdüze adımların zemini, yeknesak bir tefekkürün malzemesidir. Sina Yarımadası ile Sokotra Adası arasında, insanların gerçekten tuhaf olduğu bir doğayı kabullenmek zorundasınız: Ellerinden bir şey gelmez, istekleri ve arzuları çölün sonsuzluğunu sarsamaz. İklim olayları, kum fırtınaları, kasırgalar öylesine şiddetlidir ki, insan ne bunlara direnebilir ne de bunlardan faydalanabilir. Buğday yoktur, rüzgâr aşırıdır, nehir geçmez: Hiçbir yerde değirmen göremezsiniz. Kaderciliğin temeli bu çaresizliktir. Bir çağlayanı hem sevip hem de üstüne baraj kurabilen bir insansa, her şeyin alınyazısı olduğuna inanmaz.

Böylece bu kayıp kentler Avrupa insanına bir çeşit tembellik hastalığı geçirir. Yadsınmış ve unutulmuş bu kentler kendi kendini tüketir, yaşam ölümün kisvesine bürünür. Avrupa insanına ne *keyif* ten ne de nirvanadan bahsedin: Yoksa size, ölüleri rahat bırakın diyecektir.

Nihayet Akdeniz yeniden göründü, antik çağlarda boğulmuş insanlarla dolu.

Turumu tamamlıyorum: Bir sabah If şatosu ve önünde uzanan beyaz tepeler karşımda beliriyor. Notre-Dame-de-la-Garde. Şansım varmış! Karşıma çıkan ilk semboller dünyadaki en öfke uyandırıcı iki nesne: Bir kilise, bir hapishane.

XV

*BENİ EMZİRİP BÜYÜTEN FRANSA...**

İşte, yine Fransa. Gittikçe yaklaşıyorum. Pervanenin her dönüşünde mesafe azalıyor. Karşımdan adalar geçiyor, Marsilya görünüyor, derken gümrük memurları. Tanıyorum, tanıdık bir ulusun yüzü bu: Burada doğup büyüdüm, masaldaki tavşanın dikenli çalılıktaki yuvası gibi.

Odysseus kadar gezmedim, ama işte karşımda, içinde bencağız göçebeyi bekleyen sadık bir kadının olmadığı İthake'm. Pek çok şehir geçtim, ama her yerde aynı insanlar yaşıyordu. Geri dönen gezginin, akkor kadar sıcak günler ve vantilatör altında geçen geceler boyunca, düşüncelere dalmak ve kafasında bütün hesaplarının uzun uzun listesini çıkarmak için bol bol zamanı olmuştur. Ancak hesaplarını kapatma tarzı Odysseus'unki kadar canlı, çarpıcı, neşeli olmayabilir elbette. Odysseus'un karısına talip olan adamlarla kavgasını, bir insanın başına gelebilecek en coşku verici olay diye okumuştum:

"Odysseus, hiçbir talibin ölümün elinden kurtulamadığından emin olmak için evi dikkatle gözden geçirdi. Hepsinin toz ve kan içinde yere serilmiş olduğunu gördü. Kocaman bir ağın düğümleri arasında kalmış, köpüklerden ve denizden uzağa kuru kumların üstüne sürüklenmiş balıklar gibi. Hepsi de dalgalara

* XVI. yüzyılda yaşayan şair Joachim du Bellay'in ünlü bir sonesinden hafifçe değiştirilerek alıntılanmış. "Sanatların, ve Silahların, ve Yasaların anası" Fransa'ya bir methiye.

kavuşmak istiyor, ancak güneşin ateşi içlerindeki yaşamı kurutuyor."

Firavunun mezar odası gibi dekore edilmiş bir yolcu gemisinin salonunda, *Comédie Française* aktörleri ve memur karıları *Messageries Maritimes*'e şükranlarını dile getirirken, bir kez daha Fransa'nın suretini gördüm. Dünyaya dair bilgimizin gelip dayandığı tüm o süslü püslü basmakalıp açıklamalarda, Fransa'nın kötü huyları sırıtıyor: Bazı insanların içindeki kötülük, portresinde bile yüzeye vurur. Tamahkâr Fransa da haritada, denizleri, dağları ve Ren'inin arasında, sinsi sinsi uzanır. Kilitli bir kutu. Bir zamanlar bir primatın derinliklerinde uykuda olan müstakbel çiftçilere ve çelik tüccarlarına ileride bir gün büyük faydası dokunacak jeolojik oluşumların ve tarih öncesi tufanların tesadüfleri tarafından çizilmiş bu sınırlar, emekli olunca Académie Française'de vazifeye başlayan Fransız mareşallerinin son söylevlerini süsleyen kimi askeri zaferleri, ama en çok da tarihteki sayısız alçaklık ve katliamı haklı çıkarmak için kullanıldı. Bu toprak parçaları politikacılara, Fransa'nın kaderini yöneten öfkeli ihtiyarlara, büyük yurtseverlere, Fransa'nın eski ölülerini ayağa kaldırıp nihai çürümeden kurtarmaya uğraşan bütün mezar hırsızlarına, bütün ölü yiyicilere bol bol yeter. Mumyalama işlemlerinin kokusu her yanı sardı. Şu beş yüz bin kilometre karenin ötesinde olan biteni asla göremeyen bu insanları ciddiye almamızı nasıl istersiniz?

Her gün biraz daha kısalan zincirlerinin daha hâlâ özgürlük yanılsaması ve iktidar duygusu vermeye yettiği köle sahipleri ve uysal köleleriyle dolu bu ülke denizle kuşatılmış. Denizden yararlanmaz ama. Çocuklarının ayakları ıslanır da üşütürler diye korkar. "Jean, köyünde kal." Bu nakarat, taşradaki halk plajlarında her yaz gecesi yankılanır. Fransızların efendilerinin gözünde okyanus bir tür savunma hattıdır, siperler, bataryalar, denizaltılar, kruvazörler için bahanedir. Özgürlüğün baştan çıkarıcılığına kapılmak mı dediniz? Ne baştan çıkması? Taşra kasabalarındaki kekeme Faust'ları baştan çıkarmak için Şeytanın büyüleyici sesini taklit eden kimse gördünüz mü siz? Alimallah istila ederler ülkemizi. Fransızlar denizkızlarının şarkısına tahammül edemezler.

Fransa hep nüfuz edilemez bir ülke olma rüyalarının kurbanıdır. Ah, keşke elmastan, korindondan olsaydı sınırlar! Ama ne yazık ki sınırlar yalnızca su, granit ve şistten.

Hâlâ savaşların bokuyla püsürüyle kaplı Fransa, sefaleti, haysiyeti, ruhani misyonu, küçücük kârları ve kocaman iyi niyeti altında inliyor. Zira işler kesat diye zırlayan ve bilançolarında kârı gizleyen ikiyüzlü tüccarlar tarafından yönetiliyor. Fransa adına konuşup, onun maneviyatın başkenti, Kilise'nin sevgili kulu, demokrasinin ilham perisi olduğunu tekrarlayıp dururlar: Böylece, evliliğin, aşkın ve yolculuğun cilvesi sonucu Fransız sıfatına kavuşmuş insanları yanılsamalarla beslerler. Kim demiş, açın kulağı işitmez, diye! Kendi sınırlarının ötesindeki, sözde kendi güzel yataklarına hiç benzemeyen biçimsiz, rezil yataklarda uyuyan kimseleri bu sözlerle kandırırlar.

Fransa derken çiftlik, maden, taş ocağı, fabrika, değirmen ve emlak sahipleri çetesini kastediyorum; bu efendiler her yerde Fransa adına konuşma tekelini ele geçirmiş olduğundan, bana da Fransa'yı onların toplamıyla özdeşleştirme hakkı doğuyor. Onların kurbanlarından, tarım işçisi ve ırgatlardan, asker ve memurlardan, kravat satıcıları ve kürtaj olmuş genç kızlardan, yani Fransa'nın ait olmadığı bütün o erkek ve kadınlardan bahsetmenin yeri burası değil ancak.

Bir kere, Jules Dalou'nun elinden çıkan heykellerin ilkokul çocuklarında yarattığı duygunun aksine, Fransa bir kişi değildir. Fransa'yı, topraklarını çevreleyen surların arasında, başına konmuş kuşlarla yürüyen doğaüstü bir şahsiyet, bir tür kraliçe arı, kırk milyon çocuklu bir anne olarak tasavvur edemeyiz. Fransa bir insanlar, ürünler ve olaylar kümesidir.

Ne bu insanları seviyorum, ne ürünlerini ne de olaylarını. Bir tanrıçaya nasıl küfredersin, diye yürümesin üstüme kimse. Ölümsüz bir çehreymiş. Generallerin ölümsüz metresi desek daha doğru. Sırf hayalde var olan bir azizeye istesem de saygısızlık edemem.

Sahiplenilmiş Fransa, Fransa'nın sahipleri, Fransız sahipler, Fransa'nın sahip oldukları: Alın size sözcük oyunu.

Mülk sahipleri tam kadro karşımda. Uzun süre önce tatile gittiğim bir günde üstüme üşüşen martılar gibi, hepsi çağrıma koşturmuş sanki. Geçmişte benim de saflarında olduğum bu küçük burjuvaların teki bile eksik değil: Yıllarca kolaladıkları temiz yakalıkları, bugün onlara sahte bir Amerikan şıklığı katan bir gevşeklik içinde; bir kardinal, eş, amca veya terier köpek gibi meçhul biri için tuttukları ebedi yasın kılığı olan siyah takımlarını, melon şapkalarını giymişler. Ev kadını ya da işsiz güçsüz eşlerinin hepsi de burada: Aşkın içinden, buğday tarlasında yürüyen süvari birliği gibi geçer ve ayakta tek bir başak bile bırakmaz bu kadınlar. Zavallı üniformalı fahişeleri de, babalarının bilgeliği altında boğulan çocukları da hazır. Sabah lavaboda yüzündeki kibir, korkaklık ya da iç sıkıntısı izlerini bir türlü silemeyen kibar suratları eksiksiz mevcut. Yürüyorum ve sağımda solumda, önümde ardımda, içinde büyüdüğüm tohum yatağındaki eski kardeşlerimi görüyorum: Tüccarlar, profesörler, senatörler, pazarlamacılar, sanayiciler, avukatlar ve subaylardan oluşan kalın bir humus tabakası. Kitap okuyucular. Senede bir ay deniz kenarına giden, hastalıklarını frengi diye duyunca utanıp da sifilis tanısından gocunmayan, aşktan nefret edip evliliğe saygı duyan, milyon satan gazetelerde her sabah kendi portreleriyle karşılaşan adamlar.

En küçük jestlerini dahi tanıyorum ve hiçbiri beni etkilemiyor: Tüm ulusların arasında en az heyecan verici olanın içindeyim. Kitap sırtlarındaki başlıkları, sokaktaki bağırışları, Radikal ve Tin sözcüklerini algılıyorum. İçimde bir Fransız vatandaşıyla geri dönmüşüm; veyahut beni Marsilya'da bekleyen ikizim bedenime girmiş. Ondan kurtulmak için her şeyi yapacağım. Bir Hadramut sakini olduğum zamanlarda içimden düşüp yuvarlanan onca şeyi toplamış bana getiriyor.

Arabistan-Fransa, Aden-Paris, Versay-Lahic, bundan böyle benim için bütün ülke isimleri ve şehir adları bir; Paris-New York ya da Londra-Melbourne desem de fark etmezdi. Aden'in Kraliçe Victoria Meydanı gidiyor Paris'in Opera Meydanı geliyor; İngiliz-Hindistan şirketi bürolarının yerini akrabalarımın ve ar-

kadaşlarımın büroları, İkinci Devon Kışlasının yerini Clignancourt Kışlası aldı. Ölüler Ülkesinden çıkan Orpheus gibi, akşam altıda sersemlemiş halde metrodan çıkan insanların sarkmış kolları, gri alınları ve makineleşmiş bedenleri, Aden'de akşam üzerleri vakit geçirdiğim insanlarınkilerle tıpatıp aynı.

Aden, doğduğum ülkedeki her şeyi anlayabileceğimi öğretmişti bana. Ama örneğin bir fonografın işleyişini çözebilen bir zekâm var diye gurur duyacak değilim: Sökülüp takılabilen bir modeli anlamaktan kolay bir şey olamaz. Aynı şekilde bir çocuk da, kartondan mankenleri kurcalayıp bedenin tüm gizemlerini keşfeder: Bir kapağı kaldırır, kalbi çekip alır; ikinci bir kapak açar, kalınbağırsak elinde kalır.

Fransızlar bitmek bilmez hayatlarının her gününü, kabuğunda oturan salyangozlar gibi geçiriyor: Kabuk öyle ağır ki, onları eylem ve düşünceden ayıran engin çölleri aşamıyorlar. Yaşlı rantiyeler gibi ustalıklı hesaplar yapıp kendilerini tam güvenceye alıyorlar. Amerikalıların en son toplu eğlencesi olan, makineli tüfekli otomobil savaşları bile yok Fransa'da.

Bedenlerini hafızanın parazitleri ve tortuları işgal etmiş: Yataklarının derinliklerinde, geçmişte olup bitenleri ve gelecekte olabilecek şeyleri kafalarında evirip çevirirler. Ezbere bildikleri kalıpların gelecekte de aynen süreceğini tasavvur ederler: Dindarlık, profesyonellik bilinci, askerlik vazifesi, sınıf arkadaşlıkları, genelevler. Cimri birer muhasebecidirler: Her köşe başında hesap yaparlar. Cimri birer âşıktırlar: Her köşe başında hepsi kendi kendini tatmin eder. Birbirlerinden kaçar ve nefret ederler, çünkü kendi aralarında yabancılar gibi yaşarlar. Meslektaşlığın ötesine asla geçmezler. Bir insanla gerçekten yakınlaşmak onlar için cehennemin derinliklerine inmek kadar korkutucudur. Onlara dostluktan bahsetmeyin, ruh çağırmayı tercih ederler. Bir kadın sevseler, ona işçilerinden biri gibi hükmetmek, bir çift eldiven gibi sahip olmak isterler.

Düşünürleri, insanın sterilize modellerini yaratıp onların kullanımına sundu. Okulda bu modelleri söküp takmayı öğrenirsiniz ve bu egzersizler sizi gerçek bilgiyi ve somut sevgiyi aramak

zahmetinden kurtarır: Hatta insan hakkında bu kadar çok şey bildiğiniz için sevinirsiniz, ki bu, iş hayatında gerekenden fazladır; zaten insanın düştüğü durum düşünülürse bu soyut betimlemeler gayet yeterli olur: Bunlara topluca kültür derler.

İnlerinde yaşarlar; her zaman kendi mülklerini diğer mülk sahiplerine karşı ve Mülkiyeti de mülksüzlere karşı korurlar. Fransa: Bahçe sınırı anlaşmazlıkları yüzünden açılan davalar ülkesi. Her tarafta tuzaklar, kapanlar, azgın köpekler, dikenli teller, cam parçaları, kırık şişeler, medeni kanun hükümleri: En sevimli buldukları şey, "Girilmez" levhasıdır.

Bütün ailem, kuzenlerim, çocukluk arkadaşlarım, çevredekilerden topladıkları saygınlık ve bahşişlerle steril bir yaşam süren bu insan türüne dahil.

Bu tür, büyük burjuvazi diye adlandırdığı türün, iktidar ve haysiyet açısından gerisinde kaldığından, onun kaderine yapışır, onunla birleşir; büyük burjuvazinin, karanlıktan çıkar gibi bilinçsizliği terk eden ve insanların son umudu olan geniş proletaryayı bastırma emrini yerine getirir. Bu Kutsal İttifak'ın kârından aldığı paya ilginç isimler takar: Bu nazik türün üyeleri, işçi ve köylünün sarf ettiği gerçek emeğin bedelini tarif eden kelimeleri reddeder. Emeğinin ruhani bir misyonu varmış gibi yapar ve kelimeler vasıtasıyla kendisini, salt karnını doyurmak için çalışan yevmiyeliden ayırır: Ona ödenen şey aylık, vizite, tazminat, harç olabilir, ama asla ücret ya da yevmiye değil. Nihayet temettü aldıkları görkemli gün gelir: Onları büyük burjuvaziyle yüzde yüz ittifaktan alıkoyan düşünsel bariyeri nihayet aşarlar. Hayatları boyunca hissedebilecekleri yegâne içten heyecanla, ilahi "Sermaye" kelimesini gönüllerince telaffuz edebilirler artık. Efendileriyle kendileri arasında sadece bir nicelik farkı vardır, özleri aynıdır. Elinizde ha bir hisse senedi varmış ha bin hiç fark etmez. Bütün o alçaklıkları, bütün ağırlıkları, bütün insaniyet eksiklikleri, işte bu çizgi geçişinin bir sonucudur. O andan itibaren, savundukları şey yaşamları değil, şatafatlı bir kâr ve onun sayesinde kendilerine atfettikleri önem olur. Kârın hacmi bile o kadar önemli değil. Bu uğurda zulme başvurmaktan bile çekinmiyor-

lar. Bu kârı garanti eden ve işçilikten rantiyeliğe doğru mistik dönüşümlerini baki kılan bu düzen için her şeyi feda etmeye hazırlar. Kârlar hiçbir somut tatmin sağlamadığı halde. Kâr nesneler satın alır: Kendini ancak ve ancak bir satın alma ediminde gösterir. Ama bu satın almalar ölüdür, insan ona sahip olur olmaz nesnenin havı dökülür: Bir tür sahte arzular hastalığına ortam hazırlarlar. İnsanın bu kârdan haz alması ve kârının tam olarak bilincine varabilmesi için, onu kendi iktidarının ve yalnızlığının kanıtına dönüştürmesi zorunludur. En basit tatminlere bile ancak kârını harcadığı anlarda ulaşır: Bir burjuva hastanede tedavi olmaz, doktora elden ödeme yapmayı sever. Sevdiği kadının bedavaya gelmesinden ıstırap duyar: Ona para ödemek ister. Tek amacı, satın alma gücü sayesinde hâkimiyet kurmaktır; böylece öteki insanlar alıcıya imrenir, o hepsini ezmiş olur. Bu iktidar çok sınırlı olsa da durum değişmez. Diğerlerini küçümsemek, diğerleri tarafından imrenilmek, onların yaşamlarındaki vazgeçilmez duygulardır. Hayatta olduklarını hissetmeleri için, birilerinin onları kıskanması ya da onlardan nefret etmesi şarttır. Bundan gayet hoşnutturlar, çünkü sonuçta insanın yaşadığını, var olduğunu hissetmesi gerek tabii. Kimse iç sıkıntısından hoşlanmaz. Evet canları sıkılır diyorum, zira gerçek yaşamlarını geriye döndürülemez bir şekilde yok etmişlerdir çoktan. İnsan yengeç değil: Bir uzvunu keserseniz yerine yenisi çıkmaz.

Parçalanmış bir gerçeklik. Dumanlı bir varoluş. Rüyamsı tutkular. Bir de bakmışsınız, insan da kâr zarar hesabındaki sıradan bir kalem haline gelmiş.

Gerçek bir emek ve gerçek bir sahiplenme de var elbet – köylüler, zanaatkârlar ve şairler arasında; onlar için sahip olmak demek, eylem, fiyat ve ürünün birliği demektir. Ama burjuvalar soyut olarak üretir ve sahip olur. Çok uzun zaman önce İsrail ülkesi onlara miras kaldığı için, hayatları boyunca faizle borç vererek yaşarlar. Sermayedardırlar küçüklü büyüklü; tahvil satın alırlar ve soyut borçlulardan –bir devlet, bir şirket, bir belediye, bir demiryolu– soyut faizler toplarlar. Ya da hisse senetleri alırlar: Beden işçileri bu hayaletlerin varlığı uzasın diye ter döker. İnsan-

larla onlar arasında, insan yaşamıyla onlar arasında, bankalar ve peşinden de borsalar, vergiler ve broker'lardan oluşan fantastik kortej dizilidir. Burjuvaların sahiplenme ve kâr etme biçimi, onları gerçek olan her şeyden uzaklaştırır: Bir tür büyü dünyasında yaşarlar ve gerçek hayatla yalnızca uzun mesafeli sihirli sinyallerle temas kurarlar. Bu insanlar ellerine, damga pulu yapıştırılmış bir gücü, yeşil bir hisse senedini aldıkları gün, olmayan bir varlığın mistik doğasıyla bütünleşmiş olurlar. Sermaye papazının dillerinin üstüne koyduğu kutsal ekmeği yutarlar.

Onlar aslında yoktur. Onları yöneten, soyutlama cinleridir. Ne düşünürler? Onları kim düşünür? Evlendirme daireleri, defterler. Eski bir valiz gibi etiketlerle doludur hepsi. Rahat uyuyabilmek için, bütün sembol ve amblem hazinelerini güvenli odalarında kilit altında tutarlar: Bir evlilik cüzdanı, bir asker hüviyeti, bir seçmen kartı ve para dolaşımı yüzünden evlerde biriken bütün o ıvır zıvır kâğıtlar.

Fransa'nın bütün anıtları, bu insanların büyülenmiş halini savunur. Münzevi yaşantıları, açık havada bir yaşam savunan insanlara karşı dört cepheden koruma altına alınmıştır. Soluk almak imkânsızdır, bir kuyunun dibindesinizdir. Eskiden neden boğulma hissine kapıldığımı şimdi anlıyorum. Bu, karanlık bir boğulma, rüyadaki kör çırpmış değil; güneş altında sakatlanıyorum, güpegündüz soluksuz kalıyorum. Büyük bir kalabalık boğulmamı seyrediyor. Etrafımı saran her şey düşmanlarıma ait. Hiçbir şeyim yok, hiçbir şeyden haz almıyorum. Her tarafta hâkimiyetlerinin taştan kanıtlarını, kiliseleri, millet meclislerini, kışlaları, enstitüleri, polis karakollarını, adliyeleri, genelevleri, bakanlık binalarını görüyorum. Sokakta elimi sallasam bir bankanın kapısına, bir polisin ya da bir Légion d'Honneur nişanı sahibinin göğsüne değiyor. Sevdiğim kadını nasıl azat edebilirim? Aşkın tekerine çomak sokuyorlar. Bir protesto sözcüğünün duyulduğu, bir özgürlük girişiminin gerçekleştiği yere dört bir yandan yetişiyorlar. Geri çekilirken, arkalarında bomboş bir sokak bırakıyorlar: Hepsi de onların emrinde olan polisler, yoldan geçenler ve bilgeler bir makinenin bilinçsiz kesinliğiyle hareket edi-

yor. Bir kule ne düşünür? Polis memuru 36541 ne düşünür? Bay Bergson ne düşünür?

Farklı farklı *Homo Economicus* türlerinin, çeşitlerinin ve familyalarının dolduğu bu ülkede boğulmak hiç şaşırtıcı değil.

Çok zaman önce, koltuklarına kurulmuş bilginler *Homo Economicus*'un görünümlerini ve âdetlerini betimlemeye koyulduklarında, pek çok insan onların sözüne inanmadı ve bu soyut insanın karşısına gerçek insanla çıktılar. O esnada hiç kimse, bu profesörlerin, bu hesapçıların aslında insanlığın yeni soyut varoluşunu betimlediğini ve somut insanın yok oluşunun ilk emarelerini sunduğunu anlamadı. Bu betimlemenin soyutluğunun, esas alınan yeni insan modelinin soyutluğundan kaynaklandığı kimsenin aklına gelmedi.

Başlangıçta *Homo Economicus* bir üçgen kadar basit ve tekti. Bütün örnekleri toplu iğneler gibi birbirine benziyordu. Ama çocukları oldu, aynı soydan gelmelerine rağmen her zaman birbirini sevmeyen aileler doğurdu. *Homo Economicus* şimdi bankacıdır, sanayici, komiser, sarraftır. Farklı türleri vardır: Rantiyeler, küçük mülk sahipleri, borsada oynayanlar. Devlet memuru hatta işçi bir *Homo Economicus*'a dahi rastlanabilir. Elde ettiği ek kârı bir köşede biriktirmekten pek memnun bir hayvandır. Ne ekersen onu biçersin gibisinden özdeyişleri tekrarlamayı pek sevse de, karşılığında hiçbir şey vermeden bu kârı elde etmesini bilir. Bu kâr havadan geldiği için, daha da yüceltir. Bir insan bedenine sahiptir. Ne köpeklerle atlar, ne kadınlar ne Azrail onun aslında bir insan karikatürü olduğunu anlar; insan gibi sever, yemek yer, sindirir, dışkılar, geceleri uyur, yürümeyi bilir. Bu görünüşe karşın, daha çok bir otomatik kahve makinesi gibidir. Düğmesine basınca yanan bir lamba veya dönen bir motor kadar insanlıktan uzak, bir tür konuşan ve yürüyen aygıttır. Ama bir lambanın kendi iradesiyle yandığını sanması, ya da bir direksiyonun kendi isteğiyle döndüğünü düşünüp haz duyması olasıdır.

Homo Economicus son insanları da çiğniyor. Son kalan canlılara düşman ve onlara kendisiyle aynı ölümü yaşatmak istiyor. Burjuvazinin en kurnaz manevrası, işçileri hissedar ya da rantiye

yapmak: Böylece onlar da *Homo Economicus*'un ahlakını, katılığını ve ölümünü benimsiyor. İnsanlar, konuşan makinelerin cazibesine ve ayaklar altına alınmaya sonsuza dek boyun mu eğecek? *Homo Economicus*'u yok etme vakti geldi, onu yaralamak mümkün: Çıplak olduğunda bir insan gibi savunmasız. Ama onu ikna etmek imkânsız: Sizi ezdiğini bilmez ve bunu niçin yaptığını da: Sermaye ezmesini buyurur, bu bir tanrı emri gibidir. Sermaye, eserini inançla gerçekleştirsin diye ona yeterince tutku ve duygu bahşeder: Hatta tutkular kârı ve randımanı artırır. Düşünmeden, yargılamadan ezer geçer. Ancak eziyor diye ne takdire şayan, ne mükemmel, ne de çok mutlu olur. *Homo Economicus* sevinç duymaz, insanların mutsuzluğundan mutluluk çıkarmaz. Fransa'yı, mesela ulu bir yargıcın ortaya oturup da soluna köleleri sağınaysa eksiksiz, üstün insanları geçirdiği bir mahkeme gibi hayal etmiyorum ben. Ne kadar fedakârlık yapılırsa yapılsın *Homo Economicus* ne güzelliğe ne sevince kavuşuyor: Onun zevklerine, yüz ifadelerine bir kez olsun baktınız mı? Yaşamının saçmalığını ve iktidarının zorunluluğunu haklı çıkaracak insanca gerekçeler bulamaz asla. Platon köleliği ve aşağılanmayı haklı çıkarmak için, bir insani mevkiler terazisi kurup, zincire vurulmuş yüz bin işçinin yaşamına eşit değerde bir yaşam süren kıvançlı bilgelerin ortaya çıkışına alkış tutumuştu. Ama artık bu gerekçeleri tekrar ısıtıp sunmak mümkün değil. İsa'dan önce beşinci yüzyılda yaşamıyoruz. Hatta İsa'nın zamanı da geçti. Zaten bu çelimsiz büyücü artık yalnızca demir çelik patronlarını, iplik fabrikatörlerini ve kauçuk tüccarlarını esirgeyip koruyor.

Homo Economicus'un da kendince bir mutluluk yanılsaması var: Durmadan gücünden bahseder ve hatta ona yanılsama imal etsinler diye insanlar tutar: Romancılar, tarihçiler, epik şairler, filozoflar. Çünkü organlarından biri arıza yaptığında, kendi yaşamının gerçek yaşamın gerektirdiği özden yoksun olduğunu hisseder. Bu yüzden hayali hazlara gömer kendini. Bereket versin, bir şeyleri ululamaktan hoşlanan saygılı bir hayvandır. *Homo Economicus* onu koruyan herkese saygılıdır. Her toplumsal katman için, çeşitli boy ve ebatlarda saygılar üretir. Vicdana her tür

modern konforu sağlamaktan kaçınmaz. Örneğin, yaşadığı çölü dayanılır kılmak için uydurulmuş ülküleri yapmacık bir coşkuyla kucaklar: Hukuk, vazife, sadakat, hayırseverlik, vatan gibi ülküler. Bu sözcüklerin eskiden bir insan diline dahil olduklarını tasavvur etmek bugün neredeyse imkânsız olsa da, zamanında bu sözcüklerin belirli bir ağırlığı vardı ve hatta insanların uğruna öldükleri –sevginin tek kanıtı ölümdü elbet– şeylerdi. Ama bunların içi boşaltıldı. Artık, politikacıların hainliklerine kılıf giydirdikleri hükümet ve yönetim kurulu toplantılarında birbirleriyle çarpışan birer içi boş kabuk bunlar. *Homo Economicus* büyük adamlara da saygı gösterir. Büyüklerin varlığı onu meşrulaştırır. Fransızların, eğlence ihtiyaçları için akıllıca tedarik edilen kahramanlarının önünde milli bayramlarda nasıl geçit yaptıklarını bir düşünün. Düşünürlerinin yaptığı eğitimli köpek numaralarını. Bakanlarınkileri. Hepsinin ölülerin önünde yaptığı eğitimli köpek numaralarını. Bu numaralara komünyon ve yaşam adını verirler. Onları asıl, o küçük büyük adamlarından biri öldüğü zaman görmelisiniz. Siyah örtüler, bayraklar ve ayinlerin yarattığı bu yüceltilmiş atmosferde hepsi kendini evinde hisseder. Naaşın halka gösterildiği mekâna yığınlar halinde akarlar, erkekler, kadınlar, iyi örneklere susamış küçük çocuklar. Bu günlerde, polisin güttüğü siyah koyunlar büyük ve sessiz sürüler oluşturur; gece olup da arabalar azaldığında, düğün ve cenazelerde kiliseye davet edilen davetlilerinki gibi ıslak hışırtılardan başka bir şey duyulmaz olur. Yumuşak taştan oyulmuş yüzlerde dudaklar kıpırdamaz. Başlar öne eğiktir. Hepsinin yüreği Ölümün Haşmeti dedikleri kokuşmuşlukla dolmuştur. Gizemli bir mıknatıs onları kadavralara çeker; köstebek, gelincik ve fare gibi küçük hayvanları kemiren dizi dizi böcekler misali. İlah kıtlığı çektiklerinden, işe dönmeden önce bir ölüye tapınabildikleri için kendilerini çok şanlı hissederler. İştahlarını kesecek doğru dürüst bir şey bulamazlar ama. Yalnızca leşler vardır. Nihayet sıradan kalabalıklarla aynı seviyeye düşmüş önemli ailelerin törensel hüznünü koklamaya gelirler. Tahta bariyerler arasında yürümek, şapka çıkarmak, "Yüce Tanrı Adına" diye başlamak; aman tanrım

o ne keyif öyle! Bu temasla birlikte, eski piller gibi yeniden şarj olurlar. Dişleri dışarı fırlamış, yanakları çökmüş, alt çeneleri bağlanmış ölü tanrılarına nihayet yaklaşmak onları tarifsiz bir hazla kaplar.

Bunlar haricinde bir de vatanseverlik bayramları vardır, kadın göğsünden bile daha şiirsel mitralyözlerin, topların yürek kabartan gösterisi; hani şeref sahibi insanlar olmasalar sokaktan geçen ilk kızı kaldırıp götürürlerdi. Sonra at yarışları vardır. Düğünler. Sosyal etkinlikler. Yine, bütün toplumsal katmanlara göre çeşit çeşit: Cercle Interallié'de, Tours kasabasının eczacısının evinde, Charles Louis-Dreyfus'larda.*

Eğlenmek adına akıllarına gelebilen şeyler işte bu kadar; tabii Anatole France ve Paul Valéry'nin kitapları da var. Bir de tiyatrolar. Tablolar. Bu komünyon günleri geçtikten sonra, yine her zamanki yalıtılmışlıklarının içine düşerler, ama sokaklarda avaz avaz bağıran şu hakikati bile anlamış olmadan: Erkek ve kadınların bedenleri, kalabalıkta birbirine çarpan kolları, sevilesi çehreleri vardır. Mareşal Foch'un cenaze töreninde erkekler, On Bir Kasım Günü** yürüyüşünde kadınlar, Cercle Interallié'deki toplantıda kol ve bacaklar olduğunun farkına varmazlar. En mütevazı bir milli bayramdan bile istifade edileceğini bilmezler; kalabalıkta insanlarla karşılaştıklarında ağızlarından sadece formalite icabı sözler ya da hakaretler çıkar.

Bütün o kâra rağmen yoksuldurlar. Benim sevdiğim insanlar kadar, benim kadar yoksul. Gardiyanlar neredeyse mahpuslar kadar derin bir iç sıkıntısı hisseder, çavuşlar emirlerindeki adamlardan çok daha sevinçli değildir. Ama aynada kendilerine baktıklarında yüzlerinde maske vardır. Yaldızlı kartonun gerisindeki solgun suratlarını görmezler. Ama bizim maskelerimiz yok; rezilliğimizi, yoksunluğumuzu ve mutsuzluğumuzun özünü gö-

* Cercle Interallié: Paris'te zamanın prestijli bir baylar kulübü; Charles-Louis Dreyfus: Dönemin önemli bir armatör, bankacı ve tahıl tüccarı –ç.n.

** I. Dünya Savaşı'nın bitimi kutlamaları –ç.n

rürüz, sakatlıklarımızın farkındayız, hiçbir şey açlığımızı kandıramaz, çakıl taşlarını emip susuzluğumuzu gidermiş gibi yapmayız. Onların kaderi, hayat tarzları ve geçip giden yılları bizim yok oluşumuza bağlı.

Yaşamlarını besleyen şey, ondan damıttıkları gurur, iğrenç biçimde çarpılmış ve şişmiş bir öz çıkardır. Bu gurur yüzünden, yoksulluğun onları huzursuz kıldığını, oyalanmaya ve destanlara muhtaç hale geldiklerini göremezler. Aden'de, oyalanma veya destanlar Avrupa dönüşü sonrasına erteleniyordu. Fransa'daysa insanlar kendilerini sahte kibir gıdalarıyla besliyor, gururla eziyor, kimi zaman kibirli hayır işleri yapıyor, kibirli salonlarda yemeğe oturuyor ve yatıyor, sadece kendilerinin anlayacak eğitim ve boş zamana sahip olduğu yazı ve imajları anlamanın gururuyla gösteriler seyrediyor ve kitap okuyor. Biricik telafileri, başkalarının hiç sahip olmadığı şeylere sahip olmak. Gurur, insanlara duyulan nefretten ve kötülük etmekten alınan hazdan doğar. Bu kötü güçlerini kullanmayı ne kadar sevdiklerinin farkında değiller; oysa onlara kendi olma bilinci veren yegâne faaliyetleri, ezme erki, aşağılama kapasitesi. Bundan başka hiçbir gerçek iktidarları yok: Gurur duyduklarında bu, koral senfonisini tamamladığı gün Beethoven'in duyduğu gurura ya da devrimin muzaffer olduğunu gördüğü gün Lenin'in duyduğu gurura değil, eski bir silindir şapka bulup kafasına geçiren maymunun gururuna benzer. Bu maymunluklarla mutsuzluklarını gizlerler. *Homo Economicus* mutlu bir yaşam sürdüğünü düşünür, çünkü yoksul akrabaları *Homo Economicus*'a imrenir. Hiçbir insan, *Homo Economicus*'a aslında ne kadar da mutsuz ve kısır olduğunu göstermek için nefes tüketmesin. Epikuros tiranları ve bankerleri değil, zanaatkârları, köleleri, fahişeleri kurtarmaya çalışıyordu. Şahsen bu makinenin nasıl güldüğünü işittim: Onu yok etmek, ona bir insan ruhu kazandırmaya çalışmaktan çok daha kolay. Eğer düşmanlarımızdan biri, şu ana dek nasıl dalgayı deniz sandığının farkına varırsa, kendi kendini kurtarabilir. Ama dışarıdan gelecek hiçbir çağrı bu gururun tepelerinde kendini duyuramaz ya da onca kötü alışkanlığın birikimini kıramaz. Eğer bu yaşlı ağaç-

ların damarlarındaki insan özsuyunun son damlaları da kuruduysa, onları kurtarmak kimsenin elinden gelmez.

Ama mutsuzlukları sadece kendilerini etkilemekle kalmıyor. Mutsuzluklarını ve bu mutsuzluğun dayanaklarını, kurnazlıkla, şiddetle, inatla ve bilgelikle bizzat kendileri savunup koruyorlar. Ve onların bomboş oluşu, hiçliği değil hayatı sevenlerin de mutsuzluğuna yol açıyor. Korkmakta haklıymışım: Bu hayalperest ve içi gece dolu düşmanlar korkunç. Hem onların hayatından hem de insanlara çektirdikleri hayattan korkuyordum. Onlar da aynen cellatın ipi gibi adsızdır: Bu ip ne arzu ne sevinç hisseder, ama insanı asar. Kendilerini temize çıkaramayacaklar. Ölçülüp tartılacaklar, hem kendileri hem de ruhları: Çünkü sonuçta onların da ruhu var.

Polis, hükümet, etik, adalet, günah, yaptırım: Düşüncelerini hareketlendiren kavramlar bunlardır. Ruh, insana ait değildir, dışarıdan gelip onun içinde yaşamaya başlar. Bir ruha sahip olmak büyüyle bağlanmış olmak demektir. Şimdi bu cinlerden kurtulma vakti geldi. Sermaye de bir ruhtur. Onların benden daha çok ruhu var, hatta Adenlilerden de daha çok; çünkü burada onlar kendilerini savunmak durumunda. Aden'de, *Homo Economicus*'un mutlak egemenliğinden şüphe eden kimse yoktu. Hiç kimse onu içi boş olmakla suçlamıyordu. Hiç kimse katil olduğunu yüzüne vurmuyordu. Kabul edelim ki, bir devrimci, ruhtan vazgeçebilen biridir. Hatta resmi nüfus kaydına ihtiyacı olmayan biri. Ömrümü sadece bir sıra numarasıyla geçirmeye de razı olurdum. Köleliğin ve onun içime düşürdüğü karmaşık korkunun gerçek nedeni, güçler ve fikirlerin bu soyut çorbası. Bir zamanlar yenilmez şeytanlar sandığım bu vitrin mankenlerinin deri, kemik ve hesaplarını soymaya ve onları yok etmeye koyulmalıyım derhal. Korkunun nedenleriyle savaşma zamanı geldi. Elleri kirletme zamanı da: Kardeş edinmek için bol bol vakit olacak ileride. Nihayet savaş açacak durumdayım: Çünkü, bir ok gibi, nihayet ücra ve sakin bir yerde olduğumu sandığım Arabistan'a dek beni fırlatan korkudan artık tamamen kurtuldum. Kaçış hiçbir şeye yaramaz. Burada kalıyorum: Dövüşürsem korku

çekip gider. Savaşın yarısını kazandım sayılır. Dikkatli olmak, hiçbir şeyi unutmamak gerek. Konforlu inlerinin dibinde pusuda bekliyorlar: Savaşmadığımız takdirde bizi bekleyen gelecek hiç de cezbedici sayılmaz. Gençken insan gibi yaşamak istediğini utançla hatırlaya hatırlaya, onlardan biri olmak: Onların kararlaştırdığı ve her ayrıntısı önceden belirledikleri görevleri ifa eden hizmetkârlarından biri olmak. Mücadele etmeyen insanın sonu bu olur. Benim korktuğum bu sondu. Bir banker gibi alçalarak ya da uysal bir ırgat gibi düşkünlük içinde ölmek istemiyorum.

Paris'in ışıklarıyla aydınlanan puslu ufkun üstünde yükselen en son figürler, banker ve ırgat. Bu dünyanın bütün gerçekliği *Pravda*'daki karikatürlere benziyor. Komünistlerin kurup dekore ettiği, devasa bir kukla tiyatrosunda sahneleniyor. İkisi dışında karakter yok: Usta ve Kalfa, Baba ve Çocuk, Ariel ve Caliban, aynen unutulmuş Derebeyi, Keşiş ve Serf tiplemeleri gibi tavan arasına kaldırılmış. Şairler, politikacılar, filozoflar bu vizyonu basit ve kaba buluyor ve daha incelikli bir yaklaşım gerek diyorlar. Biz kaba olmaktan çekinmeyelim: İncelik ruhunu lağıma, bayrakların ve büyük savaş kahramanlarının yanına gönderelim. Artık sadece iki insan türü var ve aralarındaki tek bağ nefret: Ezen ve ezilmeye razı gelmeyen. Barış anlaşması hiçbir zaman imzalanmadı, sadece savaş var. Her dakika, düşmanlarımıza karşı bir düşünce olmalı aklımızda: 1913'te ihtiyarlar, Almanya'yı aynen bu süreklilikle düşünüyordu.

Düşmanlarım arasında yaşayacağım. İnatla; yani pasifleşmeden, zamanın tembel ve hoş akışının şırıltısıyla uykuya dalmadan, sabırla, dikkatle ve öfkeyle dolu. En yoksun olduğumuz erdem gerek bana: Sebat. Ama savaşta sebatkâr olmak, şiirde ya da aşkta sebatkâr olmaktan kolaydır. Şiir ve kadınlar geçip gider, ama devrim asla geçmez.

Yalnızsınız. Yemek yerken, tiyatroda, sinemada, kaldırımda yürürken, bir kadınla yataktayken, gözleriniz tuzak arasın. İçinden geçtiğiniz dekorlar düşman toprağıdır: Size karşı konulmuştur. Onları yok etmek zorundasınız. Uyandığınız andan uyuduğunuz ana dek, hatta rahim gibi koruyucu yatağınızın içindey-

ken, etrafınız bu dekorlarla çevrili; casus gibi olun, öfkenizi körükleyin, bir an bile göz kırpmayın. Onlardan nefret etmezseniz onların sırlarına nasıl nüfuz edebilirsiniz?

Bu savaşta centilmenlik yok: Hasımlar denk değil: İnsan olmak isteyen sizler, bu mücadelede düşmanınızı aşağılayacaksınız. İlelebet sorulu cevaplı mı yaşatacaksınız kendinizi? İçlerinden biri can çekişirken bir bardak su bile vermeyeceksiniz: Ölürlerken hazır bulunsunlar diye noter ve papazlar tutmuşlar; can çekişirlerken insanın yardımına ihtiyaçları yok, zaten din onların imdadına yetişiyor. Tam bir yıkımdan bahsediyoruz, düşmanı ayakta bırakan basit bir zaferden değil. Bu savaşı hafifletmek söz konusu değil: Feodal savaşlar çağındaki gibi Tanrı adına ateşkes yapmak mümkün değil artık. Yakup peygamberin melekle güreş tuttuğu zamanda da değiliz. Kimi Grek kentlerinde oligarkların şöyle yemin ettiği söylenir: "Halkın düşmanı olacağım ve Konsey'de onlara elimden gelen bütün kötülüğü yapacağım." Düşmanlarımızın böyle yemin etmesini elimiz kolumuz bağlı mı seyredeceğiz?

Öfkesiz tek bir eylemimiz olmasın. Soluklanmak için verilen ara da geceleyin istirahat etmek de, kaybedilmiş zamandır, mücadeleyi geciktirmektir. Bizzat aşk da bir başkaldırı eylemi; aşkı eziyorlar. Eğer yakınlarınızın, karılarınızın düşmanın tarafında olduğunu anlarsınız, onları terk edeceksiniz.

Nefret etmekten korkmuyorum artık. Fanatik olmaktan yüzüm kızarmıyor. Benim onlara kötülük borcum var: Az kalsın beni yok edeceklerdi. Nefretin aslında Varlığın alçalması, yoksulluktan doğan bir durum olduğunu düşündükçe nefretim daha da artacak. Spinoza, nefret ve pişmanlık insanoğlunun iki düşmanıdır, der: Şahsen pişmanlığı asla tatmayıp, nefretle iyi geçineceğim. Unutuşla da. İnsanın yüreğindeki saygıdeğer görevler, büyülü dramlar artık yalnızca, sonu ölümle biten oyunların sembolü olacak.

Yolculuklardan geriye sadece büyük bir görüntüler karmaşası kalıyor: İnsanın düşmanlarının bozgunu, yeryüzünde birtakım karışıklıklar, ve ıssız Concorde Meydanı'nın ortasında, kolları açık halde yüzüstü kaldırımda yatan birkaç siyah takımlı adam

Bu öfkeli genç adamlarla kim konuşacak? Öfkelerine kim tercüman olacak? Nizan tam onların adamı. Kış uykusunda, seneden seneye gençleşti. Dün bizim çağdaşımızdı; bugün, genç kuşağın. Nizan hayattayken, biz de onun öfkesini paylaşıyorduk, ama sonuçta hiçbirimiz "en temel sürrealist eylemi" gerçekleştiremedik. Şimdi yaşlıyız, kendi gençliğimize o kadar çok ihanet ettik ki, en haysiyetli tavır konuyu sessizce geçiştirmemiz olur herhalde. Eski anılarımız pençelerini ve dişlerini kaybetti (...)

Ama hunharca öldürülmüş, genç ve öfkeli Nizan, aramızdan bir adım öne çıkıp, bugünkü gençlere gençlikten bahsetme hakkına sahip.

İşte ilk kitabı. Yok olduğu sanılıyordu, yeniden diriliyor, çünkü yeni okuyucular onu talep ediyor.

Şimdi yaşlılar kenara çekilsin ve bu yeniyetmenin kardeşlerine seslenmesine izin versinler: "Yirmi yaşındaydım. Kimse bana yaşamın en güzel çağı budur demesin."

Jean-Paul SARTRE

ISBN 978-975-8859-68-9

KİTAP 2006 SKB 0719944 VGS